

รายงานวิจัยเรื่อง

การจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้เกิดความเจริญศรัทธา : จากอดีตสู่ปัจจุบัน

Landscape and Architecture Management of Thai Temples for Faith Fostering: Past to Present

โดย

ดร.วสุ โปษยะนันท์

โครงการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา

ของ

ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปี พ.ศ. 2558

ข้อมูลและความเห็นในงานวิจัยนี้เป็นของผู้วิจัย ศูนย์พุทธศาสนศึกษาไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่องการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้เกิดความเจริญศรัทธา : จากอดีตสู่ปัจจุบัน เกิดขึ้นมาสืบเนื่องจากความห่วงใยในเรื่องความเจริญศรัทธาในสถาบันพระพุทธศาสนาที่ลดถอยลงไปในปัจจุบัน ซึ่งอาจเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมจากในอดีตซึ่งเคยส่งเสริมให้เกิดความเจริญศรัทธามากกว่า ถือเป็นเรื่องที่จะต้องมาทบทวนหาทางแก้ไขก่อนที่จะเกิดปัญหาขึ้นมาอีกกว่าที่เป็นอยู่ ในลำดับแรกผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณปรีชา ช่างขวัญยืน ผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ไว้วางใจเชิญให้ผู้วิจัยมาเป็นผู้ดำเนินการในโครงการที่ได้รับอนุมัติทุนอุดหนุนโครงการในครั้งนี้ ในโอกาสนี้ผู้วิจัยยังขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเมตตาให้การสนับสนุน ให้คำแนะนำการทำงานของผู้วิจัยอย่างสม่ำเสมอตลอดมา ได้แก่ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม และศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณวัดทุกวัดที่ได้นำข้อมูลมาใช้เป็นกรณีตัวอย่างอ้างอิงในงานวิจัยครั้งนี้ กรมศิลปากร และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุง ภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยในปัจจุบัน ขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยซึ่งเป็นเพื่อนร่วมงานในสำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากรทุกท่าน และที่ขาดไม่ได้คือขอขอบคุณสำหรับความช่วยเหลือต่างๆเป็นอย่างดีจาก คุณสังเวียน พูเฟื่อง และเจ้าหน้าที่ของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่าน

ชื่อโครงการวิจัย การจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้เกิดความเจริญศรีทธา : จากอดีตสู่ปัจจุบัน

ชื่อผู้วิจัย ดร.วสุ โปษะนันทน์

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้เกิดความเจริญศรีทธา : จากอดีตสู่ปัจจุบัน” นี้ เกิดขึ้นจากความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบันกับวัดไทยในพระพุทธศาสนา ทางด้านที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพและความเจริญศรีทธาที่ลางเลือนไป จากอดีตที่วัดไทยเคยเป็นที่พึ่งทั้งทางกายและทางใจ นอกจากนั้นยังเป็นตั้งแต่แหล่งศึกษาหาความรู้ ไปจนถึงการเป็นที่ประกอบพิธีฌาปนกิจ การวางผังกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมในอดีต เป็นภูมิทัศน์ตามประเพณีของพระพุทธศาสนา ตามสภาพภูมิอากาศภูมิประเทศ และประโยชน์ใช้สอยตามสภาพสังคมในสมัยนั้นๆ โดยได้คำนึงถึงความสง่างาม ความเด่นชัด ความเป็นปูชนียสถาน วัดจึงเป็นที่เจริญศรีทธาของคนไทยในอดีต ในปัจจุบันสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป การใช้พื้นที่และการก่อสร้างอาคารในวัดจึงขาดหลักการต่างๆดังกล่าว มีการใช้พื้นที่เพื่อหารายได้มากขึ้น ในขณะที่ไม่มีการวางแผนจัดระเบียบการก่อสร้างที่คำนึงถึงภูมิทัศน์ของสถานที่ ก่อให้เกิดความเสียหายต่างๆ ทำให้พื้นที่วัดที่ใช้เพื่อการเจริญศรีทธาสูญหายไปมาก

จึงจำเป็นที่จะต้องหาวิธีการจัดการให้วัดไทยในปัจจุบันยังคงรักษา หรือปรับปรุงแก้ไข ภูมิทัศน์ ด้วยการกำหนดหลักเกณฑ์ต่างๆ คำนะนำเรื่องควรหรือไม่ควรในการก่อสร้างอาคารในวัด เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำข้อกำหนดหรือหลักเกณฑ์เหล่านั้นไปสู่การปฏิบัติ เพื่อไม่ให้วัดดูเสื่อมโทรม รกรงร้าง ไม่น่าเจริญศรีทธา

ทั้งนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการไว้เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสภาพภูมิทัศน์ของวัดไทยระหว่างในอดีตและในปัจจุบัน เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่สภาพภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมภายในวัด ก่อให้เกิดความเจริญศรีทธาในพระพุทธศาสนา และประมวลปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นกับวัดไทย ในบริบทของแนวคิดทางพระพุทธศาสนา แนวทางในการอนุรักษ์ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของกรมศิลปากร ซึ่งพัฒนามาจากการผสมผสานแนวทางสากลกับวัฒนธรรมประเพณีของไทย และความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนในปัจจุบัน ให้นำมาซึ่งหลักเกณฑ์และข้อแนะนำในการบริหารจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้ยังคงความเจริญศรีทธาในปัจจุบัน ที่เน้นในเรื่องของการตระหนักในคุณค่าของสถานที่แห่งความเจริญศรีทธา ปฏิบัติตามกฎหมาย และระเบียบต่างๆที่มีอยู่แล้ว มีการควบคุมถือปฏิบัติอย่างจริงจัง มีการวางแผนจัดการในภาพรวมอย่างเป็นระบบด้วยความร่วมมือจากสายวิชาการต่างๆที่เป็นมืออาชีพ ในหลักการของธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วม ให้สมกับความเป็นมรดกวัฒนธรรมที่เป็นของส่วนรวมซึ่งทุกคนมีสิทธิ์เป็นเจ้าของ

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	6
บทที่ 2 แนวคิดเรื่องความเจริญศรีทธาของวัดไทย	9
บทที่ 3 แนวคิดเรื่องการรักษาคุณค่าของวัดไทยในฐานะมรดกวัฒนธรรม	21
บทที่ 4 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย	39
บทที่ 5 กรณีศึกษาภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย	117
บทที่ 6 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความเจริญศรีทธาของวัดไทยในปัจจุบัน	156
บทที่ 7 ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย	165
บรรณานุกรม	188
ภาคผนวก	190
- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 แก้ไขตามพระราชบัญญัติฯ ฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535	190
- ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528	202
- กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม	207

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของโครงการ

ในอดีตวัดไทยเป็นที่พึ่งพิงทั้งทางกายและทางใจ ทางกายเช่นวัดเป็นที่ร่มเย็น มีร่มไม้เป็นที่พักของคนเดินทาง เป็นที่หย่อนใจของคนที่อยู่ในละแวกนั้น มีสิ่งก่อสร้างที่มาจากศรัทธาจึงมีความงดงามทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่ง เป็นที่เจริญหูเจริญตา ทางใจเช่นการที่ทางวัดเป็นที่พึ่งธรรมเป็นที่ศึกษาบวชเรียนของลูกหลาน เป็นที่ถือศีลยามชรา นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งสมุนไพรรักษาโรคเครื่องใช้ในการจัดงานพิธี และแหล่งศึกษาหาความรู้ทางช่างและวิชาอื่นๆ และยังเป็นที่พักพิง

กิจกรรมต่างๆเหล่านี้ทำให้วัดไทยมีส่วนประกอบหลักได้แก่ ประตูวัด ลานวัด กำแพงวัด โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์ เมรุ ศาลา กุฏิ เป็นต้น ทั้งหมดนี้มีการวางผังกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม เป็นภูมิทัศน์ตามประเพณีของพระพุทธศาสนา ตามสภาพภูมิอากาศภูมิประเทศ และประโยชน์ใช้สอยตามสภาพสังคมในสมัยนั้นๆ โดยได้คำนึงถึงความสวยงาม ความเด่นชัด ความเป็นปูนียสถาน วัดจึงเป็นที่เจริญศรัทธาของคนไทยในอดีต

ในปัจจุบันที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงไป การใช้พื้นที่และการก่อสร้างอาคารในวัดจึงขาดหลักการต่างๆดังกล่าว มีการใช้พื้นที่เพื่อหารายได้มากขึ้น ในขณะที่ไม่มีการวางแผนจัดระเบียบการก่อสร้างที่คำนึงถึงภูมิทัศน์ของสถานที่ ก่อให้เกิดความเสียหายต่างๆ เช่น การก่อสร้างอาคารที่บดบังทัศนียภาพหรือสร้างความขัดแย้งแปลกแยกโดยรูปแบบสถาปัตยกรรม ทำให้พื้นที่วัดที่ใช้เพื่อการเจริญศรัทธาสูญหายไปมาก จึงน่าที่จะหาวิธีการจัดการให้วัดไทยในปัจจุบันยังคงรักษา หรือปรับปรุงแก้ไข ภูมิทัศน์ด้วยการกำหนดหลักเกณฑ์ต่างๆ คำนึงเรื่องควรหรือไม่ควรในการก่อสร้างอาคารในวัด เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำข้อกำหนดหรือหลักเกณฑ์เหล่านั้นไปสู่การปฏิบัติ เพื่อไม่ให้วัดดูเสื่อมโทรม รกรุงรัง ไม่น่าเจริญศรัทธา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสภาพภูมิทัศน์ของวัดไทยระหว่างในอดีตและในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่สภาพภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมภายในวัดก่อให้เกิดความเจริญศรัทธาในพระพุทธศาสนา

3. เพื่อให้ได้หลักเกณฑ์และแนวทางในการบริหารจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้ยังคงความเจริญศรัทธาในปัจจุบัน

วิธีดำเนินการ

ตามวิธีวิจัยทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มีขั้นตอนการทำงานประกอบด้วย

1. ศึกษารวบรวมข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับสภาพภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของวัดไทย จากเอกสารภาพถ่ายเก่า และการวิเคราะห์จากรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคสมัย
2. ศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดในการออกแบบและวางผังที่ก่อให้เกิดความเจริญศรัทธา
3. สสำรวจสภาพภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยในปัจจุบัน ผ่านกรณีศึกษาที่เป็นงานซึ่งดำเนินการโดยกรมศิลปากร และงานที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในงานอนุรักษ์อารามที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และการส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนา และโครงการอาษา อาสา สถาปัตยกรรมไทย ของละสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตลอดจนโครงการที่ได้รับรางวัลอนุรักษ์ดีเด่นในระดับเอเชียแปซิฟิกจากยูเนสโก และวัดที่อยู่ในบัญชีชั่วคราวหรือมีเป้าหมายที่จะนำเสนอเข้าสู่บัญชีมรดกโลกด้วยคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธา นำมาสรุปเป็นภาพรวมของทั้งประเด็นปัญหา และแบบอย่างที่ดีในการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาเพื่อนำไปสู่การหาทางแก้ไข
4. ในการรับฟังความคิดเห็นของสาธารณชน ได้เก็บข้อมูลจาก Social Media จัดทำ Facebook Page ในชื่อ ภูมิทัศน์วัดไทย เพื่อความเจริญศรัทธา รับฟังความเห็นของผู้ที่เข้ามากด like 3,513 คน ในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย
5. จัดทำข้อสรุป ข้อเสนอแนะ หลักเกณฑ์ที่จะนำมาใช้ในการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยให้เกิดความเจริญศรัทธา จากข้อมูล องค์ความรู้ และประสบการณ์การทำงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ในฐานะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ของกรมศิลปากร จากการศึกษา ฝึกอบรม ในต่างประเทศ และติดต่อประสานงานกับเครือข่ายการอนุรักษ์สากล เช่น ICOMOS

ขอบเขตการดำเนินการ

ในการเก็บข้อมูล ศึกษาสภาพปัญหา และนำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะนี้ ได้กำหนดขอบเขตให้อยู่เฉพาะวัดไทยที่เป็นโบราณสถาน และมีการใช้สอยประกอบศาสนกิจอยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการใช้สอยสืบมาอย่างต่อเนื่อง หรือการกลับเข้าไปใช้งานโบราณสถานร้าง รื้อฟื้นการประกอบศาสนกิจขึ้นมาใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงความแตกต่างของสภาพภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย ระหว่างในอดีตและปัจจุบัน ข้อดีข้อเสียของความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่มีต่อความเจริญศรัทธา
2. ได้ทราบถึงประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น สาเหตุที่มาของปัญหา และความเป็นไปได้ในการปรับปรุงแก้ไข
3. ได้หลักเกณฑ์และแนวทางการบริหารจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยเพื่อรักษาความเจริญศรัทธาในพระพุทธศาสนา สามารถนำไปเผยแพร่เพื่อการปฏิบัติโดยแต่ละวัดที่มีภาระหน้าที่ในการดูแลพื้นที่ และยังเป็นเครื่องมือให้กรมศิลปากร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ได้รับถ่ายโอนภารกิจในการดูแลมรดกทางวัฒนธรรม สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สมาคมสถาปนิกสยามฯ สมาคมอิโคโมสไทยตลอดจนสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่จะช่วยเผยแพร่องค์ความรู้
4. นำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลในการทำแผนการจัดการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช หรือ วัดในพระพุทธศาสนาแหล่งอื่นๆที่มีเป้าหมาย เช่น วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม วัดเบญจมบพิตร วัดราชาธิวาส ใช้เป็นเอกสารประกอบการนำเสนอเข้าสู่บัญชีมรดกโลก

บทที่ 2

แนวคิดเรื่องความเจริญศรัทธาของวัดไทย

วัดไทยในฐานะศาสนสถาน ความหมาย และการใช้สอย

วัดและศาสนสถานเป็นสถาบันที่สำคัญหน่วยหนึ่งของสังคมไทยที่ทำหน้าที่หล่อหลอมให้คนในชาติมีหลักยึดเหนี่ยว แบบแผน และแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างถูกต้องตามครรลองคลองธรรม และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข บทบาทสำคัญของวัดและศาสนสถานในฐานะศูนย์กลางของชุมชน คือ เป็นสถานที่ปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมโดยผ่านกิจกรรมและประเพณีทางศาสนาต่างๆ เช่น การทำบุญตักบาตร การถวายภัตตาหารเพล การฟังเทศน์ฟังธรรม การบรรพชา และการจัดงานเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น นอกจากนี้ วัดและศาสนสถานยังเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน ประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม รวมทั้งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามาเยี่ยมชมอีกด้วย ดังนั้น การเข้าใจถึงความหมายและการใช้สอยของวัดและศาสนสถานจึงมีความจำเป็นเพื่อที่จะทำให้เราได้ตระหนักรู้ถึงความสำคัญและช่วยกันดูแลรักษาให้คงอยู่กับสังคมไทยต่อไป

ศาสนสถาน ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 ระบุไว้ว่า “น. สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ เป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนา มัสยิดเป็น ศาสนสถานทางศาสนาอิสลาม” ดังนั้น ศาสนสถานจึงเป็นสถานที่หรือพื้นที่เฉพาะที่มีไว้เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งการใช้งานภายในพื้นที่ดังกล่าวจะเปลี่ยนไปตามความเชื่อและบทบัญญัติของศาสนานั้นๆ

สำหรับประเทศไทยมีศาสนาสำคัญ 5 ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ศาสนา พราหมณ์ – ฮินดู และศาสนาซิกข์ นอกจากนี้ยังมีลัทธิเต๋าและลัทธิขงจื้อที่มีคนไทยบางส่วนเคารพนับถือ โดยแต่ละศาสนามีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในศาสนสถาน อาคารและสิ่งปลูกสร้างรวมทั้งศาสนวัตถุและศิลปวัตถุที่แตกต่างกัน

ศาสนสถานในพุทธศาสนา

พุทธศาสนามีต้นกำเนิดมาจากบริเวณตอนเหนือของชมพูทวีป หรือบริเวณพื้นที่ตอนเหนือของประเทศอินเดียปัจจุบัน เมื่อราว 2,500 ปีมาแล้ว ต่อมาได้มีการเผยแผ่ออกไปยังพื้นที่ต่างๆ เช่น ศรีลังกา จีน และเอเชียอาคเนย์ เป็นต้น โดยเผยแผ่ผ่านพระสมณทูตในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อราวพุทธศักราช 300 ซึ่งมีพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ประจำศาสนา มีหลักคำสอนที่สำคัญคือ ทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้ผ่องใส รวมถึงอริยสัจ 4 อันเป็นความจริงของโลกและหนทางเพื่อเข้าสู่

นิพพาน ซึ่งเป็นสถานะที่หลุดจากสังสารวัฏ คือ ไม่จำเป็นต้องชดใช้กรรมโดยการเวียนว่ายตายเกิดอีก อันเป็นเป้าหมายสูงสุดทางพุทธศาสนา

สำหรับในแถบเอเชียอาคเนย์ พุทธศาสนาได้เข้ามาเมื่อประมาณสองพันปีมาแล้ว แต่เริ่มเจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยมาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 บริเวณแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา และมีพัฒนาการตามลำดับโดยได้ผนวกกับความเชื่อท้องถิ่นและศาสนาพราหมณ์จนฝังรากลึกลงไป ในวัฒนธรรมไทย

นิกายในพุทธศาสนา

ในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 2 เมื่อพุทธศักราช 100 ทำให้เกิดการแบ่งศาสนาพุทธ ออกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาท และนิกายมหายาน ซึ่งทั้ง 2 นิกาย มีวัตรปฏิบัติและข้อคิด คติ ความเชื่อที่แตกต่างกันในบางประการ ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศจีนราวพุทธศักราช 608 ได้เกิดการผสมผสานกับลัทธิดั้งเดิมของแผ่นดินจีน คือ ลัทธิขงจื้อ และลัทธิเต๋า

1. นิกายเถรวาท (หินยาน)

เป็นนิกายที่ยึดหลักคำสอนและพระวินัยเดิมที่บัญญัติขึ้นในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นนิกายที่ชาวพุทธส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือ สามารถแบ่งเป็นนิกายย่อยๆ ได้อีก 2 นิกายตามวัตรปฏิบัติ คือ ธรรมยุตินิกายนิกาย และมหานิกาย โดยทั้งสองนิกายแยกออกจากกันในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีความแตกต่างในเรื่องข้อวัตรปฏิบัติ เช่น การครองจีวร การรับปัจจัย และการสังฆกรรม เป็นต้น

2. นิกายอาจารย์วาท (มหายาน)

เป็นนิกายที่มีการละเว้นข้อวัตรปฏิบัติบางประการเพื่อให้เข้าถึงต่อบุคคลธรรมดามากขึ้น สำหรับในประเทศไทยสามารถแบ่งเป็นนิกายย่อยๆ ได้อีก 2 นิกาย คือ มหายาน (สุขาวดี) ซึ่งเริ่มเข้ามาในแถบสุวรรณภูมิเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 ปัจจุบันกลุ่มผู้ที่นับถือส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน โดยความเชื่อที่แพร่หลายคือการนับถือพระโพธิสัตว์ และพระพุทธรูปเจ้าหลายพระองค์ ส่วนอันนัมมิกายเป็นนิกายที่มีความเชื่อคล้ายกับนิกายมหายาน สันนิษฐานว่าเข้ามาครั้งแรกในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเข้ามาพร้อมกับการอพยพของชาวจีน ปัจจุบันกลุ่มผู้ที่นับถือส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายญวน

ศาสนสถาน เขต และพื้นที่ของวัดพุทธนิกายเถรวาท

เชื่อกันว่ามีคติการวางผังวัดพุทธนิกายเถรวาทมาจากคติจักรวาลในศาสนาพุทธ โดยจักรวาลตามความเชื่อของพุทธศาสนามีขอบเขตและส่วนประกอบชัดเจน คือ กำแพงจักรวาล (ภูเขจักรวาล) เป็นขอบเขตชั้นนอกสุด มีศูนย์กลางเป็นเขาพระสุเมรุล้อมรอบด้วยสัตตบริภัณฑ์ 7 ชั้น รอบจุด

ศูนย์กลางทั้ง 4 ทิศเป็นทวีปทั้ง 4 ได้แก่ อุตรรุทวีป (ทิศเหนือ) อมรโคยาน (ทิศตะวันตก) ชมพูทวีป (ทิศใต้) และปุพพวิเท (ทิศตะวันออก) โดยทั้งหมดคั่นด้วยมหานทีสินธุ

ความเชื่อดังกล่าวได้แก่ การวางผังวัดพุทธนิกายเถรวาทมักจะแสดงอยู่ในเขตพุทธาวาสโดยมีจุดศูนย์กลางเป็นงานสถาปัตยกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ มีสถาปัตยกรรมภายในเขตเป็นสัญลักษณ์แทนทวีปหรือภูเขาต่างๆ และมีการกำหนดอาณาเขตอย่างชัดเจนโดยใช้กำแพงแก้วแทนภูเขาจักรวาล ซึ่งรูปแบบดังกล่าวมักจะเปลี่ยนไปตามความนิยมในแต่ละยุคสมัย ตัวอย่างเช่น วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และวัดอรุณราชวรารามที่ใช้สถาปัตยกรรมเป็นประธานของวัด หรือวัดสุทัศน์เทพวราราม และวัดสุวรรณารามที่ใช้พระอุโบสถเป็นประธาน

วัดพุทธนิกายเถรวาทแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและความชัดเจนในการใช้พื้นที่ของพระสงฆ์ โดยตั้งอยู่บนกรอบพื้นฐานหลักของวิถีแห่งสมณะอันมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การทำสังฆกรรมที่ต้องการทำร่วมกับพระภิกษุสงฆ์รูปอื่น และการอยู่อาศัยที่ใช้เป็นที่ปลีกตัวไปอาศัยหลบนอนเฉพาะรูป โดยการใช้สอยอาคารและสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่ใช้สอยทั้ง 3 เขต มีดังต่อไปนี้ คือ

○ เขตพุทธาวาส

เป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นเขตพุทธาวาสจึงมักประกอบด้วยสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพิธีกรรมต่างๆ ดังนี้ คือ

- พระเจดีย์ พระมณฑป พระปราสาท คือ อาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางของวัด ในฐานะสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- พระอุโบสถ คือ อาคารสำหรับใช้ประกอบศาสนพิธีในการทำสังฆกรรมต่างๆ
- พระวิหาร คือ อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส
- เจดีย์ (มณฑป ปราสาท) ราย – เจดีย์ (มณฑป ปราสาท) ทิศ คือ อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิ หรือสร้างประกอบเพื่อให้ผังรวมนั้นสมบูรณ์ในเชิงสัญลักษณ์
- หอระฆัง – หอกลอง คือ อาคารที่ใช้เป็นสถานที่ตีบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์ทำกิจวัตรในทางสงฆ์

- ศาลาต่างๆ เช่น ศาลาราย คือ อาคารที่ใช้เป็นที่นั่งพักของผู้มาเยือน ศาลาทิศ คือ อาคารที่ใช้ล้อมอาคารสำคัญสำหรับให้คฤหัสถ์นั่งพัก หรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์ในเชิงความหมาย
- พระระเบียง คือ อาคารลักษณะเป็นเรือนยาว ใช้ล้อมรอบอาคารสำคัญหรือล้อมแสดงเป็นขอบเขตเพื่อแสดงนัยในเชิงสัญลักษณ์
- พลับพลาเปลื้องเครื่อง คือ อาคารที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้เป็นที่ยืนชุลฉลองพระองค์ในวาระที่เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

○ เขตสังฆาวาส

เป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีการใดทางศาสนาโดยตรง เป็นพื้นที่ที่มีขอบเขตที่มิดชิด และประกอบไปด้วยอาคารสถานที่สัมพันธ์เฉพาะกับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของเพศสมณะเท่านั้น ดังนี้ คือ

- กุฏิ คือ อาคารที่ใช้สำหรับอยู่อาศัยหลับนอน
- กัปปียกุฏิ คือ โรงเก็บอาหาร
- หอฉัน คือ อาคารที่ใช้เป็นที่ฉันภัตตาหาร
- วัจจกุฏิ หรือ เว็จกุฏิ คือ อาคารสำหรับใช้ขับถ่าย
- ศาลาการเปรียญ คือ อาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์
- หอไตร คือ อาคารที่ใช้เก็บรักษาพระไตรปิฎก
- ชันดาฆร คือ โรงรักษาไฟและต้มน้ำ
- ธรรมศาลา คือ โรงเทศนาธรรม
- ห้องสรงน้ำ คือ ห้องชำระกาย
- ศาลาท่าน้ำ คือ อาคารที่ใช้เป็นที่อาบน้ำและทางเข้าสู่วัดทางด้านน้ำ

○ เขตพื้นที่ใช้ประโยชน์

เป็นเขตพื้นที่ในพระอารามซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหลือจากการจัดแบ่งเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส เป็นเขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ของวัด เช่น ใช้เป็นที่โล่งเพื่อสร้างความร่มรื่นให้วัด หรือใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่นๆ เช่น สร้าง “เมรุ” สำหรับฌาปนกิจศพของชุมชน หรือตั้งโรงเรียนเพื่อให้การศึกษาแก่สังคม หรืออาจแบ่งเป็นพื้นที่ให้คฤหัสถ์เช่าเพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยและประกอบการค้า เช่น การสร้างตึกแถว หรือการทำเป็นตลาด เป็นต้น

วัดพุทธนิทายเถรวาทมีศาสนาวัตถุซึ่งเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกับศาสนาและเป็นสิ่งเคารพบูชา เช่น พระพุทธรูป พระไตรปิฎก สำหรับศิลปวัตถุนั้นเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาและศาสนสถาน มักทำขึ้นด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ เช่น ธรรมมาสน์ ตู้พระธรรม ภาพเขียน รูปปั้น เครื่องลายคราม เครื่องถม เครื่องบูชา และเครื่องตกแต่ง เป็นต้น

ศาสนสถาน เขต และพื้นที่ของวัดพุทธนิทายมหายาน

วัดพุทธนิทายมหายานแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 4 ส่วนใหญ่ๆ คือ เขตพุทธาวาส พื้นที่ประกอบกิจกรรม เขตสังฆาวาส และเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์คล้ายคลึงกับวัดพุทธนิทายเถรวาท แต่มีรายละเอียดเพิ่มเติมในส่วนเขตพุทธาวาสหรือพื้นที่ประกอบพิธีกรรม โดยพื้นที่ประกอบพิธีกรรมจะเพิ่มขึ้นตามจำนวนของเทพเจ้า และลดบทบาทในส่วนพื้นที่สังฆาวาสให้น้อยลง สำหรับการก่อสร้างอาคารและสิ่งปลูกสร้างในพื้นที่ใช้สอยทั้ง 3 เขต มีดังต่อไปนี้ คือ

○ เขตพุทธาวาส

เป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ หรือประชาชนที่เข้ามาสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นในพื้นที่ดังกล่าวจึงมักประกอบด้วยสถาปัตยกรรมและศาสนาวัตถุที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า พระโพธิสัตว์ และพระพุทธเจ้าดังนี้ คือ

- เจดีย์ คือ อาคารที่มีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยม แปดเหลี่ยม หรือวงกลมซึ่งซ้อนขึ้นไปหลายชั้น โดยแต่ละชั้นสามารถเข้าไปประกอบศาสนกิจได้ หรือเป็นเจดีย์หลักที่ภายในบรรจุศาสนาวัตถุชิ้นสำคัญ เช่น พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นต้น
- อุโบสถ (ตาสยงเปาเตียน) คือ อาคารสำหรับพระสงฆ์ทำสังฆกรรมต่างๆ รวมทั้งประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งมีตั้งแต่ 1 องค์ 5 องค์ ถึง 7 องค์
- วิหาร คือ อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ระหว่างพระสงฆ์และฆราวาสโดยภายในวัดพุทธนิทายมหายานนั้นมักจะมีวิหารหลายแห่ง เช่น วิหารพระโพธิสัตว์ และวิหารพระอรหันต์ เป็นต้น
- วิหารเทพสวรรค์ (เทียนหวางเตียน) คือ อาคารที่ตั้งอยู่ด้านหน้าสุดของวัด ภายในมีพระเมตไตรยโพธิสัตว์ (พระสังกัจจายน์) ล้อมรอบด้วยท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 เป็นอาคารที่ตามคติเทพารักษ์ผู้ปกป้องศาสนสถานคอยขับไล่สิ่งชั่วร้าย
- เจดีย์ราย – เจดีย์ทิศ คือ อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิ หรือสร้างประกอบเพื่อให้ผังรายนั้นสมบูรณ์ในเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งบางครั้งสามารถ

เปลี่ยนแปลงคุณลักษณะในการใช้งานให้เป็นอย่างอื่นได้ เช่น เป็น
เตาเผากระดาษเงินและกระดาษทอง เป็นต้น

- หอระฆัง – หอกลอง คือ อาคารที่ใช้เป็นสถานที่ตีบอกเวลาสำหรับ
พระภิกษุสงฆ์ทำกิจวัตรในทางสงฆ์

○ พื้นที่ประกอบกิจกรรม

เป็นพื้นที่ที่วัดจัดไว้ให้เป็นพื้นที่ดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ให้แก่ศาสนิกชน
ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้ คือ

- พื้นที่พักผ่อนและห้องรับรอง เป็นพื้นที่ที่ทางศาสนสถานจัดไว้ให้
ฆราวาสพักผ่อนหรือพบปะจัดกิจกรรมต่างๆ
- ระเบียงทางเดิน คือ อาคารลักษณะเป็นเรือนยาว ใช้อ้อมรอบ
อาคารสำคัญหรือล้อมแสดงเป็นขอบเขตเพื่อแสดงนัยในเชิง
สัญลักษณ์ ซึ่งภายในอาจจะประดิษฐานด้วยรูปเคารพของเทพเจ้า
หลายองค์ หรือพระพุทธรูป ซึ่งเป็นสถานที่ไว้ประกอบกิจกรรมใน
การสักการะเช่นเดียวกัน
- โรงเจหรือโรงทาน เป็นพื้นที่ที่วัดตั้งขึ้นเพื่อแจกจ่ายอาหารให้แก่
ฆราวาสโดยไม่คิดมูลค่า
- ลานไหว้ เป็นพื้นที่ที่จัดไว้สำหรับจุดธูปเทียนส่วนใหญ่อยู่ภายนอก
อาคารเพื่อการระบายอากาศและลดการเกิดอัคคีภัย

○ เขตสังฆาวาส

เป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ อันเป็นพื้นที่พักผ่อนหรือ
ประกอบกิจส่วนตัว

○ เขตพื้นที่ใช้ประโยชน์

มีลักษณะการจัดการเหมือนกับเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ในวัดพุทธรณิกายเถรวาทตามพระราชบัญญัติปกครองสงฆ์ ร.ศ.121 หมวดที่ 3 ว่าด้วยเรื่องวัด
เป็นเขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณประโยชน์ใน
ลักษณะต่างๆ ของวัด เช่น ใช้เป็นพื้นที่โล่งเพื่อสร้างความร่มรื่นให้แก่วัด
โดยการจัดเป็นสวนติดตั้งเขามอ หรือจัดเป็นตั้งโรงเรียนจีนเพื่อให้ความศึกษา
แก่ลูกหลานภายในชุมชน เป็นต้น

ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุของวัดพุทธรณิกายมหายาน

วัดพุทธรณิกายมหายานมีศาสนวัตถุซึ่งเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องกับศาสนา
และเป็นสิ่งเคารพบูชา เช่น พระพุทธรูป รูปปั้นหรือรูปหล่อขององค์เทพเจ้า และ
คัมภีร์บทสำคัญต่างๆ เป็นต้น สำหรับศิลปวัตถุชิ้นส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่ใช้ประดับ
ตกแต่งภายในอาคารซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นที่ เช่น

ภาพเขียน ป้ายอักษรโคลงคู่ งานประติมากรรม เครื่องเคลือบ และระฆังป้ายจารึก เป็นต้น

แนวความคิดและความหมายเรื่องขอบเขต พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับขนาดของอาคารและการใช้พื้นที่ ที่ผูกพันกับความเจริญศรัทธาสำหรับวัดไทย ที่สำคัญคงจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการใช้พื้นที่สำหรับการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พัทธสีมา ซึ่งในวินัยสงฆ์ท่านกำหนดไว้ว่าให้สงฆ์พึงกำหนดเขตเอาเองตามความเหมาะสม ให้พอเหมาะพอดี มีสีมาเป็นเครื่องหมายบังคับให้คณะสงฆ์มาร่วมประกอบกิจกรรมกันอย่างพร้อมเพรียงในบริเวณเดียวกัน หรือในวัดเดียวกัน ลักษณะของสีมาในความหมายทางพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบ 2 อย่างคือ นิमितหรือลูกนิมิต และสีมาหรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่าใบเสมา

นิมิตคือเครื่องหมายที่ใช้บอกเขต มีพุทธบัญญัติให้สงฆ์ใช้หินรูปสัณฐานกลมประมาณเท่าบาตร เรียกว่า ลูกนิมิต ฝังลงในดินเพื่อกำหนดขอบเขตของโบสถ์ให้แน่นอนเพื่อทำสังกรรม นิมิตนั้นไม่มีจำกัดขนาดว่าเท่าไร แต่ต้องมีตั้งแต่ 3 ลูกขึ้นไป โดยวางท่ามุมเพื่อให้สามารถชักแนวบรรจบขอบเขตเป็นเขตสีมาได้ นิมิตวางให้มีรูปสัณฐานได้หลายอย่าง ต่างๆกันออกไป เช่น วางนิมิตท่ามุมไว้ 3 แห่ง เมื่อชักแนวต่อกันก็จะมีสัณฐานเป็นรูปสามเหลี่ยม วางนิมิต 4 แห่ง เมื่อชักแนวต่อกันก็จะมีสัณฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม อาจเป็นไปได้ทั้งรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรืออาจจะวางนิมิตไว้ 6 แห่ง หรือ 8 แห่งก็ได้

สีมาใช้ในความหมายว่าเขต หรือแดน หมายถึงเครื่องหมายบอกขอบเขตของโบสถ์ สำหรับการประกอบสังกรรม เมื่อสงฆ์กำหนดขอบเขตขึ้นแล้วใช้วัตถุปักวางไว้ที่ผิวดินตามจุดที่กำหนดนิมิตไว้แล้ว ก็จะเรียกว่าพัทธสีมา และเนื่องจากต้องการให้สีมามีความคงทน แข็งแรง พร้อมกับสร้างความรู้สึกให้เห็นว่า เป็นเครื่องหมายที่มีความสำคัญใช้บ่งบอกสถานที่ประกอบกิจกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งตัววัตถุที่ใช้ทำสีมาก็ต้องดูให้ศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย จึงได้นิยมนำแผ่นศิลามาใช้ทำสีมา โดยมักทำเป็นรูปทรงคล้ายกลีบบัว และเรียกผ่านศิลาที่ว่า ใบเสมา

ลักษณะของใบเสมาที่ใช้บอกขอบเขตของโบสถ์ หรือสถานที่ที่ใช้ทำสังกรรม มีรูปทรงภายนอกที่เป็นแบบฉบับของใบเสมาโดยเฉพาะ ถึงแม้ว่าจะได้มีการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ความนิยมในช่วงเวลาต่างๆ โดยมากก็จะเปลี่ยนไปเฉพาะลักษณะการประดับตกแต่ง และสัดส่วนของรูปทรงใบเสมาเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การเรียกชื่อใบเสมาจึงได้รวมไปถึงแผ่นศิลา หรือจะเป็นการทำขึ้นการก่ออิฐฉาบปูน ที่ทำขึ้นในรูปทรงของใบเสมานี้ทั้งหมด แม้ว่าจะไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อบอกขอบเขตของโบสถ์ก็ตาม

อนึ่งการผูกพัทธสีมาตามคติในพระพุทธศาสนามีข้อจำกัดอยู่ว่า ต้องไม่สมมติสีมาเล็กจนเกินไป จนภิกษุ 21 รูป นั่งหัตถบาสนั้นไม่ได้ หัตถบาสนในที่นี้หมายถึงระยะห่างช่วงยื่นมือถึง กล่าวคือการทำพระภิกษุลงประชุมกันแต่ละองค์จะต้องนั่งห่างกันไม่เกิน 1 ช่วงแขน หากเกินกว่านั้นเรียกว่า เสียหัตถบาสน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่าสังฆกรรมที่ต้องการจำนวนสงฆ์น้อยที่สุดเข้าร่วมคือที่จำนวน 20 รูปเป็นอย่างน้อย ได้แก่การทำอัphanกรรม คือการสวดระวิงอาบัติสังฆาภิเสกของภิกษุ นับทั้งภิกษุผู้นั้นด้วยรวมเป็น 21 รูป และยังห้ามไม่ให้สมมติสีมาใหญ่จนเกินกว่า 3 โยชน์ “แม้เพียงปลายเส้นผม” เพราะกว้างขวางเกินกว่าจะควบคุมระมัดระวัง เนื่องจากในขณะที่ทำสังฆกรรมทำอัphanกรรมอีกเช่นกัน ที่มีข้อกำหนดห้ามผู้หนึ่งผู้ใดแม้ภิกษุรูปอื่น ล้วงล้ำเข้าไปในเขตสีมาโดยเด็ดขาด จะทำให้กรรมที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้นสิ้นสุดสภาพลงทันที หากจำเป็นต้องประกอบกิจกรรมนั้นก็ ต้องเริ่มต้นทำกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีข้อกำหนดว่าสีมาที่มีขนาดเล็กเกินไปหรือใหญ่เกินไป หรือตั้งอยู่ซ้อนทับกัน ใกล้ชิดกันเกินไป ถือว่าเป็นสีมาวิบัติใช้ไม่ได้ทั้งนั้น เป็นสิ่งที่พระภิกษุไม่ควรปฏิบัติในการกำหนดสีมาเพราะจะทำให้การประกอบพิธีกรรมไม่บังเกิดผล การกำหนดนิมิตต้องพึงระวิงให้เชื่อมต่อถึงกันโดยตลอดเป็น ชันชนิมิต การดำเนินการปรับปรุงแก้ไขใดใดในยุคหลังต้องไม่ทำลายความต่อเนื่องนี้ด้วยความไม่รู้

ส่วนบริเวณพื้นที่หรือสถานที่ที่จะใช้ผูกพัทธสีมาไม่ได้จำกัดว่าจะเป็นพื้นดินหรือพื้นน้ำก็สามารถสมมติเป็นสีมาได้ทั้งสิ้น ดังในตัวอย่างของวัดโบราณพบว่าการขุดคูคลองรอบอุโบสถ ทำเป็นสีมาน้ำ หรือ อุทกุกเขปสีมา หรืออีกตัวอย่างบนแพหน้าวัดราชาธิวาส กลางแม่น้ำเจ้าพระยา ให้อยู่ห่างจากตลิ่งชั่วคราวน้ำสาด เมื่อคราวพระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวชเป็นสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ระยะห่างชั่วคราวน้ำสาดเทียบได้ประมาณ 7 – 8 เมตร ตามที่พระบาลีกำหนด โปสถ์ที่ใช้สีมาน้ำก็ต้องระวิงรักษาขอบเขตขนาดความกว้างของคูน้ำให้พอสมควร จะเป็นท้องร่องเล็กๆ คงผิดพระวินัย

แผ่นศิลารูปใบเสมาจึงได้รับความนิยมให้เป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นรูปทรงที่ใช้แทนสิ่งอันเป็นมงคล หรือประสงค์จะให้มีความสำคัญหรือบ่งชี้ถึงความสำคัญ ทั้งนี้จะเห็นได้ชัดจากการที่ ศิลาจารึกซึ่งใช้ประกาศข้อความสำคัญก็นิยมทำเป็นรูปใบเสมา หลักรูปทรงพื้นที่หรืออาณาบริเวณของหมู่บ้านชุมชนในอดีตก็ทำเป็นรูปคล้ายใบเสมาเป็นเครื่องหมายกำหนด รูปทรงของใบเสมาจึงถือเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ มีความเชื่อมโยงกับความเจริญศรัทธาด้วย

แนวคิดเรื่องสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม สัปปายะ

หนึ่งในแนวคิดในการจัดการภูมิทัศน์วัดไทยเพื่อความเจริญศรัทธา สามารถอ้างอิงได้จากสิ่งที่เรียกว่า “สัปปายะ” โดยหลักธรรมชาติทั่วไปถือว่าสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มีอิทธิพลเป็นอย่างมาก ต่อความเป็นอยู่ของบุคคล ต่อความเสื่อม ความเจริญของบุคคล ถ้าบุคคลอาศัยอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ดี

ก็จะก่อให้เกิด ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มาก ในทางการประพาศติวัตรปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน
สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประพาศติวัตร ปฏิบัติธรรม เรียกว่า “สัปปายะ” และสิ่งแวดล้อมที่ไม่
เอื้ออำนวยต่อการประพาศติปฏิบัติทางจิต เรียกว่า “อัสัปปายะ”

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึง สิ่งแวดล้อมที่เป็น สัปปายะ และ อัสัปปายะ สำหรับผู้
ประพาศติวัตรและปฏิบัติกรรมฐาน ดังนี้

อวาโส โคจรโร ภาสสั ปุคคโล โภชนั อุตุ

อิริยาบถิติ สดตเตเต อสัปปายะ วิวชชเย

สัปปายะ สดต เสเวถ เวนนหิ ปฏิชชโต

น จิเรเนว กาเลน โหติ กสสจจิ อปปนา

ได้แก่ สัปปายะ 7 คือ สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกี่ยวข้อง ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้
สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ประกอบด้วย

1. อวาโส สัปปายะ คือ ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม
2. โคจรสัปปายะ คือ ที่หาอาหาร ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสมดี
3. ภาสสัปปายะ คือ การพูดคุยที่เหมาะสม
4. ปุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม
5. โภชนสัปปายะ คือ อาหารที่เหมาะสม
6. อุตุสัปปายะ คือ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม
7. อิริยาบถสัปปายะ คือ อิริยาบถที่เหมาะสม

ในส่วนที่เกี่ยวข้องอาจกล่าวถึง สัปปายะ ที่หนึ่ง อวาโส สัปปายะ ที่อยู่เป็นที่สบาย คือทำวัดให้
เป็นอาราม เป็นรมณีสถาน รื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ
ที่ตั้งวัดไม่ไกลไม่ไกลจากชุมชนเกินไป มีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นสัดส่วน หากวัดได้
มีการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา ร่มรื่นดูเป็นธรรมชาติ นับว่าเหมาะกับสภาพภูมิอากาศที่ร้อนชื้นอย่าง
ประเทศไทย ส่วนบางวัดตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิม เช่น ภูเขา ลำธาร สวน ป่า ได้เน้นเรื่อง
ความสะอาด หรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยสม่ำเสมอ เท่ากับว่าได้สร้างความสุขเพิ่มขึ้นแก่ผู้พบเห็น

เมื่อมีที่อยู่สบายต้องคำนึงถึงการกินอาหาร ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเทศ
ปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดสวัสดิการด้านอาหารจึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการ

รวมเรื่องต่าง ๆ เช่น การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต ควรแบ่งเป็นสาย มีการเปลี่ยนเวรกันเพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญและป้องกันการติดในตัวบุคคล มีการจัดฉันรวมกันเป็นที่แห่งเดียว เพื่อประโยชน์คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกโลก ขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปฐากก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวายและสามารถแนะนำอบรมได้ง่ายในเวลา ก่อนและหลังอาหาร มีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจกจ่ายการนิมนต์ให้ทั่วถึงโดยความเป็นธรรมหรือจัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

บุคคลสัปปายะ บุคคลเป็นที่สบาย คำนึงถึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนา บุคคลในวัดแบ่งออกเป็น พระภิกษุ สามเณร อุบาสกอุบาสิกาหรือแม่ชี และเด็กวัด วัดใดดีหรือไม่ดี มีผู้บอกว่าให้ดูจากบุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้ ควรจัดที่อยู่อาศัยของบุคคลแต่ละประเภทให้เหมาะสมตามสถานภาพ การติดต่อกัน ควรกำหนดเวลาสถานที่ ที่อยู่ของเด็กวัดควรสะอาดและมีระเบียบ มีการวางกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติพร้อม บทกำหนดโทษและควรกำหนดวันให้มีการพัฒนาวัดร่วมกัน

จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือเป็นสถานที่ประพฤติธรรม สิ่งที่จะก่อให้เกิด ธรรมสัปปายะ คือ บริเวณวัดร่มรื่น สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย อาจมีการเชื่อมโยงกับหลักธรรมคำสั่งสอน เช่น โครงการต้นไม้พูดได้ มีสุภาภิตสอนใจ ปรินชาธรรม คติธรรม โครงการเสียงธรรมะตามสาย รับฟังกันทั่วบริเวณวัดทั้งในวันจัดงานบุญ และกระจายเสียงไปถึงชุมชนหมู่บ้าน จัดสถานที่ฟังเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบร่มเย็น อากาศถ่ายเทสะดวก จัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะ หนังสืออื่น ๆ ที่มีสาระประโยชน์เพื่อให้ผู้มาวัดได้อ่าน และมีที่นั่งอ่านหนังสือเป็นสัดส่วนเพียงพอ รักษาศิลปะหรือพุทธศิลป์ภายในวัด พิพิธภัณฑ์ของวัดจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

พุทธวจนเกี่ยวกับต้นไม้ในวัด

พระพุทธเจ้ามีพระชนม์ชีพที่ผูกพันกับธรรมชาติตั้งแต่ประสูติจนถึงดับขันธปรินิพพาน โดยต้นไม้สวน และป่า (วน หรือ วัน) เป็นองค์ประกอบที่ถูกกล่าวถึงในบริบทสำคัญต่างๆ ยกตัวอย่าง เช่น

- ลุมพินีวัน คือ ป่าที่พระองค์ทรงประสูติ ตั้งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์และกรุงเทวทหะ
- ป่าในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม คือ ป่าที่พระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้
- ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน คือ ป่าสาละที่พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา (พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร) แก่ปัญจวัคคีย์
- เวฬุวัน คือ ป่าไผ่ที่พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ นับเป็นพระอารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

- ปามหาวัน คือ ป่าในนครเวสาลีอันเป็นที่ที่ทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก
- ชิวกัมพวัน คือ ป่าไม้มะม่วงในกรุงราชคฤห์ เป็นป่าที่หมอชิวโกโกมารภักถวายเป็นพระอารามสำหรับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์
- สาละโนทยาน คือ สวนป่าสาละของกษัตริย์มัลละแห่งเมืองกุสินารา เป็นป่าที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน

นอกจากนี้ยังมีป่าอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากที่พระองค์ทรงเสด็จเยือนในการแสดงธรรมเทศนาตลอดจนต้นไม้อันเป็นที่เกิดเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ดังเช่น

- ต้นปาริฉัตต์ หรือต้นทองกลาง เป็นต้นไม้ที่ทรงประทับใต้ร่มเพื่อแสดงธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดาจนบรรลุโสดาปัตติผล
- ต้นพระศรีมหาโพธิ์หรือต้นโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่ทรงประทับใต้ร่มจนตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
- ต้นมุจลินทร์หรือต้นจิก เป็นต้นไม้ที่ทรงประทับใต้ร่มหลังตรัสรู้ได้ 6 สัปดาห์ โดยพระองค์ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา 7 วัน โดยมีพญามุจลินทร์นาคราชมาวางขนดแผ่พังพานปกป้องพระองค์จากสายลมและสายฝน
- ต้นสาละ เป็นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่งในดินแดนชมพูทวี มิได้เป็นชนิดเดียวกับต้นรังหรือต้นสาละลังกาที่ปลูกหรือพบในประเทศไทย โดยต้นสาละเป็นต้นไม้ที่ทรงประสูติและดับขันธปรินิพพานภายใต้ร่มเงา

นอกจากป่าและต้นไม้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังพบว่าชื่อของสระน้ำสำคัญ เช่น “สระอโนดาต” ซึ่งตามตำนานกล่าวไว้ว่าเป็นสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ในดินแดนป่าหิมพานต์ ปรากฏในชาดกหลายช่วงหลายตอน เช่น สิริกาลกรรณิชาดก ขวนหังสชาดก และอรรธกถาโสมนันทชาดก เป็นต้น

นอกจากนี้ พระองค์ได้มีพุทธวจนเกี่ยวกับต้นไม้หลายครั้ง ซึ่งแสดงถึงความห่วงใยในธรรมชาติและการให้ความสำคัญในการดูแลรักษาต้นไม้ของพระองค์ ยกตัวอย่างเช่น

“ภิกขุ ชีวิตา โวโรเปยยาสิ พุ จ ตวั เทเวเต อปฺลญฺญํ ปสเวยยาสิ คจฺจ ตวั เทเวเต อมุกฺสมิ โอกาเส รุกฺโข”

“ดูกร โมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ เพราะคนทั้งหลาย สำคัญในต้นไม้ว่ามีชีวิต”

พุทธวจนะที่พระองค์ทรงตรัสกับกับภิกษุที่ขอบโคนไม้มาสร้างที่อยู่อาศัย

“อารามโรปา วนโรปา   เย ชนา เสดุการกา
    ปปลญจ อุทปานญจ   เย ททนติ อุปสสย
    เตสํ ทิวา จ รตโต จ   สทา ปุณญํ ปวตตติ
ธมมฐฐา ลีลสมปนนา   เต ชนา สคคคามินติ ฯ”

“ชนเหล่าใด สร้างสวนดอกไม้ ผลไม้ ปลูกหญ้าไม้ สร้างสะพาน และให้โรงเป็นทาน บ่อน้ำทั้งบ้านที่พัก
อาศัย ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญ เจริญในกาลทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม
สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์”

ป่าไม้ในฐานะเป็นที่ตั้งแห่งบุญ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งตอบเทวดาที่มากกราบทูล ในสคาถวรรค สังยุต
นิกาย

" วนํ ฉินฺทถ มา รุกฺขํ "

" ตัดป่าแต่อย่าตัดต้นไม้ "

พระพุทธเจ้าตรัสกับเหล่าพระเถระแก่ที่ยังไม่ตัดอาวรณ์กับอุบาสิกามีอุปการะกับพวกตน

“ภูตคามปาตพฺพตยา ปาจิตฺตีย”

“ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากภูตคาม”

พระองค์ทรงติเตียนการกระทำของภิกษุชาวเมืองอาฬวีที่ตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้างและได้ทำ
ความเดือดร้อนแก่เทวดาผู้สถิตอยู่บนต้นไม้ เช่นนั้นแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามดังกล่าว โดยภูตคาม
ในที่นี้ ได้แก่ พืชพันธุ์ 5 ชนิด คือ พืชพันธุ์อันเกิดจากเหง้า ลำต้น ตา ยอด และเมล็ด กล่าวได้ว่ามี

ความหมายครอบคลุมพืชพันธุ์ในป่าทั้งหมด

บทที่ 3

แนวคิดเรื่องการรักษาคุณค่าของวัดไทยในฐานะมรดกวัฒนธรรม

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในแบบสากล

แนวคิดด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในแบบตะวันตก ณ จุดเริ่มต้นก็เป็นแนวคิดในแบบประเพณี ยุโรปในอดีตก็ได้มีการดัดแปลงอาคารทางศาสนาและการก่อสร้างต่อเติมขึ้นมาใหม่อยู่ตลอดเวลา เช่นโบสถ์ในแบบนอร์มันดั้งเดิมก็อาจมีการรื้อออกหรือดัดแปลงให้เป็นแบบโกธิคด้วยการสร้างซ้อนทับโครงสร้างเดิมไว้ ตามความนิยมของยุคสมัย เห็นได้ว่าแนวคิดของช่างโบราณอยู่ที่การพัฒนาทางด้านรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่สูงกว่า เบากว่า นำแสงสว่างอันเจิดจ้าเข้ามาได้มากกว่า โดยไม่มีการขึ้นชมในสถาปัตยกรรมแบบโบราณที่เป็นอยู่

ในเวลาต่อมาจากกระแสความตื่นตัวจากการค้นพบแหล่งเมืองโบราณต่างๆในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ต่อเนื่องมาจากความสนใจของสังคมในเรื่องราวโบราณและการศึกษาเกี่ยวกับโบราณสถาน ศิลปะรูปแบบยุคสมัยต่างๆที่มีมาในอดีตตั้งแต่ในศตวรรษที่ 17 นำไปสู่การเขียนตำราประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมขึ้นเป็นครั้งแรก ได้มีการซ่อมแซมอนุรักษ์ สิ่งก่อสร้างของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีทั้งหลายเพื่อที่จะนำมาใช้ใหม่และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในสมัยนั้นอันเป็นช่วงที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะจัดว่าเป็นยุคโรแมนติค

แนวคิดของยุคโรแมนติคจะนิยมความเข้าใจที่เกิดจากการทวละระลึกถึงอดีตอันไกลโพ้น เป็นเหตุให้เกิดการนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมของ กรีก โรมัน หรือโกธิค กลับมาใช้ใหม่ และยังเกิดแนวคิดความเป็นชาติและความภาคภูมิใจในชนชาติขึ้นด้วย มีการนำเอารูปแบบโกธิคมาใช้เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชนชาติเก่าแก่ มีรากฐานอันยาวนาน อาคารทางศาสนาที่สร้างขึ้นใหม่ใช้รูปแบบนีโอโกธิค ในขณะที่อาคารเก่าจำนวนมากถูกปรับเปลี่ยนตามความนิยมในการประกอบพิธีกรรมที่เหมาะสมและศักดิ์สิทธิ์ด้วยการซ่อมเปลี่ยนอาคารให้ไปสู่รูปแบบโกธิค จากจุดเริ่มต้นในประเทศอังกฤษได้พัฒนามาสู่ แนวทางแบบ stylistic restoration ในฝรั่งเศส โดย Prosper Merimee และ Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc ที่สนับสนุนการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานในฐานะที่เป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีความหมายและประโยชน์ใช้สอย ให้อาคารมีความครบถ้วนสมบูรณ์ตามรูปแบบที่จินตนาการขึ้นมาให้มีความกลมกลืนกับรูปแบบโกธิค แก้วไขส่วนต่อเติมในอดีตให้กลายเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ “ถูกต้อง” โดยได้อธิบายถึงการบูรณะไว้ว่า

“การบูรณะ (restoration) นั้นเป็นสิ่งใหม่ การบูรณะอาคารไม่ใช่การอนุรักษ์ ซ่อมแซม หรือสร้างขึ้นมาใหม่ แต่คือการนำเอาอาคารกลับไปสู่สภาพที่สมบูรณ์ที่สุดซึ่งอาจจะไม่เคยเป็นมาก่อนเลยในประวัติศาสตร์ของอาคารนั้น...”¹

จากแนวคิดที่ไม่ยอมรับความชำรุดทรุดโทรมที่นำมาซึ่งการต่อเติมโบราณสถานให้มีความสมบูรณ์ด้วยการออกแบบใหม่ ได้เกิดแนวคิดของกลุ่มที่คัดค้านการบูรณะ (anti-restoration) ที่ไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดใดกับโบราณสถานในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดี ตามหลักการอนุรักษ์ของ John Ruskin และ William Morris ในประเทศอังกฤษ โดยรัสกินได้กล่าวถึงการบูรณะไว้ว่า “...เราอย่ามากล่าวถึงการบูรณะเลย มันเป็นเรื่องที่หลอกลวงตั้งแต่ต้นจนจบ...”² ในขณะที่มอริสได้เขียนถึงแนวคิดในแถลงการของสมาคมเพื่อการรักษาอาคารโบราณ (Society for the Protection of Ancient Buildings) ในปี ค.ศ.1877 ว่า “...ป้องกันความชำรุดทรุดโทรมของอาคารด้วยการดูแลรักษาอย่าสม่ำเสมอ ค้ำยันผนังที่ทรุดเอียง หรือซ่อมแซมหลังคาที่รั่ว จะต้องไม่แสดงออกถึงรูปลักษณะอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้อง ต้องพยายามที่จะไม่รบกวนเนื้อของอาคาร หรือองค์ประกอบตกแต่ง ถ้าไม่เหมาะสมกับการใช้สอยในปัจจุบัน การสร้างอาคารใหม่ขึ้นอีกหลังหนึ่งจะดีกว่า การเปลี่ยนแปลงอาคารเดิมหรือขยายอาคารเดิมให้ใหญ่ขึ้น จะต้องคำนึงว่าเป็นอาคารเป็นอนุสรณ์ของยุคโบราณที่ผ่านพ้นไปแล้ว เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์โดยช่างโบราณซึ่งศิลปวิทยาการสมัยใหม่ไม่สามารถที่จะไปแตะต้องโดยไม่ทำลายได้”

จากนั้นได้มีการเคลื่อนไหวด้านแนวคิดการอนุรักษ์ในอิตาลีของ Camillo Boito ที่ถือได้ว่าเป็นการพบกันครึ่งทางระหว่างการบูรณะให้สมบูรณ์เต็มรูปแบบ และการปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติของกาลเวลา โดยบอยโต้มีความเห็นว่า การต่อเติมเปลี่ยนแปลงรูปแบบโบราณสถาน ในยุคต่างๆ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งในประวัติของอาคารทั้งสิ้น จึงควรเก็บรักษาไว้ไว้วันแต่จะมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่การบูรณะที่มีการต่อเติมขึ้นใหม่ก็สามารถทำได้แต่จะต้องมีความแตกต่างแยกแยะได้จากของดั้งเดิมและมีการบันทึกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไว้เป็นหลักฐานในทุกขั้นตอน แนวคิดนี้ได้กลายเป็นข้อบัญญัติในการบูรณะโบราณสถานของอิตาลี ตั้งแต่ปี ค.ศ.1902

ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้มีการก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศเพื่อสันติภาพขึ้นโดยภายในองค์กรนี้มีส่วนที่ทำหน้าที่โดยตรงในการดูแลมรดกวัฒนธรรมได้แก่ The International Museum Office ตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1926 มีการส่งเสริมให้มีการสัมมนาในระดับนานาชาติขึ้นโดยครั้งหนึ่งที่สำคัญเป็นการประชุมเพื่อการทำงานอนุรักษ์ที่อโคโรโพลิสแห่งเอเธนส์ ณ เมืองเอเธนส์ ประเทศกรีซ ในปี ค.ศ.1931 และบทสรุปจากการประชุมดังกล่าวต่อมารู้จักกันในนามของกฎบัตรเอเธนส์ ถือเป็นจุดสำคัญในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์สมัยใหม่ขึ้น มีแนวคิดอนุรักษ์ด้วยการเก็บรูปแบบ

¹ Eugene-Emmanuel Viollet-le-Duc, “Restoration”, อ้างถึงใน Stanley Prince, 1996

² จาก Seven Lamps of Architecture ของ John Ruskin, 1890

ดั้งเดิมทุกยุคสมัยของโบราณสถานที่ปรากฏอยู่ไว้ การปฏิสังขรณ์แบบเต็มรูปแบบเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติอีกต่อไป

ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงพร้อมด้วยความเสียหายที่มากกว่าสงครามโลกครั้งแรก ในปี ค.ศ.1944 รัฐบาลโปแลนด์ได้ตัดสินใจสร้างเมืองวอร์ซอที่ได้รับความเสียหายขึ้นมาใหม่ในรูปแบบดั้งเดิม เป็นแบบอย่างให้มีการดำเนินการในลักษณะเดียวกันนี้กับอีกหลายเมือง นานาชาติได้ร่วมมือกันเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมาอีก นำมาซึ่งการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ โดยมี UNESCO เป็นหน่วยงานย่อยที่ดูแลการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม ความร่วมมือทางด้านอนุรักษโบราณสถานในระดับนานาชาติได้เริ่มต้นขึ้นและนำมาสู่แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของคนทั้งโลก และการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน จากการประชุมนานาชาติสำหรับสถาปนิกและช่างเทคนิคที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองเวนิซ ประเทศอิตาลี ได้เกิดเป็นกฎบัตรระหว่างประเทศว่าด้วยการอนุรักษ์และการบูรณะโบราณสถาน หรือที่เรียกว่ากฎบัตรเวนิซ

ยังมีทฤษฎีด้านการอนุรักษ์ของออสเตเรียจาก Der Moderne Denmkultus. (The Modern Cult of Monument) โดย Alois Riegl ที่มีการให้คำจำกัดความของคุณค่าและแนวความคิดที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์สมัยใหม่ไว้ ทฤษฎีด้านการบูรณะโบราณสถานของอิตาลี Teoria del Restauro โดย Cesare Brandi แนวทางที่ใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงในขณะที่มีการร่างกฎบัตรเวนิซ³ เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการแทนที่ส่วนที่ขาดหายไปของโบราณสถานในการบูรณะ

กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์ทั้งในระดับชาติและระดับระหว่างประเทศ ระเบียบ คำประกาศ ข้อบัญญัติ หรือ ข้อตกลงต่างๆที่เป็นที่ยอมรับของสังคมใดสังคมหนึ่งในช่วงเวลาต่างๆ สามารถสะท้อนภาพของสังคม แนวความคิด ด้านการอนุรักษ์ในสมัยต่างๆได้ ยกตัวอย่างเบื้องต้นได้จากการวิเคราะห์รายชื่อกฎบัตรระหว่างประเทศ และกฎบัตรแห่งชาติซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับระหว่างประเทศด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม⁴ เรียงลำดับตามช่วงเวลาที่ผ่านมานับตั้งแต่มีการประชุมด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับระหว่างประเทศเป็นครั้งแรก ที่มีการประกาศเป็นกฎบัตรเอเธนส์ดังต่อไปนี้ ก็พอที่จะทำให้เห็นได้ถึงแนวความคิดและพฤติกรรมสังคม ที่เกี่ยวข้องในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานระดับสากลที่มีพัฒนาการตามช่วงเวลาที่ผ่านมา

- The Athens Charter for the **Restoration of Historic Monuments** (1931)
- The Venice Charter – International Charter for the **Conservation and Restoration of Monuments and Sites** (1964)

³ Jukka Jokilehto. A History of Architecture Conservation (Elsevier,2005), หน้า 237.

⁴ จาก ICOMOS. International Charters for Conservation and Restoration – Monuments and Sites I. (Munich: Lipp GmbH, 2004).

- Convention Concerning the **Protection** of the **World Cultural and Natural Heritage** (1972)
- The Burra Charter (1979, revised 1999)
- **Historic Gardens** – The Florence Charter (1981)
- Charter for the Conservation of **Historic Towns and Urban Areas** – The Washington Charter (1987)
- Charter for the **Protection** and **Management** of the **Archaeological Heritage** (1990)
- The Nara Document on **Authenticity** (1994)
- Charter on the Protection and Management of **Under Water Cultural Heritage** (1996)
- International **Cultural Tourism** Charter (1999)
- Charter on the **Built Vernacular Heritage** (1999)
- Principles for the **Preservation** of **Historic Timber Structures** (1999)
- Principles for the **Preservation** and **Conservation/Restoration** of **Wall Paintings** (2003)
- Convention for the **Safeguarding** of **Intangible Cultural Heritage** (2003)
- Declaration of the Kimberley Workshop on the **Intangible Heritage** of Monuments and Sites (2004)
- Xi'an Declaration on the Conservation of the **Setting** of **Heritage Structures, Sites and Areas** (2005)
- The ICOMOS Charter for the **Interpretation** and **Presentation** of Cultural Heritage Sites (2008)

จากจุดเริ่มต้นที่กฎบัตรเฮเธนส์ จะเห็นว่าแนวคิดด้านการอนุรักษ์โบราณสถานเริ่มขึ้นจากการบูรณะและมองโบราณสถานเฉพาะลักษณะทางกายภาพและเน้นที่อาคารสิ่งก่อสร้างก่อน ถัดมาที่กฎบัตรเวนิซ จึงได้ขยายขอบเขตออกมาให้กว้างขึ้น ด้วยการเพิ่มคำ conservation เข้ามา รวมทั้งการกำหนดให้โบราณสถานมีทั้งที่เป็น monument และ site ไม่ใช่เฉพาะแต่ที่เป็นสิ่งก่อสร้างแต่เพียงอย่างเดียว ในช่วงต่อมาจึงได้เกิดแนวคิดการปกป้องคุ้มครองมรดกที่มีคุณค่าความสำคัญที่คนทั้งโลกจะต้องร่วมกันรักษา ซึ่งมีทั้งที่เป็นแหล่งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม สำหรับเบอรา ซาเตอร์ แม้ชื่อจะไม่สื่อถึงแนวคิดด้านการอนุรักษ์แต่ใจความของกฎบัตรของออสเตรเลียซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากลนี้ก็เป็นตัวชี้วัดแนวคิดของสังคมได้เช่นเดียวกัน เช่น การให้ความหมายของคำว่า conservation

ให้ครอบคลุมทุกกิจกรรมที่เป็นการอนุรักษ์ทั้งหมด⁵ และให้ความสำคัญกับการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรม ที่จะนำมาสู่การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานได้ต่อไป ต่อมาในการประชุมที่เมืองฟลอเรนซ์ได้ทำให้เกิดกฎบัตรการอนุรักษ์ที่เป็นการขยายขอบเขตออกมาจาก กฎบัตรเวนิซเป็นครั้งแรก ด้วยการยกประเด็นของโบราณสถานประเภทสวนประวัติศาสตร์ ที่ต้องการแนวทางการอนุรักษ์ที่ต่างไปจากที่ได้กำหนดไว้ในกฎบัตรเวนิซ เนื่องจากสวนประวัติศาสตร์ถือเป็นโบราณสถานที่มีชีวิต ด้วยมีองค์ประกอบที่เป็นพืชพันธุ์ธรรมชาติ ในขณะที่มุมมองด้านการอนุรักษ์ที่มีอยู่เดิมได้มุ่งเน้นอยู่ที่ซากโบราณสถาน ต่อจากสวนประวัติศาสตร์ในลำดับต่อมา ก็ได้มีการหาแนวทางเพิ่มเติมให้กับโบราณสถานประเภทย่าน ชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี และแหล่งโบราณคดีใต้น้ำตามลำดับ และยังได้เห็นความสำคัญของการบริหารจัดการที่ควรพิจารณาไปพร้อมๆ กับการอนุรักษ์ด้วย

ข้อสรุปจากการประชุมระดับระหว่างประเทศที่เมืองนารา ประเทศญี่ปุ่น ยังได้เป็นการย้ำถึงการให้คุณค่ากับความแท้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน และต่อมาสังคมยังได้มองเห็นปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีการเพิ่มเติมหลักการอนุรักษ์ในรายละเอียดเฉพาะบางประเภทของโบราณสถาน ได้แก่ อาคารที่สร้างด้วยไม้ที่มีความคงทนน้อยกว่าวัสดุประเภทอื่น และภาพจิตรกรรมฝาผนัง ในขณะเดียวกันแนวโน้มของสังคมยังได้มุ่งให้ความสำคัญกับคุณค่าทางนามธรรมที่ถือเป็นส่วนที่สร้างความหมายให้กับโบราณสถานด้วยทั้งจากการประกาศของยูเนสโกและอิโคโมส ในปีถัดมายังได้เห็นถึงแนวคิดการขยายขอบเขตของการอนุรักษ์ให้ออกมาครอบคลุมถึงสภาพโดยรอบของโบราณสถานด้วยเนื่องจากการเติบโตทางเศรษฐกิจของโลกในปัจจุบันได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับสภาพโดยรอบของเมืองโบราณต่างๆ อย่างมาก จึงเป็นเวลาที่จำเป็นต้องหาทางควบคุมแก้ไขปัญหาร่วมกัน จากเรื่อง setting ยังได้มีความต่อเนื่องมาถึงในปัจจุบันนี้ที่เรากำลังพูดถึงถึงเรื่องของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape)

และสำหรับกฎบัตรสากลล่าสุดที่ได้มีการประกาศอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ.2008 เรื่อง interpretation and presentation ก็แสดงให้เห็นได้ถึงกระแสแนวคิดในปัจจุบันของการอนุรักษ์ ว่ากำลังมีแนวโน้มมาในเรื่องของการสื่อความหมายและการนำเสนอโบราณสถาน แสดงถึงความสำคัญของความเข้าใจในสิ่งที่เราอนุรักษ์เพื่อให้สังคมตระหนักถึงคุณค่า ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ และจะได้ร่วมกันดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต

---

⁵ ...all the processes of looking after a place so as to retain its cultural significance. (article 1)...may include... maintenance, preservation, restoration, reconstruction, adaptation and interpretation / a combination of more than one of these. (article 14)

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในประเทศไทย

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นมาจากการอนุรักษ์ในแบบประเพณีนิยมจากหลักฐานบันทึกต่างๆที่เกี่ยวข้อง มักจะเป็นเรื่องราวของการซ่อมแซมปรับปรุงวัดในพระพุทธศาสนา แม้จะไม่มีรายละเอียดที่แสดงถึงวิธีการที่ใช้ในการซ่อมแซมแต่ก็สามารถทำให้เข้าใจถึงแนวคิดในการอนุรักษ์ในอดีตได้อย่างชัดเจน บันทึกที่เก่าที่สุดมีมาตั้งแต่กรุงสุโขทัย⁶ จากจารึกวัดศรีชุมได้กล่าวว่า พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ได้ดำเนินรอยตามองค์พระพุทธเจ้าจาริกแสวงบุญไปตามสถานที่ต่างๆ ทั้งในสุโขทัย อาณาจักรใกล้เคียง และศรีลังกา ซึ่งในระหว่างการจาริกแสวงบุญนั้น สิ่งที่เป็นบุญอันยิ่งใหญ่ได้แก่ การรวบรวมชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินเข้าด้วยกันและซ่อมแซมเสียใหม่ด้วยปูน เป็นแบบอย่างให้ชาวพุทธถือปฏิบัติสืบต่อมาเพื่อผลบุญจนในปัจจุบัน เป็นแนวทางการอนุรักษ์แบบประเพณีนิยมที่มีพื้นฐานมาจากความศรัทธา การอนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ถือว่าเป็นสืบทอดศาสนาด้วยทางหนึ่ง

แนวความคิดสมัยใหม่ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในประเทศไทยสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับความเป็นชาติ แสดงถึงความเป็นอารยประเทศของบ้านเมืองเริ่มต้นขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แตกต่างไปจากเดิมที่การบูรณะหรือการบำรุงรักษาจะกระทำกันในลักษณะที่ต้องการทำให้สมบูรณ์ขึ้นหรือดีกว่าเดิมตามคตินิยมที่ทำกันมาแต่โบราณ โดยที่ยังไม่ได้มีการคำนึงถึงคุณค่าของรูปแบบดั้งเดิม ความเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่มีการกำหนดเป็นหลักเกณฑ์แต่อย่างใด⁷ ในความเป็นจริงแนวคิดดังกล่าวอาจจะเริ่มมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่พระองค์ยังอยู่ในสมณเพศ ที่ได้เสด็จหัวเมืองภาคเหนือใน พ.ศ.2376 ทรงแวะแหล่งโบราณคดีสำคัญๆหลายแห่งตลอดเส้นทาง และทรงรวบรวมของโบราณไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ ยังโปรดให้สร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑสถาน เพื่อใช้เป็นที่เก็บรักษาของโบราณเหล่านี้ เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาและเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมของชาติไทย

ใน พ.ศ.2397 ทรงออกหมายประกาศเขตรังวัด ผู้ร้ายขุดวัด กำหนดให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากศาสนสถานในระยะสี่เส้นโดยรอบ มีหน้าที่สอดส่องดูแลมิให้ผู้ร้ายทำการลักลอบขุดหาทรัพย์สิน และได้กำหนดโทษปรับแก่ราษฎรผู้เพิกเฉย โดยประกาศนี้ได้รวมศาสนสถานที่เป็นวัดร้างไว้ด้วย จึงเห็นได้ว่าทรงสนพระทัยในเรื่องมรดกของชาติทั้งในฐานะที่เป็นเครื่องสืบทอดพระศาสนา และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

⁶ จาก ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐติ, การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2552. หน้า 18

⁷ จาก มะลิ โคกสันเทียะ, ข้อสังเกตเกี่ยวกับปัญหาในการอนุรักษ์โบราณสถานของกองโบราณคดี, เอกสารประกอบการสัมมนา การอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ 6-7 สิงหาคม 2530 มหาวิทยาลัยศิลปากร

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการประกาศพระบรมโองการ จัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อ พ.ศ.2450 และมีการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานที่ พระราชวังโบราณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แม้ว่าจะมีการออกโฉนดที่ดินเพื่อเป็นหลักฐานการถือ ครองกรรมสิทธิ์ แต่ก็ยังสงวนที่ดินภายในกำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นสาธารณะสมบัติและที่ วัดร้าง ห้ามเอกชนถือครอง โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ข้าหลวง เทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าสงวนรักษาพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นเมืองโบราณในฐานะมรดกสำคัญของ ชาติ ห้ามมิให้ผู้ใดถือสิทธิ์ปกครองที่ดินภายในบริเวณกำแพงเมืองโดยเด็ดขาด และจัดให้มีการขุดแต่ง บริเวณพระราชวังโบราณขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศลในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรม ศิลปากรขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2454 มีภาระหน้าที่ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน และโปรดเกล้าฯ ให้มีการประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ ลงวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2466 พร้อมกับการแต่งตั้ง กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร มีหน้าที่ให้คำปรึกษากับเทศาภิบาลและเจ้าพนักงานฝ่าย ปกครองท้องถิ่น ในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบ ในการพิเคราะห์เลือกสรร กำหนดว่าสิ่งใดเป็นของโบราณควรจะเก็บรักษาไว้บ้าง ตรวจตราให้ คำแนะนำแก่เจ้าหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบ นับเป็นก้าวแรกในการจัดตั้งองค์กร และกำหนดแนวทาง ในการดำเนินการอย่างเป็นระบบขึ้นในประเทศไทย

แม้แนวคิดการอนุรักษ์สมัยใหม่อย่างตะวันตกจะได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่การดูแลศาสน สมบัติในพระพุทธศาสนาก็ยังคงเป็นในแนวทางดั้งเดิมแบบประเพณีนิยมดังปรากฏตัวอย่างในการ ประชุมของมหาเถรสมาคมเมื่อครั้งกรมพระยาวชิรญาณวโรรสดำรงตำแหน่งสังฆปริณายก ที่มีการ วินิจฉัยในเรื่องการรื้อพระเจดีย์และพระปฎิมาโดยอ้างถึงพระบาลีวินัยมหาวรรค โดยทรงสรุปว่า “ท่านให้ถือเอาเจตนาเป็นเกณฑ์” ที่ประชุมได้ให้คำวินิจฉัยว่า ถึงแม้ในยุคนี้เป็นเวลาที่ความนิยม ในทางโบราณคดีเกิดขึ้นมาแล้วแต่มหาเถรสมาคมเห็นชอบดังนี้

1. บุคคลใด เจาะ ขุด รื้อพระเจดีย์ หรือพระปฎิมาด้วยเจตนาประทุษร้าย ตัวอย่างเช่น เจาะหรือขุดเพื่อจะเอาทรัพย์สิ่งของ โดยที่สุดเป็นพระธาตุหรือพระพิมพ์อันบรรจุไว้ใน นั้น รื้อเสียหรือจะเอาที่ปลูกสร้างเหย้าเรือน ทำเรือกสวนเป็นส่วนบุคคล หรือถือศาสนา ต่างคิดทำลายล้างปูชนียวัตถุของผู้อื่นเสีย ด้วยริษยาซึ่งเคียด การทำของบุคคลนั้นเป็น บาป
2. บุคคลใดมีเจตนาอุปการะรื้อพระเจดีย์ หรือพระปฎิมาอันชำรุดเสียแล้ว ก่อทำขึ้นแทน ใหม่ หรือของไม่งามไม่จงใจให้เสื่อมใส รื้อเสียแล้วทำขึ้นแทนใหม่ให้เป็นของงามเป็นที่ จงใจให้เสื่อมใส การทำของบุคคลนั้นเป็นบุญหาโทษมิได้

3. บุคคลใดมีเจตนาอุปการะ เห็นพระเจดีย์หรือพระปฏิมาสร้างไว้ในที่ไม่เหมาะสม ตัวอย่างเช่นอยู่ในที่ร้างไม่ได้รับความรักษา หรืออยู่ในหมู่คนใจบาปจะถูกประทุษร้าย ที่เป็นอาจชะลอมมาได้ก็ชะลอมมา ที่เป็นอาจจะชะลอมไม่ได้อาจรื้อเป็นท่อนมาคุมใหม่ได้ เป็นของไม่อาจทำเช่นนั้น รื้อเอาสัมภาระเป็นต้นว่าอิฐมาก่อขึ้นใหม่ ประดิษฐานไว้ในที่อันสมควร การทำของบุคคลนั้นเป็นบุญทำโทษมิได้

ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2469 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯให้มีการจัดตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้น โดยมีภาระหน้าที่ประการหนึ่งในการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยมีสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสภา

ในปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจราชานุภาพ ในฐานะนายกราชบัณฑิตยสภา ทรงแสดงแก่เทศบาล เมื่อ พ.ศ.2473 ได้กล่าวถึงสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานไว้ว่า “...ของโบราณนั้นราชบัณฑิตยสภากำหนดเป็น 2 ประเภท คือ ของที่ไม่พึงเคลื่อนที่ได้ เป็นต้นว่า เมือง และปราสาทราชวัง วัด ทั้งเทวาลัย ตลอดจนบ่อกรุ และสะพานหินของโบราณเหล่านี้ กำหนดเป็นประเภทหนึ่งเรียกว่า โบราณสถาน ”

สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึงการปฏิสังขรณ์พระอารามอย่างที่ทำกัน ซึ่งอาจจะเป็นการทำลายโบราณสถานดั้งเดิมให้เสียหาย ในปาฐกถาทรงให้เทศบาลคอยสอดส่องดูแลให้เรื่องการปฏิสังขรณ์อยู่ในเกณฑ์ 3 ข้อดังนี้

ข้อ 1 ถ้ามีผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่สำคัญขอให้ชี้แจงกับเขาให้ทำตามแบบเดิมอย่าให้เปลี่ยนแปลงรูปแบบ และลวดลายไปเป็นอย่างอื่นเอาตามใจชอบ

ข้อ 2 อย่าให้รื้อทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อสร้างของใหม่ขึ้นแทน

ข้อ 3 วัดโบราณที่ทำการปฏิสังขรณ์นั้นมักมีผู้ศรัทธาสร้างสิ่งต่างๆ เพิ่มเติมของโบราณ ของที่สร้างเพิ่มเติมเช่นว่านี้ ไม่ควรจะสร้างขึ้นในอุปจารใกล้ชิดกับของโบราณที่ติงามด้วย อาจทำให้ของโบราณเสียหายและไม่เป็นประโยชน์กับผู้สร้าง เพราะฉะนั้นควรจะให้กะที่ไว้เสียส่วนหนึ่งในบริเวณวัดนั้นสำหรับสร้างของใหม่

นอกจากนี้ยังทรงต้องการให้เทศบาลสำนึกว่าโบราณวัตถุสถานของชาติเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องสงวนรักษาไว้และเป็นหน้าที่ของชาวไทยทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ซึ่งเป็นข้าราชการ “การสงวนรักษาโบราณวัตถุสถานเป็นส่วนหนึ่งในราชการแผ่นดินเหมือนกับราชการอย่างอื่นๆ”

ระยะเวลากว่า 100 ปี นับตั้งแต่การสถาปนากรมศิลปากร ภารกิจการอนุรักษ์โบราณสถาน นับเป็นภารกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของกรมศิลปากร ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาเป็นลำดับ

ในการอนุรักษ์โบราณสถานมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่มีการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขมาหลายครั้ง โดยฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2477 และฉบับปัจจุบันคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535

พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2477 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีใจความที่เกี่ยวข้องกับความหมายและการจัดการของโบราณสถานดังนี้

มาตรา 4 “โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือซากปรักหักพังแห่งอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เป็นประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศิลปกรรม

มาตรา 6 ให้อธิบดีจัดทำบัญชีบรรดาโบราณสถานทั้งหลายที่มีอยู่ในประเทศสยามไว้ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของเป็นของเอกชนคนใด หรือไม่มีเจ้าของ หรือเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน รวมทั้งโบสถ์ วัดวาอาราม และสิ่งก่อสร้างอย่างอื่นอันเกี่ยวแก่การศาสนา

สำหรับพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ได้ให้คำนิยามของโบราณสถานไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง “อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย” การที่จะบอกอะไรเป็นโบราณสถานตามกฎหมายหรือไม่นั้น ประการแรกถ้าไม่ใช่อสังหาริมทรัพย์ ก็คงตัดออกไปก่อนได้เลย ต่อมาคือโดยอายุ หมายความว่ามีความเก่าแก่ แต่ตามกฎหมายก็มีได้กำหนดว่าที่อายุเท่าไรจึงเรียกว่าเป็นโบราณสถาน และถ้าดีแต่เก่าคือสร้างมานานแล้วแต่กลับไม่เป็นประโยชน์ใด ก็ไม่ควรที่จะถือเป็นโบราณสถานสมควรแก่การอนุรักษ์

ส่วนแนวทางในการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากรได้ออกระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.๒๕๒๘ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์โบราณสถานให้ เป็นไปด้วยความถูกต้อง ทั้งทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานมาจนถึงปัจจุบัน

แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย จากระเบียบ
กรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน ปี 2528

เมื่อ 30 ปีมาแล้วในปี พ.ศ.2528 ที่ประเทศไทยโดยกรมศิลปากรได้มีการประกาศแนวทางใน
การอนุรักษ์โบราณสถานอย่างเป็นทางการขึ้นเป็นครั้งแรก ในนามของระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วย
การอนุรักษ์โบราณสถาน ด้วยเหตุที่ว่ากรมศิลปากรคือหน่วยงานที่มีหน้าที่ควบคุม ดูแลรักษา
โบราณสถาน อันเป็นสมบัติและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ โดยอาศัยอำนาจแห่ง
พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 นั้นเอง
และสืบเนื่องจากการที่กรมศิลปากรได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกประเภทสถาบันของ ICOMOS (สภาการ
โบราณสถานระหว่างประเทศ) ซึ่งเป็นองค์กรสากลด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับโลก หนึ่งใน
องค์กรที่ปรึกษาของ UNESCO ด้วย จึงทำให้เป็นผู้ที่มีหน้าที่นำเอาแนวคิดของกฎบัตรเวนิซ หรือ
Venice Charter ซึ่งเป็นแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานทีอโคโมสยึดถือ ที่ได้ประกาศมาแล้ว
ก่อนหน้าที่ประเทศไทยจะเข้าเป็นสมาชิก นำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของเรา
ตามเจตนารมณ์ของกฎบัตรเองด้วย

เมื่อดูในเนื้อหาของระเบียบกรมศิลปากร พ.ศ.2528 โดยเริ่มจากในข้อ 2 จะเห็นว่า
ระเบียบนี้มีวัตถุประสงค์ให้ใช้บังคับ แต่ในทางปฏิบัติกลับมีน้อยคนที่รู้ว่าระเบียบนี้อยู่ ต่อมาในข้อที่
3 ว่าด้วยเรื่องคำจำกัดความ เริ่มจากคำว่า “การอนุรักษ์”

“การอนุรักษ์” หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการ
ป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

ก. การสงวนรักษา หมายถึง การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกัน
มิให้เสียหายต่อไป

ข. การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

ค. การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือน
ของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

จากคำจำกัดความของการอนุรักษ์นี้จะเห็นได้ว่า การอนุรักษ์เป็นคำที่มีความหมายกว้าง
ครอบคลุมทุกวิธีการที่จะใช้ในการดูแลปกป้องโบราณสถาน ซึ่งถ้าเรานำไปเทียบกับคำศัพท์ที่ใช้อยู่ใน
แนวทางสากลก็อาจจะเทียบได้กับคำว่า conservation ในปัจจุบันความหมายอันเป็นที่ยอมรับของอิ
โคโมส และได้มีการประกาศในข้อตกลงจรรยาบรรณ ของอิโคโมส (Ethical Commitment
Statement for ICOMOS Members) โดยนำความหมายที่ปรากฏอยู่ใน บูรา ชาร์เตอร์ (The Burra
Charter 1979/1981/1988/ปรับแก้ไขล่าสุด ปี1999) กฎบัตรของอิโคโมสออสเตรเลีย ซึ่งมี

ความหมายที่ตรงกันกับคำว่า การอนุรักษ์ ที่ปรากฏอยู่ในระเบียบของกรมศิลปากรปี 2528 นี้ อย่างชัดเจน

...all the processes of looking after a place so as to retain its cultural significance. (Article1)

...may include...maintenance, preservation, restoration, reconstruction, adaptation and interpretation / a combination of more than one of these. (Article14)

ทั้งนี้คำว่า “การสงวนรักษา” ก็สามารถเทียบได้กับคำว่า preservation คือการอนุรักษ์ในลักษณะที่เราจะเก็บสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด พยายามและต้องโบราณสถานให้น้อยที่สุด ดังที่ปรากฏในบวร ชาร์เตอร์ ดังนี้

...maintaining the fabric of a place in its existing state and retarding deterioration. (Article1)

อีกคำหนึ่งคือ “การปฏิสังขรณ์” ซึ่งเป็นคำที่อาจจะเรียกได้ว่าอยู่ในฝั่งตรงกันข้ามกับการสงวนรักษา เมื่อได้นำมาเปรียบเทียบแล้วก็จะตรงกับคำว่า reconstruction ถ้าใช้ความหมายที่ปรากฏอยู่ในข้อ 1 ของ บวร ชาร์เตอร์

...returning a place to a known earlier state...introduction of new material into the fabric (Article1)

จะเห็นว่าจริง ๆ แล้วเน้นว่าเป็นการใช้วัสดุใหม่เข้าไป ถ้ามีการใช้วัสดุใหม่เมื่อไรให้ถือว่าเป็น reconstruction ทันทที แต่จะมีประเด็นที่อาจจะแตกต่างกันบ้างสำหรับที่ใช้ในประเทศไทยซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

อีกคำที่ได้ใช้กันเป็นประจำคือ “การบูรณะ” สามารถเทียบได้ตรงกับคำว่า restoration ในภาษาอังกฤษตามความหมายที่ปรากฏอยู่ใน บวร ชาร์เตอร์ ...returning the existing fabric of a place to a known earlier state by removing accretions or by reassembling existing components without the introduction of new material. (Article1)

จะเห็นว่าเน้นตรงที่ไม่มีการเพิ่มวัสดุใหม่เข้าไปเลย ซึ่งเป็นความหมายที่แตกต่างจากที่ใช้ในประเทศไทย โดยที่ตามความหมายของคำที่ใช้ในประเทศไทยจะเน้นว่าการบูรณะคือการซ่อมแซมให้กลับไปสู่สภาพเดิม มีการใช้วัสดุใหม่เข้าไปได้บ้างแต่ต้องทำให้มีความแตกต่างระหว่างของเก่าและของใหม่ ซึ่งเมื่อกลับไปดูที่ใจความของ Venice Charter จะเห็นว่าตรงกับที่ระบุไว้ในระเบียบกรมศิลปากร ที่เปิดโอกาสให้นำวัสดุใหม่เข้าไปใช้ได้เมื่อจำเป็น ในกรณีที่มีหลักฐานเพียงพอ และต้อง

แยกแยะ สร้างความแตกต่างจากวัสดุดั้งเดิมแต่กลมกลืนโดยภาพรวม แต่อย่างไรก็ตามต้องอยู่ในปริมาณที่จำกัด และสามารถเห็นได้ถึงความแตกต่าง

Replacements of missing parts must integrate harmoniously with the whole, but at the same time must be distinguishable from the original ...(Article12, The Venice Charter)

ในความเป็นจริงสำหรับการอนุรักษ์ในประเทศไทย คำที่ใช้กันมาแต่อดีตคือคำว่า “ปฏิสังขรณ์” ซึ่งมีความหมายว่า ทำให้ดีสมบูรณ์ดังเดิมในขณะที่ตามความหมายของคำที่ใช้ส่วนใหญ่ในปัจจุบันของกรมศิลปากรเอง มักจะอ้างอิงจากปาฐกถาเรื่อง สงวนของโบราณ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแสดงแก่เทศบาล เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2473 ในสมัยก่อนนี้เราจะเรียกโบราณสถาน โบราณวัตถุนี้ว่า ของโบราณ ทรงกล่าวถึง การซ่อม ไว้ในความหมายดังต่อไปนี้

...อะไรที่แตกหักก็ทำเสียให้ดี...อะไรที่เก่าก็ทำให้เห็นเป็นใหม่หมด...

ส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์ ทรงกล่าวถึงในฐานะ การรักษาชั้นสูง ที่หมายถึง การทำให้โบราณสถาน คืนดีอย่างเดิม นอกจากนี้ ทรงกล่าวถึงการปฏิสังขรณ์ ตามที่เข้าใจและปฏิบัติกันอยู่ทั่วไปว่า

...มักชอบรื้อ หรือ แก้ไขแบบอย่างของเดิมไปตามชอบใจจนเสียของโบราณ...

แท้จริงแล้วการปฏิสังขรณ์ที่ดีจะต้อง ...ปฏิสังขรณ์ให้คืนดีและคงแบบเดิมไว้ ให้ทำตามแบบเดิมอย่าให้เปลี่ยนแปลงรูปร่างและลวดลายตามชอบใจ อย่าให้รื้อทำลายเพื่อสร้างของใหม่ขึ้นแทน

แสดงว่าในตอนนั้นมักจะใช้คำว่า “ปฏิสังขรณ์” ซึ่งมีลักษณะที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็น “วิถีไทย” แบบหนึ่ง กล่าวคือเป็นการทำให้สมบูรณ์เหมือนเดิม ซึ่งอาจจะได้แก่ความสมบูรณ์ในเชิงนามธรรม คือความสามารถที่จะใช้สอยตามประโยชน์ ตามวัตถุประสงค์ของเดิมได้ แต่อาจจะไม่ได้มุ่งในแง่ความแท้ของวัสดุ ของรูปแบบสถาปัตยกรรม ของความงามทางศิลปะ ความเก่าแก่ หรือความเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

ในปัจจุบันกรมศิลปากรได้จัดทำมาตรฐานของวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานขึ้น โดยที่สามารถแบ่งวิธีการอนุรักษ์ตามระดับของการดำเนินการจากที่ไปและต้องโบราณสถานน้อยที่สุดไปถึงมากที่สุดได้ตามลำดับตั้งแต่ การป้องกันการเสื่อมสภาพ คือวิธีการอนุรักษ์ที่เพียงแต่เป็นการควบคุมอุณหภูมิ ความชื้น เช่น การสร้างหลังคาคลุมปกป้องโบราณสถานไว้โดยที่ไม่ได้ไปดำเนินการอะไรที่ตัวโบราณสถานเองมากนัก ไปจนถึง การประยุกต์การใช้สอย คือการอนุรักษ์ที่สามารถปรับเปลี่ยน

ประโยชน์ใช้สอยไปจากเดิม เพื่อให้โบราณสถานสามารถยังคงมีการใช้งาน มีชีวิตดำรงต่อไปได้ โดยยอมให้มีการดัดแปลงบางอย่างที่ไม่กระทบต่อคุณค่าหลักของโบราณสถานได้ เพื่อให้สอดคล้องกับการใช้สอยที่เปลี่ยนไป ซึ่งถือว่าการอนุรักษ์โบราณสถานวิธีหนึ่งเช่นกัน

“...มาตรฐานของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ได้ระบุวิธีการอนุรักษ์ในระดับของการดำเนินการต่างๆ ได้แก่

การป้องกันการเสื่อมสภาพ

การสงวนรักษา

การเสริมความมั่นคงแข็งแรง

การบูรณะ

การจำลองแบบ

การปฏิสังขรณ์ / การสร้างขึ้นใหม่ (รวมถึงการประกอบคืนสภาพ หรือ อนัสติโลซิส)

และ การประยุกต์การใช้สอย”

ความหมายของคำว่า “โบราณสถาน” ในระเบียบกรมศิลปากรนี้ได้มาจากความหมายตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 นั่นเอง

“โบราณสถาน หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้หมายรวมถึง ศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำที่อสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย”

เมื่อพิจารณาคำว่า “โบราณสถาน” จะเห็นว่ามาจากคำว่า โบราณ และ สถาน ซึ่งเมื่อมารวมกันก็คือสถานที่ที่มีความเก่าแก่ ที่โบราณ คำนี้จึงหมายรวมสถานที่ทุกประเภทไม่ได้จำเพาะแต่ที่เป็นสิ่งก่อสร้าง

จะเห็นว่าความหมายของคำว่าโบราณสถานนี้ได้รวมความถึงทุกอย่างหมดแล้วทั้งที่เป็นสิ่งก่อสร้าง ที่เป็นเมือง และที่เป็นแหล่ง ซึ่งจะตรงกับคำที่ ICOMOS นิยมใช้กล่าวถึงสิ่งที่เราจะอนุรักษ์ว่า Monuments and Sites เพราะฉะนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่าคำว่า โบราณสถาน ในภาษาไทยนี้ครอบคลุมทุก ๆ อย่างอยู่แล้ว แต่ว่าในทางปฏิบัติก็อาจมีการใช้คำนี้กันอย่างหลากหลาย เช่นการที่เราหมกเข้าไปหาหากพุดถึงโบราณสถานก็จะหมายถึงแต่สิ่งก่อสร้างเท่านั้น และพยายามหาคำอื่นเข้ามาเสริมเพื่อให้ครอบคลุมถึงแหล่งโบราณคดี และพื้นที่แหล่งประวัติศาสตร์ แต่ว่าในปัจจุบันนี้สิ่งที่เรากำลังพุดถึงก็กำลังเปลี่ยนไปเป็นคำใหม่อีกเช่นเดียวกัน ได้แก่การใช้คำว่า Cultural Heritage หรือ มรดกวัฒนธรรม ซึ่งเป็นคำที่ขยายขอบเขตออกมาอีกที ตามที่ปรากฏอยู่ใน Convention ของ

World Heritage ปี 1972 จะกำหนดสิ่งที่เราเรียกว่า Cultural Heritage ไว้โดยในเบื้องต้น กำหนดให้ประกอบด้วย Monuments, Group of Buildings และ Sites

Monuments หรืออนุสรณ์สถานที่เป็นสิ่งก่อสร้างเดี่ยว หมายถึงงานสถาปัตยกรรมที่เป็นสิ่งก่อสร้างโดด 1 หลัง พร้อมด้วยที่ตั้ง องค์ประกอบศิลปกรรม องค์ประกอบหรือโครงสร้างของร่องรอยทางโบราณคดี จารึก ถ้าที่อยู่อาศัย และส่วนผสมของลักษณะต่างๆที่มีคุณค่าโดดเด่นทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือทางวิชาการ

Group of Buildings กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง หมายถึง สิ่งก่อสร้างเดี่ยวหลายหลังที่มีส่วนเชื่อมต่อกัน หรือที่ตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม พร้อมด้วยบริเวณโดยรอบทั้งหมดที่ล้อมรอบอยู่ ประกอบด้วยลักษณะสถาปัตยกรรม หรือภูมิสถาปัตยกรรม ที่มีเนื้อหาเดียวกัน เกี่ยวเนื่องกันซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือทางวิชาการ

Sites แหล่ง หมายถึง บริเวณหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ทั้งที่อยู่บนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ อาจพบหลักฐานการก่อสร้างหรือไม่ก็ได้รวมถึงแหล่งโบราณคดีซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นทางด้านประวัติศาสตร์ ความงาม ชาติพันธุ์วิทยา หรือมนุษยวิทยา

นอกจากสิ่งก่อสร้างเดี่ยว กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง และแหล่ง ดังกล่าวตามเอกสาร Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention ในปี 2005 ยังได้ระบุเพิ่มเติมอีก 2 ประเภท ได้แก่

Groups of Urban Buildings (Historic Town) ได้แก่ ย่านหรือเมืองที่ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างโบราณ รวมทั้งร่องรอยหลักฐานของเมือง เช่น พื้นที่คูเมือง กำแพงเมือง หรือ เป็นที่รวมของสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะกลมกลืนกัน มีความเก่าแก่ต่อเนื่องมาแต่อดีตจนถึงช่วงเวลาหนึ่ง และมีเรื่องราวสืบต่อกันมา มีรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และพัฒนาการของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ

และ Cultural Landscape หรือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ โบราณสถานที่เป็นองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม เช่น สวน ที่โล่ง ผืนน้ำ และพืชพันธุ์ ที่มีการออกแบบและก่อสร้างขึ้นด้วยความตั้งใจของมนุษย์ เป็นลักษณะทางภูมิทัศน์ที่เป็นผลมาจากกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ หรือทางศาสนา และยังรวมถึงลักษณะที่เป็นการผสมผสานของพลังแห่งศรัทธาความเชื่อ การสร้างสรรค์ทางศิลปกรรม หรือวัฒนธรรม ร่วมกันกับองค์ประกอบในธรรมชาติ ที่มักจะสะท้อนเทคนิคเฉพาะของการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน ตามคุณลักษณะและข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มนุษย์ตั้งถิ่นฐานอยู่ และความสัมพันธ์ของจิตวิญญาณกับธรรมชาติ

ในขณะที่ในปัจจุบันกรมศิลปากรได้มีการแบ่งประเภทโบราณสถานตามลักษณะทางกายภาพออกเป็น ประเภทสิ่งก่อสร้าง กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง ย่านชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี

(รวมแหล่งโบราณคดีใต้น้ำ และแหล่งศิลปะถ้ำ) แหล่งประวัติศาสตร์ และภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ ทั้งหมดทุกประเภทได้รวมอยู่ในคำว่าโบราณสถานเรียบร้อยแล้ว ซึ่งก็อาจจะตรงกับคำว่า “Place” ซึ่ง ICOMOS กำลังนิยมใช้อยู่ล่าสุดนี้ เป็นคำที่ได้ประกาศไว้ใน บูรา ชาร์เตอร์ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ครอบคลุมความหมายที่สมบูรณ์ขึ้นและเพื่อที่จะใช้แทนคำว่า Monuments and Sites ต่อไป

“คำว่า “โบราณสถาน” จึงสามารถครอบคลุมความหมายของ “มรดก” ในที่นี้ได้ทั้งหมด ตรงกับ Place” ใน The Burra Charter

...site, area, land, landscape, building or other work, group of buildings or other works, and may include components, contents, spaces and views.

มาถึงคำว่า “คณะกรรมการ” ที่ปรากฏอยู่ในระเบียบกรมศิลปากร หมายถึง “คณะบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่พิจารณา ควบคุม ดูแล การอนุรักษ์โบราณสถาน” ปัจจุบันกรมศิลปากรมีคณะกรรมการและคณะทำงานที่กำกับดูแลในเรื่องของการอนุรักษ์โบราณสถานนี้ เรียกว่า คณะกรรมการวิชาการเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน และ คณะทำงานพิจารณารูปแบบรายการเบื้องต้น มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของอธิบดีกรมศิลปากรผู้มีอำนาจอนุมัติตามพระราชบัญญัติฯ ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการควบคุมและตรวจสอบมาตรฐานของงานอนุรักษ์ และยังมีภารกิจปฏิบัติงานอย่างแข็งขันอยู่ในปัจจุบัน

ในระเบียบกรมศิลปากรยังได้กล่าวถึงเรื่องข้อปฏิบัติก่อนการอนุรักษ์ (จากข้อ 4) ว่าจะต้องมีการสำรวจ บันทึกข้อมูลของโบราณสถาน มีการพิจารณาคูณค่าความสำคัญของโบราณสถาน เพื่อวางแผนรักษาคุณค่านั้นๆ และพิจารณาสิ่งที่ได้ต่อเติมขึ้นมาในยุคหลังที่ทำให้คุณค่าของโบราณสถานนั้นด้อยลงไป ให้พิจารณาปรับปรุงแก้ไขส่วนต่อเติมนั้นเสีย ตรงจุดนี้มีประเด็นที่ทำให้เห็นได้ว่าสถานการณ์ในช่วงนั้นเมื่อกรมศิลปากรพิจารณาโบราณสถานคงจะเห็นว่าส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงต่อเติมจนทำให้คุณค่าเสียไป จึงได้เอาข้อนี้ขึ้นมาเป็นประการแรกที่ทำให้พิจารณาก่อนที่จะดำเนินการใด ๆ กับโบราณสถาน

ในระเบียบกรมศิลปากรยังได้กล่าวถึงสิ่งที่ควรจะต้องคำนึงถึง (จากข้อ 5 และ 6) ประการแรกคือในเรื่องของภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถาน

...สิ่งใดที่จะทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสมด้วย

ซึ่งประเด็นนี้อาจจะเรียกได้ว่าสะท้อนมาจากคำที่ปรากฏอยู่ใน Venice Charter ที่เรารู้จักกันดี ในปัจจุบันนี้คือคำว่า “Setting” ซึ่งในประเด็นนี้ระเบียบกรมศิลปากรได้สะท้อนถึงความแตกต่างไปจากสิ่งที่เป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันคือ เป็นการเน้นไปที่การปรับปรุงแก้ไข หรือฟื้นฟูให้เหมาะสม มากกว่าการเก็บรักษาสภาพโดยรอบไว้เช่นเดียวกันกับโบราณสถาน แนวโน้มของการ

อนุรักษ์ในวันนี้ได้มองขยายภาพจากตัวสิ่งก่อสร้างไปสู่สภาพแวดล้อมโดยรอบ กล่าวคือมุ่งที่จะบรรณรงค์ให้อนุรักษ์ “สภาพโดยรอบ” (Setting) ของสิ่งก่อสร้างนั้นด้วยเพื่อที่จะรักษาคุณค่าของ Place ทั้งหมดไว้ แต่ในระเบียบกรมศิลปากรมองว่าถ้าสิ่งที่อยู่โดยรอบโบราณสถาน(ที่เป็นสิ่งก่อสร้าง)ไม่ดีก็ขอให้ปรับปรุงให้ดีเข้ากันกับโบราณสถาน ลักษณะเช่นนี้สะท้อนสภาพสังคมของไทยว่ากรมศิลปากรในช่วงนั้นมีมุมมองว่าโบราณสถานส่วนใหญ่มักจะถูกละเลยเปลี่ยนแปลง ถูกต่อเติมให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป จึงใช้คำว่าขอให้ปรับให้เหมาะสมด้วย แต่คำนี้ก็เป็คำที่มีความยืดหยุ่นในตัวซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเราเหมือนกัน ที่สามารถพิจารณาให้เหมาะสมในลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละกรณีไป

สิ่งที่ต้องระลึกรถึงประการต่อมาคือ ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนถึงวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานว่ามีอยู่หลายวิธี ไม่มีวิธีไหนที่เป็นสูตรสำเร็จตายตัว เพราะฉะนั้นก็ต้องพิจารณาดูเป็นกรณี ๆ ไป อีกทั้งยังจะต้องตระหนักว่าในแต่ละครั้งที่มีการบูรณะอาจทำให้เกิดความเสียหายของข้อมูลได้ จึงต้องมีการบันทึกไว้เสมอ สำหรับเกณฑ์ แนวทางในการปฏิบัติ และวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมก็จะแตกต่างกันไปตามที่มีความสำคัญในส่วนต่าง ๆ ที่ไม่เหมือนกัน ระดับที่ต่างกัน ดังมีรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังนี้

- โบราณสถานแต่ละแห่งมีคุณค่าความสำคัญในด้านต่างๆที่แตกต่างกัน และในระดับที่แตกต่างกันดังนั้นโบราณสถานในแต่ละแห่งย่อมมีวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสมตามคุณค่านั้นๆ ต่างกันออกไป ดังที่มีการระบุถึงโบราณสถานที่มี คุณค่าเยี่ยมยอด ซึ่งกำหนดให้อนุรักษ์ด้วยวิธี เสริมความมั่นคงและสงวนรักษาเท่านั้น (จากข้อ 7) ทั้งนี้ยังรวมถึงงานศิลปกรรมและโบราณวัตถุซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถานด้วย ถ้ามีคุณค่าที่เยี่ยมยอด ก็ให้เสริมความมั่นคงแข็งแรง และสงวนรักษาเท่านั้น (จากข้อ 11)

- เทคนิคใหม่จะนำมาใช้ต้องมีการทดลองใช้ก่อน ใช้เมื่อมั่นใจว่าจะไม่มีผลกระทบต่อคุณค่าของโบราณสถาน การต่อเติมให้ทำเท่าที่จำเป็นและให้ผสมกลมกลืนกับของเดิมด้วย (จากข้อ 9)

- การทำส่วนที่ขาดหายไปขึ้นมาใหม่ เพื่อรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรม หรือมีความจำเป็นในการอนุรักษ์ส่วนอื่น สามารถทำได้ แต่ต้องทำให้แตกต่าง (จากข้อ 10)

- โบราณสถานที่มีลักษณะเป็นซากโบราณสถาน ให้รวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ ให้เหมือนเดิมรักษาไว้ตามสภาพเดิมตั้งแต่หลังการขุดแต่ง โดยมีมาตรการป้องกันความเสียหาย (จากข้อ 12 และ 13)

การดำเนินการอนุรักษ์สำหรับซากโบราณสถานในปัจจุบัน จึงใช้เกณฑ์ที่เข้มงวดเทียบเท่ากับโบราณสถานที่มีความสำคัญระดับชาติ

- อาจใช้การอนุรักษ์ด้วยวิธีการจำลองแบบได้เมื่อไม่มีวิธีอื่นที่รักษาโบราณสถานหรือองค์ประกอบของโบราณสถานไว้ได้ (จากข้อ 15)

- จะต้องมีการบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอทั้งโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนและยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน (จากข้อ 17)

ประเด็นต่อมาอีกสองประเด็นสุดท้ายคือในเรื่องการประสานงานและการทำรายงาน

- ให้คิดถึงการประสานงานขอความร่วมมือจากหน่วยงานอื่นเพื่อการอนุรักษ์ (จากข้อ 19)

ด้วยความเป็นจริงที่ว่า การอนุรักษ์โบราณสถานมิใช่เรื่องของกรมศิลปากรแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราได้ขยายขอบเขตของการอนุรักษ์โบราณสถานออกสู่มรดกวัฒนธรรมแล้ว การอนุรักษ์จึงสมควรที่จะกลายเป็นเรื่องของทุกคน

- เน้นความสำคัญของการทำรายงาน เก็บบันทึกทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์ และให้เก็บไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (จากข้อ 20)

ที่กล่าวถึงมาทั้งหมดนี้ล้วนมีใจความที่สอดคล้องตามแนวคิดที่ปรากฏอยู่ใน Venice Charter ทั้งสิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกของอิคโอมสแล้ว ก็ได้นำเอาแนวคิดการอนุรักษ์แบบสากล (อย่างตะวันตก) มาใช้ อย่างไรก็ตามดังที่ในส่วนบทนำของ Venice Charter ได้ระบุว่า

...แต่แต่ละประเทศจะรับผิดชอบในการนำแผนนี้ไปประยุกต์ใช้ภายใต้กรอบแห่งวัฒนธรรมและประเพณีของตน

ในระเบียบกรมศิลปากร ปี 2528 นี้ จึงมีส่วนที่มีสาระที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สอดคล้องกับวิถีประเพณีไทยด้วย ดังนี้

- ในข้อ 11 ที่กล่าวถึงการอนุรักษ์งานศิลปกรรมที่มีคุณค่าเยี่ยมยอด ที่กำหนดให้อนุรักษ์ด้วยวิธีสงวนรักษา กล่าวคือไม่ให้ทำให้สมบูรณ์ดูเหมือนใหม่นั้น กลับมีข้อยกเว้นสำหรับ ปูนยิววัตถุ เนื่องจากคุณค่ามิได้จำกัดเฉพาะทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและความงามทางศิลปะเท่านั้น

- ในกรณีของ ปูนยิวสถาน ซึ่งแม้ว่าจะได้ผ่านการตัดแปลงต่อเติมมาตามยุคสมัยและยังคงเป็นที่เลื่อมใสศรัทธามาจนถึงปัจจุบัน ก็ให้บูรณะโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขจนทำให้หมดคุณค่าหรือ ความศักดิ์สิทธิ์ลง (จากข้อ 14)

- โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์อยู่ ไม่จำเป็นต้องรักษาไว้ในสภาพเดิมทุกประการตลอดไป เพื่อประโยชน์การใช้สอยที่เพิ่มเติมหรือเปลี่ยนไปในปัจจุบันสามารถสร้างเสริมได้ตามที่เหมาะสม แต่การต่อเติมต้องกลมกลืนกับของเดิมและจะต้องไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถาน (จากข้อ 16)

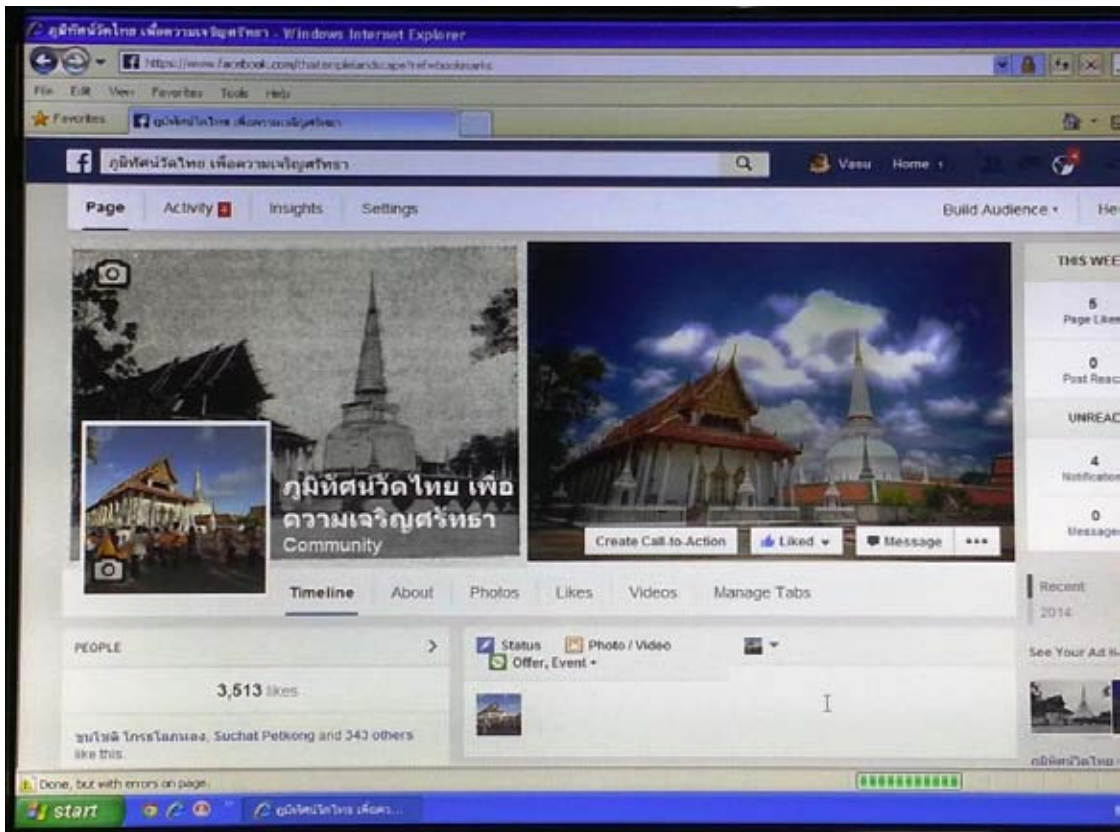
จากแนวทางในระเบียบกรมศิลปากรดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของไทยอย่างแท้จริง เช่น ในเรื่องของปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน อย่างกรณีของการดำเนินการที่พระธาตุพนม จ. นครพนม เราอาจไม่จำเป็นที่จะต้องย้อนกลับไปถึงรูปแบบดั้งเดิมตั้งแต่เมื่อแรกสร้าง เนื่องจากได้พิจารณาว่านี่คือปูชนียสถาน จึงเลือกที่จะคงรักษาภาพลักษณ์ที่คุ้นชินไว้ เพื่อรักษาคุณค่าทางจิตใจ นอกจากนี้ได้กล่าวถึง การดำเนินการเกี่ยวกับซากโบราณสถาน ในระเบียบกรมศิลปากรยังได้ให้แนวทางเกี่ยวกับโบราณสถานที่ยังมีการใช้ประโยชน์อยู่ ซึ่งสามารถที่จะมีความยืดหยุ่นให้มีการปรับปรุงได้ตามความเหมาะสมในปัจจุบันในประเด็นนี้ออกเหนือจะเป็นการย้ำให้เห็น แนวทางในการอนุรักษ์ของกรมศิลปากร ที่ให้ความแตกต่างในแนวทางการอนุรักษ์ระหว่าง “Dead monument” กับ “Living monument” ยังเป็นการแสดงถึงการโอนอ่อนประนีประนอมตามแบบไทย ดังที่จะสังเกตได้จากการใช้คำ “ตามที่เหมาะสม” คำพิเศษที่มีความยืดหยุ่นสูงที่ขอให้ผู้ที่นำไปใช้ได้พิจารณานำไปปฏิบัติในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์สูงสุดต่อโบราณสถาน

ในปัจจุบันนี้เรากำลังเปลี่ยนแนวคิดจากการแยก Dead และ Living monument มาสู่การพูดถึง “Living Heritage”.... ที่เห็นว่าไม่ว่าจะเป็นมรดกในสภาพใดก็ล้วนแต่ยังคงมีคุณค่าและความหมายกับชีวิตในปัจจุบันทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของวัด หรือศาสนสถาน ไม่ว่าจะมีการดูแลรักษากันอย่างต่อเนื่อง หรือกลายมาอยู่ในสภาพของสิ่งปรักหักพัง ต่างก็มีคุณค่าในเรื่องของความน่าเลื่อมใสศรัทธาเป็นสิ่งที่ยังคงดำรงคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน แต่คุณค่าจะมากหรือน้อยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่าจะมีการอนุรักษ์ดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดีหรือไม่อย่างไร

บทที่ 4

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย

ในปัจจุบันได้มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย ได้รวบรวมข้อมูลส่วนหนึ่งจากกรณีศึกษาซึ่งมาจากความคิดเห็นของสาธารณชนในเรื่อง ภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยเพื่อความเจริญศรัทธา จากเฟสบุ๊ค เพจ “ภูมิทัศน์วัดไทย เพื่อความเจริญศรัทธา” ซึ่งผู้วิจัยได้จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและความคิดเห็นของสาธารณชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย มีช่วงเวลาการเก็บรวบรวมความคิดเห็น ในปี พ.ศ.2557 ณ วันที่จัดทำรายงานนี้มีผู้เข้าร่วมสื่อสารในเพจนี้ 3,513 ท่าน ประกอบด้วยข้อมูลต่างๆ ที่สามารถจัดกลุ่มตามประเด็นต่างๆได้ดังนี้

กลุ่มแรกเป็นกรณีศึกษาของการดำเนินการของวัดไทยที่มีผลทางกายภาพของภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมโดยตรง ได้แก่ การรื้อทำลายอาคารโบราณสถาน ปรับเปลี่ยนรูปแบบทางภูมิทัศน์ไป

จากรูปแบบดั้งเดิมของโบราณสถาน การบูรณะซ่อมแซมที่ไม่เหมาะสม ที่มักจะเป็นการดำเนินการที่ไม่มีการขออนุญาตอย่างถูกต้องต่อกรมศิลปากร การต่อเติม ก่อสร้างใหม่ หรือออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ใหม่ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อความเจริญศรีศรธา ตลอดจนการปล่อยให้เสื่อมสภาพไม่ดูแลรักษา

วัดหนองไฉ้ จังหวัดสุโขทัย (ภาพปริศนานำมาถาโดย Platongkoh)

เป็นภาพเก่าที่นำมาประกาศถามว่ามีใครทราบหรือไม่ว่าเป็นวัดอะไร อยู่ที่ไหน ผู้ถามนำมาเพราะจากรูปเป็นอาคารที่มีเอกลักษณ์ มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ จึงมีตอมา และให้ข้อมูลว่าคือ วัดหนองไฉ้โดยได้รื้ออาคารหลังนี้ออกไปแล้ว พร้อมทั้งให้ข้อมูลประวัติ ดังนี้

“เป็น พระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่เลขที่ 58 บ้านหนองไฉ้ หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองบางยม อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัด เนื้อที่ 76 ไร่ 2 งาน 95.80 ตารางวา โฉนดที่ดินเลขที่ 3079 สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่พ.ศ.2242 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2399 ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ตั้งแต่วันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2536

วัดหนองไฉ้สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2242 เป็นวัดเก่าโบราณสร้างสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏนามผู้สร้าง ภายหลังเป็นสำนักสงฆ์หรือเป็นวัดป่าสำหรับเผาศพและฝังศพ เพราะบริเวณด้านเหนือวัด ประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งศาลเมืองบางยม ปัจจุบันศาลเมืองบางยมได้ถูกแม่น้ำยมเซาะพังทลายลงแล้วตามประวัติเดิม สมัยโบราณด้านหน้าวัดหันเข้าหาแม่น้ำยม เพราะเป็นทางคมนาคมทางน้ำ ชาวมอญซึ่งมีอาชีพขาย เครื่องปั้นดินเผา มาขายตามลำน้ำยมและได้จอดเรือพักอาศัยในบริเวณวัด นำไฉ้มาขายในวัดเป็นจำนวนมากจนกระทั่งชาวบ้านเรียกว่า วัดหนองไฉ้ ต่อมาภายหลังแม่น้ำยมได้เซาะตลิ่งพังเป็นรูปเว้าโค้ง ซึ่งภาษาพื้นบ้านเรียกความเว้าโค้งว่า ไฉ้ จึงพากันเรียกชื่อวัดว่า วัดหนองไฉ้ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ประมาณปี พ.ศ.2391 สมัยพระอุปัชฌาย์ทุกเป็นเจ้าอาวาส เจ้าเมืองบางยม มีความเลื่อมใส จึงได้ดำเนินการก่อสร้างอุโบสถเสร็จเรียบร้อยเมื่อประมาณปี พ.ศ.2399 กว้าง 6.50 เมตร ยาว 16 เมตร ได้ให้ช่างฝีมือเขียนจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพพระเจ้าสิบชาติและภาพพุทธประวัติบางตอนไว้ อย่างสวยงามมากและดำเนินการก่อสร้างมณฑปแบบทรงไทยจตุรมุข เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง แต่ได้ถูกรื้อลงตั้งแต่พ.ศ.2470 นำเสียดายอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและมีเอกลักษณ์เช่นนี้

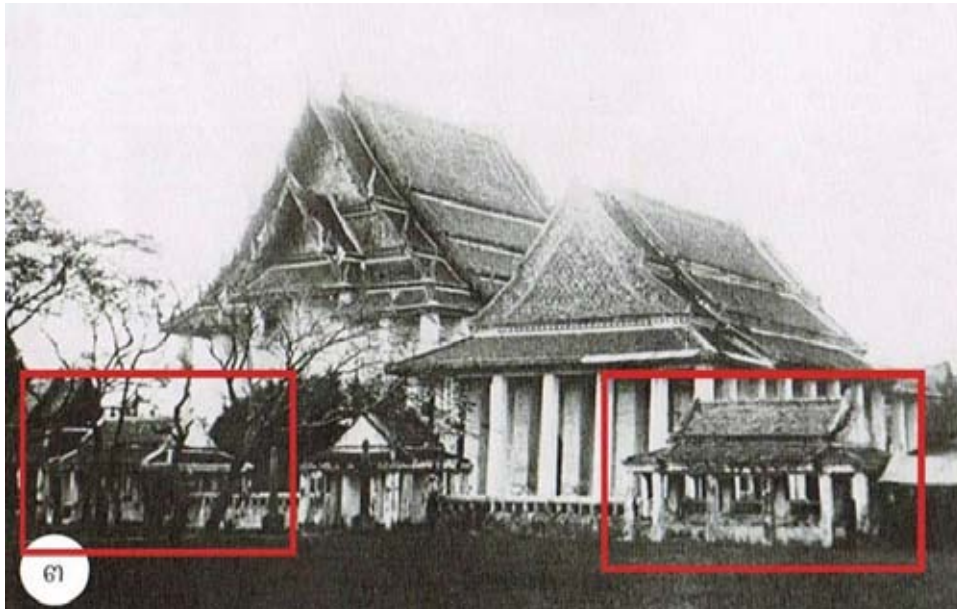

ภาพอาคารปริศนา

วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

การรื้ออาคารศาลาเก่าเพื่อสร้างอาคารเอนกประสงค์ใหม่แทนที่ เป็นการทำลายหลักฐานคุณค่าความเก่าแก่ ทั้งทางด้านศิลปะ สถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ ได้เป็นจุดสนใจของสาธารณชน ที่เชื่อมโยงกลับไปถึงการรื้อทำลายอาคารโบราณหลายหลังของทางวัด และความขัดแย้งกับชุมชน พุทธบริษัทที่อยู่โดยรอบวัน มีผลกระทบต่อความเลื่อมใสศรัทธาในสถาบันสงฆ์อย่างยิ่ง

ภาพถ่ายเก่าแสดงถึงการมีอยู่ของศาลาโบราณที่ตั้งอยู่ด้านหน้าวัดกัลยาณมิตร

กรณีวัดกัลยาณมิตร (ข้อมูลจาก นายบวรเวท รุ่งรุจี อธิบดีกรมศิลปากร)

วัดกัลยาณมิตรนี้มีอายุถึง 190 ปี กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ตั้งแต่ปี 2492 การที่วัดจะบูรณะซ่อมแซมส่วนใด จะต้องขออนุญาต จากอธิบดีกรมศิลปากรเป็นลายลักษณ์อักษรตาม พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อจะจัดส่งเจ้าหน้าที่ไป ช่วยออกแบบและบูรณะอนุรักษ์ ที่ผ่านมามาตั้งแต่ปี 2546 เป็นต้นมา วัดได้รื้อถอน ทูบทำลาย โบราณสถานโดยพลการ เป็นเหตุให้กรมศิลปากร ต้องเข้าแจ้งความดำเนินคดีกับวัดมาอย่างต่อเนื่อง ล่าสุดวัดได้รื้อถอนทำลายตัดแปลงแก้ไขโบราณสถานกุฏิ คณะ 1 อีก เป็นเหตุให้ต้องแจ้งความ ดำเนินคดีอาญากับวัด กัลยาณมิตรอีกครั้ง จากสถิติการแจ้งความดำเนินคดีทั้งหมด 15 คดี ตั้งแต่ปี 2547 ถึงปัจจุบันพบว่า อัยการมีคำสั่งเด็ดขาดไม่ฟ้องวัดกัลยาณมิตรฯ จำนวน 10 คดี คงเหลืออีก 5 คดี อยู่ระหว่างการสอบสวนของ สน.บุปผาราม

“ตลอดระยะเวลา 12 ปี มีโบราณสถาน โบราณ วัตถุ ศิลปะวัตถุ ได้รับความเสียหายหรือทำลายไปแล้วมากถึง 22 รายการ อาทิ หอระฆัง อาคารเสวิกุล ศาลาทรงปั้นหย่า หอกลอง หอสวดมนต์กัลยาณาลัย ศาลาปากสระ กุฏิเก่าคณะ 7 จำนวน 3 หลัง รื้อราวระเบียงหิน พื้นหิน ตึกดาหิน อับเฉา กุฏิสงฆ์คณะ 4 และการถมสระน้ำภายในกุฏิสงฆ์คณะ 4 และถมสระน้ำภายในกุฏิสงฆ์คณะ 2 รวมทั้งยังมีการก่อสร้างอาคารในเขต โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้วโดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรอีกด้วย” อธิบดีกรมศิลปากรกล่าว

จากข้อมูลพบว่า การที่อัยการมีคำสั่งเด็ดขาดไม่ฟ้องนั้นได้ให้เหตุผลว่า วัดกัลยาณมิตรขาดเจตนาในการทุบหรือทำลายและไม่รู้ว่าเป็นโบราณสถาน เพื่อเป็นการตัดปัญหาที่วัดจะอ้างอีกว่าไม่รู้ว่าเป็นโบราณสถานในปี 2555 กรมศิลปากรจึงทำหนังสือแจ้งไปถึงวัดกัลยาณมิตรให้ทราบว่าได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ทั้งติดประกาศเขตโบราณสถานห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆของโบราณสถาน แต่ยังพบปัญหาหรือทุบทำลายมาอย่างต่อเนื่อง จนมาถึงปี 2558 ในกรณีล่าสุด ตนในฐานะอธิบดีกรมศิลปากร จึงเข้าแจ้งความดำเนินคดีด้วยตนเอง เพื่อทำตามกฎหมายอย่างจริงจังและเด็ดขาด เพราะหากไม่ทำอะไรเลยจะถูกรื้อทำลายไปเรื่อยๆจนวัดเสื่อมค่า

“ตั้งแต่เมื่อปี 2546 เคยเข้าหารือกับเจ้าอาวาสวัดกัลยาณมิตรและนิมนต์มาพูดคุยที่กรมท่า ความ เข้าใจ ได้ยืนยันไปว่าไม่ได้ห้ามบูรณะหรือทำอะไรเลย แต่เมื่อวัด เป็นโบราณสถานจะทำสิ่งใดขอให้แจ้งกรมศิลปากรตามกฎหมาย ส่วนวัตถุประสงค์ของการทำลายนั้นเท่าที่ทราบ เพราะเห็นว่าอาคารเหล่านี้เก่า ทรวดโถม มีความต้องการสร้างอาคาร กุฏิใหม่ให้สวยงาม ขณะที่กรมศิลปากรมองว่า แม้อาคารเก่า แต่มีคุณค่า มีเพียงหนึ่งเดียวหาที่ไหนไม่ได้ สร้างมาตั้งแต่สมัย ร.3 บูรณะซ่อมแซมต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้ อีกเหตุผลอาจเพราะทางวัดต้องการเปิดพื้นที่โล่งเพื่อใช้ประโยชน์ของวัด ก็เป็นการมองต่างมุม” อธิบดีกรมศิลปากรกล่าว

วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

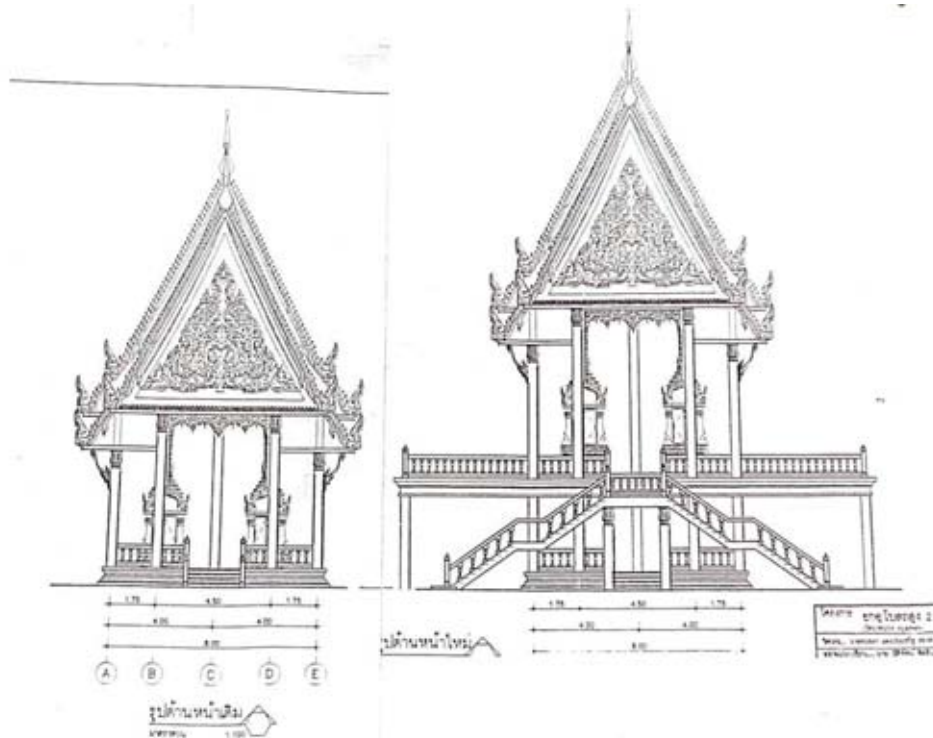
มีประเด็นความเห็นจากการเพิ่มเติมการตกแต่งเจดีย์ให้งดงามยิ่งขึ้นจากสภาพในปัจจุบัน ด้วยการหุ้มด้วยแผ่นทองจังโก ประการแรกคือความเหมาะสมของการหุ้มทองจังโกที่อ้างถึงการทำให้เจดีย์งดงามขึ้นเป็นพุทธบูชา จากที่ไม่เห็นว่ามีมีการหุ้มอยู่ในช่วงก่อนหน้าการดำเนินการ ประการต่อมาคือความเหมาะสมทางด้านเทคนิค เนื่องจากการดำเนินการในครั้งไม่ได้เป็นไปตามเทคนิคดั้งเดิมอย่างโบราณ มีการเชื่อมต่อแผ่นทองให้ติดกัน ซึ่งแม้ว่าจะเป็นการตั้งใจที่อยากจะปกป้ององค์เจดีย์จากน้ำฝน แต่กลับจะมีปัญหาในเรื่องการระบายความชื้น อีกประการหนึ่งก็คือการดำเนินการดังกล่าวไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายจากกรมศิลปากร

วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

วัดนาครก กรุงเทพมหานคร

จากเดิมที่ทางวัดมีโครงการที่จะยกอุโบสถให้สูงขึ้นเป็นอาคารสองชั้นโดยให้ส่วนอาคารเดิมตั้งอยู่ด้านบน ตามที่เคยทำเรื่องขออนุญาตมาที่กรมศิลปากร แต่สิ่งที่ได้ดำเนินการนั้นก็เหมือนกับแบบที่ยื่นขออนุญาตแต่อย่างใด

มีการทำเป็นช่องประตูให้ผู้มีจิตศรัทธาเดินลงไปลอดใต้อุโบสถได้ เป็นตัวอย่างที่พบได้บ่อยในปัจจุบัน ที่นิยมสร้างเป็นกิจกรรมหนึ่งเพื่อความเป็นสิริมงคล เป็นการยกระดับเฉพาะอาคารโบสถ์ โดยที่ปล่อยให้ซุ้มเสมายังคงอยู่ในระดับเดิมเห็นลักษณะที่ถูกถมอยู่ในระดับต่ำ บ้านใดด้านหน้าได้ปรุงแต่งขึ้นใหม่เป็นราวบันไดนาคร ตามชื่อของวัด จิตรกรรมฝาผนังและลวดลายจิตรกรรมบนเพดานเป็นศิลปะแบบจีน ได้รับการอนุรักษ์ไว้ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ฐานชุกชีของพระประธานได้ทำขึ้นใหม่เป็นรูปมังกรจีนเข้ากับการตกแต่งภายในอย่างโบราณ มีความกลมกลืนงดงามแต่ที่สุดแล้วจะเกิดความสับสนได้ว่าเหมือนจะเป็นของดั้งเดิมทั้งหมด เกิดเป็นข้อมูลที่ไม่ถูกต้องของโบราณสถาน ห้องใต้อุโบสถใช้เป็นที่พักประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทที่บรรยายไว้ว่ามาจากอินเดีย และศรีลังกา เป็นการเพิ่มจุดในการสักการะบูชาให้มากขึ้น แต่บรรยายากศไม่สอดคล้องกับอาคารด้านบนแต่อย่างใด

ความเปลี่ยนแปลงที่วัดนาครก กรุงเทพมหานคร

รอยพระพุทธรูปบาทใต้อุโบสถ จากอินเดีย และศรีลังกา

วัดตูม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดตูม พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งอยู่ริมคลองวัดตูม และริมถนนอยุธยา-อ่างทอง วัดนี้ใครจะเป็นผู้สร้างและสร้างตั้งแต่เมื่อไร ไม่ปรากฏในหลักฐาน ทราบกันแต่ว่าเป็นวัดโบราณครั้งเมืองอโยธยา สร้างมาก่อนที่จะตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และวัดนี้คงจะเป็นวัดร้างมาครั้งหนึ่งแล้ว เมื่อคราวเสียกรุงในปี พ 2310.ศ.หรือก่อนหน้านั้น เพราะเป็นวัดอยู่นอกเกาะเมือง เมื่อข้าศึกเข้าล้อมกรุงฯ ผู้คนก็พากันอพยพหลบหนีกันหมด แม้พระสงฆ์องค์เจ้าก็คงอยู่ไม่ได้ จึงร้างมาแต่ครั้งนั้น ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงได้มีผู้ปฏิสังขรณ์ขึ้นอีก และเป็นวัดที่พระสงฆ์จำพรรษามาจนทุกวันนี้ ในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะเป็นพระอารามหลวง

วัดตุม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปัจจุบัน

ภาพเก่าของอุโบสถวัดตุม

เมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างภาพอาคารพระอุโบสถในปัจจุบันที่ได้มีการบูรณะให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ และภาพถ่ายเก่าจากหอจดหมายเหตุซึ่งยังสามารถเห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมและรายละเอียดการตกแต่งของอาคารตามแบบดั้งเดิมได้อย่างชัดเจน ทำให้เห็นได้ว่าเป็นการบูรณะที่ทำให้รูปแบบหลังคาของอาคารในแบบอยุธยาตอนปลายต่างๆเปลี่ยนแปลงไป ทั้งส่วนตับหลังคาและที่หน้าบัน พร้อมด้วยชุดเครื่องล่ายองที่มีผลให้สัดส่วนความงามในแบบดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นรูปแบบซึ่งเป็นที่นิยมกันในปัจจุบัน ซึ่งมีคาดเดาได้ทั่วไป ความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งโบสถ์ด้านหน้าอาคารเปลี่ยนไปจากเดิม ช่องหน้าต่างที่เดิมเคยมีช่องเดียวอาจจะเปลี่ยนด้วยเหตุผลสำหรับประกอบพิธีอันศักดิ์สิทธิ์บางอย่าง ได้เปลี่ยนมาเป็นหน้าต่างหลายช่องตามลักษณะของอาคารอุโบสถโดยทั่วไป พื้นหินแกรนิตผิวขัดมันที่ปูบนลานโดยรอบพระอุโบสถอาจจะทำให้ทำความสะอาดง่าย แต่ก็อาจเป็นการปิดกั้นการระบายความชื้น

วัดบางขุนนนท์

วัดเก่า แต่ดูไม่ค่อยเก่าแก่ มีประวัติความเป็นมาดังนี้

วัดบางขุนนนท์ ประวัติวัดบางขุนนนท์ (ไซยชิต) วัดบางขุนนนท์เป็นวัดเล็กๆตั้งอยู่ที่เลขที่ 33 ถนนบางกอกน้อย-ตลิ่งชัน แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว มีพื้นที่ 7 ไร่ 2 งาน 30 ตารางวา พื้นที่วัด

เป็นที่ลุ่ม วัดบางขุนนนท์เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในแขวงบางขุนนนท์ ตั้งอยู่กลางสวนผลไม้ โดยรอบๆวัดนั้นยังมีวัดอยู่โดยรอบถึง 6 วัด วัดบางขุนนนท์สร้างขึ้นมาในสมัยใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด(คาดว่าเป็นสมัยอยุธยาตอนกลาง เพราะเคยขุดพบพระเครื่องที่บรรจุไว้ในเจดีย์เป็นยุคของกรุงศรีอยุธยาตนเอง) การสันนิษฐานอย่างอื่นเริ่มเป็นความชัดเจนเมื่อมีหลักฐานที่ปรากฏไว้คือการบูรณะอารามโดย กรมหมื่นนเรศโยธี มีหลักฐานเป็นระฆังที่จารึกไว้ว่า “ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชสาขนาหลวงแล้วได้ 2366 พระวศษา กรมหมื่นนเรศโยธี ทรงพระราชศรัทธาสั่งระฆังไว้ในพระสาขนาเดชผลานี้ ขอให้สำเร็จแก่พระโพธิญาณในอนาคต อุทิศผลลานิสงนี้ส่งไปให้แก่สรรพสัตว์ในอนันตจักรวาล จงอนุโมทนาส่วนกุศล ขอให้เป็นสุขทุกอิริยาบถเถิด”(เขียนตามที่จารึกอยู่บนระฆังนั้นโดยไม่เปลี่ยนแปลง) จากหลักฐานระฆังใบนี้และตามรูปลักษณะของอุโบสถ กุฏิกรรมฐาน 2 หลังทางด้านซ้ายของอุโบสถ วิหารหลังเล็กทางด้านขวาของอุโบสถ หอระฆังทางด้านหน้าอุโบสถ พระพุทธรูปที่ติดอยู่บนผนังหน้าอุโบสถก็เป็นศิลปะของจีนที่นิยมสร้างสมัยของรัชกาลที่ 3 ที่หน้าบันอุโบสถ ชุ่มประตู่ ชุ่มหน้าต่างต่างก็ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบดินเผารูปดอกไม้ใบไม้ที่นำมาจากเมืองจีนและชามเบญจรงค์ดีบัวแตกบ้างรอบอุโบสถ ปัจจุบันถูกขโมยแกะไปจนหมดสิ้น จะเห็นการบูรณะขึ้นในครั้งนี้โดยกรมหมื่นนเรศโยธีมีขึ้นในครั้งรัชกาลที่ 3 ดังวัดต่างๆที่มีรูปแบบคล้ายกันเช่นวัดราชโอรสาราม วัดนางนองวรวิหาร วัดเฉลิมพระเกียรติ เป็นต้น

อุโบสถ วัดบางขุนนนท์

เจดีย์ทาสีทอง ที่ตั้งอยู่ด้านหน้าอุโบสถ

การทาสีทองที่ทำให้ความเก่าแก่ และคุณค่าของการตกแต่งแบบโบราณชาติหายไป ทั้งที่เจดีย์ และหอรระฆัง

วัดปทุมคงคาราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

“ศาลาการเปรียญของครูช่างสถาปัตยกรรมไทย แต่งเติมจนแปลกตา” (ข้อมูลจาก สุรยุทธ)
จากภาพนอกจากจะให้เห็นปัญหาในเรื่องที่จอดรถในบริเวณวัด ยังมีประเด็นในเรื่องการตัดแปลงต่อเติมอาคารที่เป็นผลงานการออกแบบของพระพรหมพิจิตร จนทำให้สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าของดั้งเดิมเสื่อมค่าลง

ศาลาการเปรียญ วัดปทุมคงคา

วัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร

ชุ่มเสมา วัดระฆังโฆสิตาราม

จากภาพจะเห็นว่าในบริเวณใกล้เคียงกับพระอุโบสถ ซึ่งมีการกำหนดเขตศักดิ์สิทธิ์ด้วยชุ่มเสมา กลับมีการก่อสร้างต่อเติมอาคารที่มีความขัดแย้งไม่กลมกลืน และทำลายบรรยากาศของความ เป็นศาสนสถาน การล้อมรอบชุ่มเสมาด้วยกระถางไม้ดอกไม้ประดับ นอกจากจะเป็นการเอาดอกไม้มา ปิดบังรูปแบบ สัดส่วน ลวดบัวการตกแต่งของศิลปสถาปัตยกรรมไทยที่มีคุณค่า ยังอาจเป็นการสร้าง ปัญหา เพิ่มความชื้นให้กับองค์ประกอบของศาสนสถาน ทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้

โครงการก่อสร้างหลวงพ่อโต วัดระฆังโฆสิตาราม

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงโครงการของทางวัดที่ต้องการสร้างรูปสมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ขนาดใหญ่ ด้านหน้าวัดบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยวัตถุประสงค์ก็เพื่อความเจริญ ศรัทธาให้เป็นรูปเคารพที่ยิ่งใหญ่สำหรับหลวงพ่อโต ซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสในหมู่พุทธศาสนิกชน โดยมีการกำหนดความสูงที่ 21 เมตรด้วยความเป็นเลขมงคลที่ฝ่ายสงฆ์กำหนด แต่กระแสดวงความคิดเห็นของสาธารณชนส่วนใหญ่ กลับไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างองค์พระขนาดใหญ่เช่นนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีนี้สำหรับวัดระฆังซึ่งเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญ การก่อสร้างสิ่งใหม่จะมาบดบังพระปรารักษ์และพระอุโบสถที่ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของวัดได้ มีการเรียกร้องให้ลดขนาดขององค์พระที่ต้องการก่อสร้างลง หรือนำไปประดิษฐานไว้ในอาคารที่มีอยู่แล้วให้พุทธศาสนิกชนสักการบูชาด้านในจะเหมาะสมกว่า

วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่

มีประเด็นความคิดเห็นในเรื่องการก่อสร้างใหม่ที่ด้านหน้า ณ จุดที่เป็นทางเข้าหลักของวัด เป็นอาคารสูงที่ใช้เป็นพิพิธภัณฑ์และลิฟท์ สำหรับผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส ตลอดจนบุคคลทั่วไปที่ไม่อยากเดินขึ้นไปสักการะพระธาตุทางบันไดหลักที่นำผ่านสู่ซุ้มประตูโขงของวัด ทั้งๆที่ในความเป็นจริงแล้ว มีทางที่สามารถขึ้นถึงด้านบนโดยมีถนนไปถึงทางด้านหลังอยู่แล้ว เป็นการก่อสร้างอาคารที่สร้างผลกระทบกับลักษณะทางภูมิทัศน์กับวัดเป็นอย่างมากเนื่องจากมาสร้างในตำแหน่งสำคัญ ทำให้ความ

สง่างามขององค์ประกอบดั้งเดิม ความศรัทธาที่มุ่งมั่นที่จะเดินขึ้นไปทางบันไดกลางที่นำไปสู่ประตูโขง ที่งดงาม ขาดหายไป กลับเห็นแก่ความสะดวกสบายของผู้มาสักการะ โดยไม่ได้พิจารณาว่า ความจริงสามารถไปสร้างทางขึ้นที่สะดวกในบริเวณอื่นที่หลบมุมไม่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของวัดได้ ไม่ว่าจะ เป็นทางด้านข้างหรือทางด้านหลังขององค์พระธาตุ แม้ว่าจะได้มีการออกแบบโดยใช้องค์ประกอบ ของสถาปัตยกรรมล้านนาให้มีความกลมกลืนแต่ก็ไม่ได้ช่วยลดผลกระทบได้มากนัก

วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่

การก่อสร้างในครั้งนี่ยังเป็นการดำเนินการไปก่อนที่จะได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรอีกด้วย ทางวัดได้สร้างโครงสร้างหลักไปหมดแล้ว จึงทำได้เพียงการประณีประนอม ลดขนาดอาคารให้เล็กลง กว่าแบบที่ออกแบบไว้แต่แรก แต่ก็ยังมีผลกระทบอยู่

นอกจากเรื่อง การก่อสร้างอาคารใหม่ในวัด ข้อมูลที่เห็นจากวัดพระธาตุช่อแฮยังพบว่ามีการ บูรณะซ่อมแซมเจดีย์ที่ครอบองค์พระธาตุโดยใช้ปูนซีเมนต์เป็นวัสดุ เป็นวิธีการบูรณะที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสม จะมีผลกระทบให้เกิดการเสื่อมสภาพได้อีกในภายหลัง และยังเป็น การดำเนินการที่ไม่ได้ขออนุญาตมายังกรมศิลปากรอีกด้วย แม้จะมีกฎหมายที่สามารถนำมาใช้ในการ กำกับดูแลได้แต่ปัญหาอยู่การบังคับใช้กฎหมาย

วัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่

มีปัญหาการก่อสร้างใหม่ที่มีผลกระทบต่ออาคารสำคัญที่มีอยู่เดิม ด้วยมีลักษณะเป็นอาคารสูงรูปร่างคล้ายองค์เจดีย์ เมื่อมองจากตัวเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปพบว่ามีความใหญ่กว่าองค์พระบรมธาตุดอยสุเทพ จนถูกมองว่าไม่เหมาะสม บดบังองค์พระบรมธาตุ และสร้างความสับสนให้แก่นักท่องเที่ยวและประชาชนผู้พบเห็น เกิดเป็นกระแสการคัดค้าน โดยได้มีการเผยแพร่ความเห็นที่ว่า

“พระบรมธาตุเจ้าดอยสุเทพ เปรียบเสมือนจอมขวัญของชาวเชียงใหม่ สิ่งปลูกสร้างต่างๆที่มีอยู่แล้วในปัจจุบันก็เหมาะสมแล้ว งามแล้ว ไม่จำเป็นต้องสร้างสิ่งก่อสร้างใดๆให้เป็นภาระกับผืนดินบนดอยอีกทำไมไม่เพียงแคร์รักษาดูแลให้อยู่ในสภาพที่งดงามและเหมาะสมดังที่เคยเป็น มีเหตุผลอะไรที่ต้องสร้างหออันสูงใหญ่โตเทียมพระบรมธาตุเช่นนี้ลงไป ให้กลายเป็นทัศนียภาพอันน่าเกลียดตา มองไปก็เห็นแต่หออันอัปลักษณ์นี้ ถ้ามีใครสักคนให้เหตุผลว่า... เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยว ท่านลืมนึกไปแล้วหรืออย่างไร วัดพระธาตุดอยสุเทพ เป็นศาสนสถาน ไม่ใช่สถานที่ท่องเที่ยว เป็นสถานที่ที่เหล่าพุทธศาสนิกชนขึ้นไปไหว้สาพระธาตุเจ้าที่เป็นเสมือนขวัญและกำลังใจ ... การท่องเที่ยวเป็นแค่ผล

พลอยได้ เราชาวเชียงใหม่ ไม่ต้องการให้สร้างหออันสูงใหญ่ ไร้รสนิยมนี้ขึ้น เพื่อข่มพระธาตุเจ้าดอยสุเทพอันเป็นที่รักและเคารพของเรา”

การก่อสร้างอาคารใหม่ที่วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

แบบก่อสร้างดั้งเดิมของอาคาร

ต่อมาทางคณะกรรมการวัดได้มีการปรึกษาหารือกันแล้วและตกลงที่จะทำการปรับเปลี่ยนแบบ โดยจะปรับแก้หลังคาที่ทำเป็นยอดสูง จากเดิมที่ทำเป็น 3 ชั้น ความสูงประมาณ 10 เมตร จะรื้อถอนชั้นตรงกลางออกไปประมาณ 4 เมตร เชื่อว่าจะไม่บดบังองค์พระธาตุอย่างที่เห็นท่วงกันก่อนหน้านี้ นอกจากนี้ยังจะเปลี่ยนสีหลังคาจากเดิมสีทองเป็นสีเทาเพื่อให้ดูกลมกลืน และไม่ดูโดดเด่นมากกว่าองค์พระธาตุ

ตามข่าว นายวัลลภ นามวงศ์พรหม กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จ.เชียงใหม่ ได้เปิดเผยว่ากรณีการก่อสร้างอาคารจุดชมวิว? “มณฑปหอพิพิธภัณฑสถานชมวิว” บริเวณวัดพระธาตุดอยสุเทพฯ นั้นก่อสร้างขึ้นมาเพื่อทดแทนจุดชมวิวเดิมที่อยู่บริเวณลานกลางแจ้ง เมื่อฝนตกหรือแดดร้อนจัด ศรัทธาที่ขึ้นมาทำบุญและท่องเที่ยวบริเวณวัดไม่สามารถที่จะไปชมวิวทิวทัศน์ความสวยงามของเมืองเชียงใหม่ได้ ประกอบกับในช่วงที่มีบุคคลสำคัญเดินทางขึ้นมาทำบุญหรือเยี่ยมชมความสวยงาม ทางวัดไม่มีห้องรับรอง จึงได้มีแนวคิดที่จะทำการก่อสร้างอาคารดังกล่าวขึ้นมาโดยใช้งบประมาณ 20-30 ล้านบาท

ภายในอาคารดังกล่าวจะประกอบไปด้วยพิพิธภัณฑที่จัดแสดงความสวยงามของพระพุทธรูปและศิลปะล้านนาที่เก่าแก่ รวมทั้งจัดให้มีศูนย์สารสนเทศและห้องสมุดที่รวบรวมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนา มีห้องรับรองสำหรับต้อนรับบุคคลสำคัญของประเทศ รวมถึงอาคารคันทูเกะที่มาเยี่ยมเยือน นอกจากนี้ยังจัดให้เป็นจุดชมวิว มีกล้องส่องทางไกล เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถชมวิวทิวทัศน์ของเมืองเชียงใหม่ ได้ตลอด โดยไม่มีอุปสรรคจากสภาพอากาศ

สำหรับตัวอาคารที่ทำการก่อสร้างมีลักษณะคล้ายมณฑปพระมหากษัตริย์ที่ก่อสร้างวัดพระธาตุดอยสุเทพฯ ซึ่งได้รับการออกแบบจากวิศวกรของทางวัดเอง ตามแบบเดิมตัวหลังคาโดมไม่ได้มีความสูงเหมือนเช่นที่กำลังก่อสร้างนี้ ซึ่งได้ทักท้วงให้ช่างผู้รับเหมาทำการลดความสูงลงแล้ว

การก่อสร้างจุดชมวิว วัดพระธาตุคุดยสุเทพ

วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน (ข้อมูลจากศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม)

ภาพแรก (ภาพถ่ายเก่า) เบื้องหน้าเจดีย์พระธาตุหริภุญไชย ลำพูน คือเขาวงแหวนเจ็ดวง (ภูเขาสัตตบริภัณฑ์) ซึ่งเป็นสี่โลหะสำริด ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ยอดเขาคือ ศูนย์กลางจักรวาล มีปราสาทสีทองเป็นสัญลักษณ์ หมายถึงปราสาทไพชยนต์ของพระอินทร์-เทวราชา

ภาพต่อมาคือปัจจุบัน ทางวัดปิดทองอร่าม ทั้งเขาวงแหวนเจ็ดวง และปราสาทพระอินทร์

ภาพแรกมีการสื่อความหมายได้อย่างถูกต้องกว่า ที่แยกแยะส่วนประกอบศูนย์กลางจักรวาล คือเขาวงแหวนเจ็ดวง (สี่โลหะสำริด) โดยที่ส่วนสำคัญคือศูนย์กลางจักรวาล คือปราสาทสีทองของเทวราชา

เขาวงแหวนเจ็ดวง และปราสาทพระอินทร์ กับการสื่อความหมายที่ผิดไป

วัดพุทธไสสวรรคย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ข้อมูลโดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.สันติ เล็กสุขุม)

“วัดนี้มีรายได้เข้าวัดมากเห็นได้จากมีสิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ ใหญ่โต อุดมด้วยกิจกรรมด้านศรัทธา ซึ่งคึกคัก ตรงข้ามกับส่วนซากโบราณที่ถูกปล่อยให้ทรุดโทรม”

ประตูขาด วัดพุทธไสสวรรคย์

ซากประตูขาดด้านริมแม่น้ำ ประตูขาด คือประตูไม่มีซุ้มที่บ่งชี้ว่าในอดีตสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นทางเสด็จพระราชดำเนิน หรือทางเสด็จของเจ้านายชั้นสูง ที่ขึ้นมาจากท่าวน้ำ การเสด็จพระราชดำเนินต้องกางกลดถวายเขาจึงไม่ทำซุ้มประตู เพราะกลดจะค้ำซุ้มประตูเข้าไม่ได้ ปัจจุบันบริเวณนี้รก เลอะเทอะถูกปิดตาย มาตั้งแต่ครั้งน้ำท่วมใหญ่ ทั้งนี้ประตูกำแพงวัดด้านทิศตะวันออก ก็รกและปิดตายเช่นเดียวกัน

“พระมหาธาตุ”

อาคารหลังนี้ทางวัดเรียกว่าพระมหาธาตุ สร้างใหม่ใหญ่โต แสดงถึงความมั่งคั่งของวัด แต่อาจขัดสน ความคิดความอ่านเรื่องความเหมาะสมพอดี

ตำหนักพุทธโฆษาจารย์

ติดกันกับพระมหาธาตุงานก่อสร้างมาสเตอร์พีซของทางวัด คือตำหนักพุทธโฆษาจารย์ เป็นอาคารสองชั้นรุ่นกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีคุณค่า เข้าใจว่าเป็นแห่งเดียวที่เหลืออยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา สภาพโบราณสถานทรุดโทรม บันไดทางขึ้นโยกโยน อีกทั้งพื้นที่ที่ประชิดกับตำหนัก ทางวัดได้นำโครงเหล็กมาแขวนระฆังใหญ่ คงเรื่องของการทำบุญตามแนวสร้างสรรค์ของทางวัด

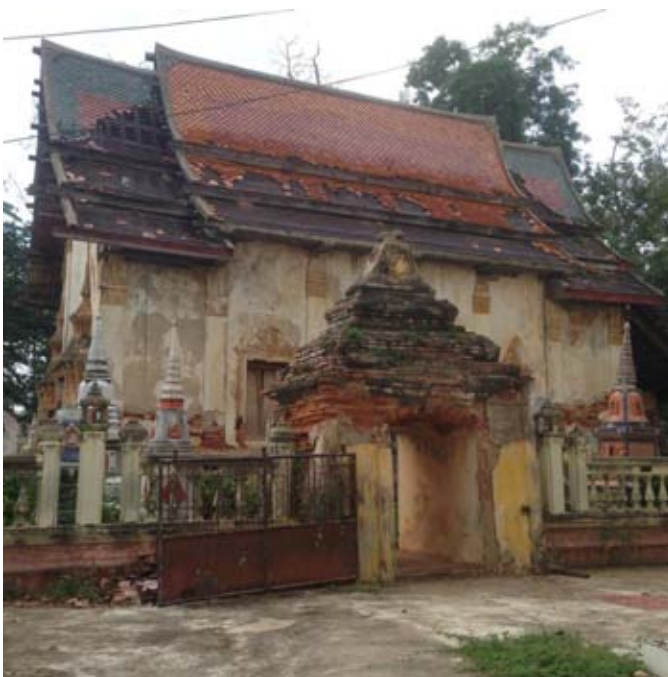

ภาพเปรียบเทียบระหว่างพระปรางค์ดั้งเดิมของวัด และอาคารพระมหาธาตุ

วัดกุฎีท่าแร่ เพชรบุรี (ข้อมูลจาก นาริรัตน์)

ตัวอย่างของการทิ้งอาคารภายในวัดไว้ให้อยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม

วัดกุฎีท่าแร่ จังหวัดเพชรบุรี

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างวัดที่มาใช้พื้นที่โบราณสถาน ที่ขาดการวางแผนจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม

- วัดคู่พระโกนา จังหวัดร้อยเอ็ด

ปัญหาจากที่ตั้งและสีสนของอาคารใหม่

การก่อสร้างอาคารใหม่คร่อม หรือประชิด อาคารโบราณสถาน ที่กุ่งพระโกนา ด้วยต้องการอาศัยความศักดิ์สิทธิ์จากองค์ประกอบที่มีความเก่าแก่

อาคารกุฏิสงฆ์ ที่สร้างทับบนอาคารสำหรับประดิษฐานรูปเคารพของกู่พระโกนา

- วัดกู่คันธนาม จังหวัดร้อยเอ็ด

ความพยายามที่จะปลุกต้นไม้บังเพื่อลดผลกระทบทางสายตา หลังจากที่ได้มีการรื้อย้ายกุฏิที่
ครั้งหนึ่งเคยสร้างคร่อมอยู่บนปราสาทประธาน

อาคารกุฏิที่ตั้งอยู่ด้านหลังของปราสาท กู่คันธนาม

- วัดกุฎกาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด

การสร้างอุโบสถใหม่ขนาดใหญ่ พร้อมด้วยห้องสกุขา อยู่ด้านหน้าในแนวแกนสำคัญของโบราณสถาน ซึ่งแม้ว่าจะสร้างในระยะที่ห่างออกไปพอสมควร แต่ก็มีความเห็นที่ไม่เหมาะสม

มุมมองจากแกนกลางของโบราณสถาน กุฎกาสิงห์

- วัดพระธาตุนารายณ์เจงเวง จังหวัดสกลนคร

การสร้างอาคารใหม่มาขวางอยู่ด้านหน้าของปราสาท

- วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จังหวัดสกลนคร

การสร้างบรรยากาศเพิ่มเติมให้กับศาสนสถานโดยไม่มี ความจำเป็น การสร้างภาพจากตำนานอาจสร้างความคิดเห็นที่แตกต่าง

กลุ่มต่อมาคือกรณีศึกษาที่มีปัญหาในประเด็นเรื่องของการจัดการ ขาดการดูแลความเรียบร้อย มีการใช้งานที่ไม่เหมาะสม เช่น การเรื่องที่จอดรถที่ปะปนอยู่ในพื้นที่โบราณสถาน การบรรจุอัฐิในที่ที่ไม่เหมาะสม เนื่องจากไม่ตระหนักถึงคุณค่าที่มีอยู่ของโบราณสถาน

วัดวรจรรยาवास กรุงเทพมหานคร

เจดีย์ และธรรมาสันบุษบกองค์ประกอบที่มีคุณค่า

ซุ้มเสมา หลักฐานของความเป็นโบราณสถานของวัด

วัดวรจรรยาวาส สร้างอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา หน้าวัดหันหน้าสู่มแม่น้ำ เขตของวัดด้านเหนือติดกับคลองบางขวาง จึงเรียกว่า“วัดบางขวางล่าง” ชุนท่องสี่อ โสณกุลได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อปี พ.ศ.2341 ที่วัดมีธรรมาสันบุษบก ฝีมือช่างในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง เป็นบุษบกที่มีลักษณะและศิลปะลวดลายงดงามลงตัวอย่างยิ่ง เก็บรักษาอยู่ที่ศาลาการเปรียญ

พระอุโบสถ สร้างแบบก่ออิฐถือปูน มีช่อฟ้าและใบระกาหน้าบันทั้งหน้าและหลังเป็นรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัย บริเวณด้านหน้าในกำแพงแก้วมีมณฑป 2 หลัง มณฑปด้านซ้ายประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก ส่วนมณฑปด้านขวาประดิษฐานพระพุทธรูปปางห้ามญาติและปางทุณภริยา

ธรรมาสน์อันเป็นที่สำหรับพระสงฆ์นั่งแสดงธรรม รูปทรงปราสาทแกะสลักลวดลายอย่างวิจิตรพิสดารเท่าที่ค้นพบเก่าแก่ที่สุดมีมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยู่ของลงมาจนถึงอยุธยา ธรรมาสน์วัดวรจรรยา วาสนี้ สร้างขึ้นราวรัชสมัยพระนเรศวรมหาราชหรือพระเอกาทศรถ นับเป็นธรรมาสน์สมัยอยุธยาตอนกลางที่งดงามยิ่งใหญ่มาก ไม่มีแห่งใดเทียบได้

ประเด็นความเห็นในกรณีนี้เป็นตัวอย่างของวัดที่มีความเก่าแก่ มีสิ่งที่มีคุณค่า แต่กลับไม่ได้มีการนำเสนอออกมาให้เห็นได้อย่างเหมาะสม เป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

วัดท่าข้าม กรุงเทพมหานคร

จิตรกรรมในศาลาการเปรียญวัดท่าข้าม บางขุนเทียน งดงามแปลกตานัก ชมรมสยามทัศน์ไปสำรวจมาเห็นว่าทางวัดกำลังประสบปัญหาว่าประสงค์จะใช้ที่บริเวณศาลาการเปรียญสร้างเมรุจึงต้องการจะรื้อถอนศาลาการเปรียญนี้ออก ชมรมสยามทัศน์เห็นว่าน่าจะมีกรรมวิธีที่ดีกว่านี้ที่จะรักษาสมาบัติของแผ่นดินนี้เอาไว้ จึงกำลังหารือกันเพื่อชวนองค์กร สถาบันการศึกษาที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรม มาร่วมหาวิธีการในการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ต่อไป

สภาพภายนอกและภายในศาลาการเปรียญวัดท่าข้าม

จิตรกรรมที่มีคุณค่า

อาคารรุ่นใหม่ภายในวัด

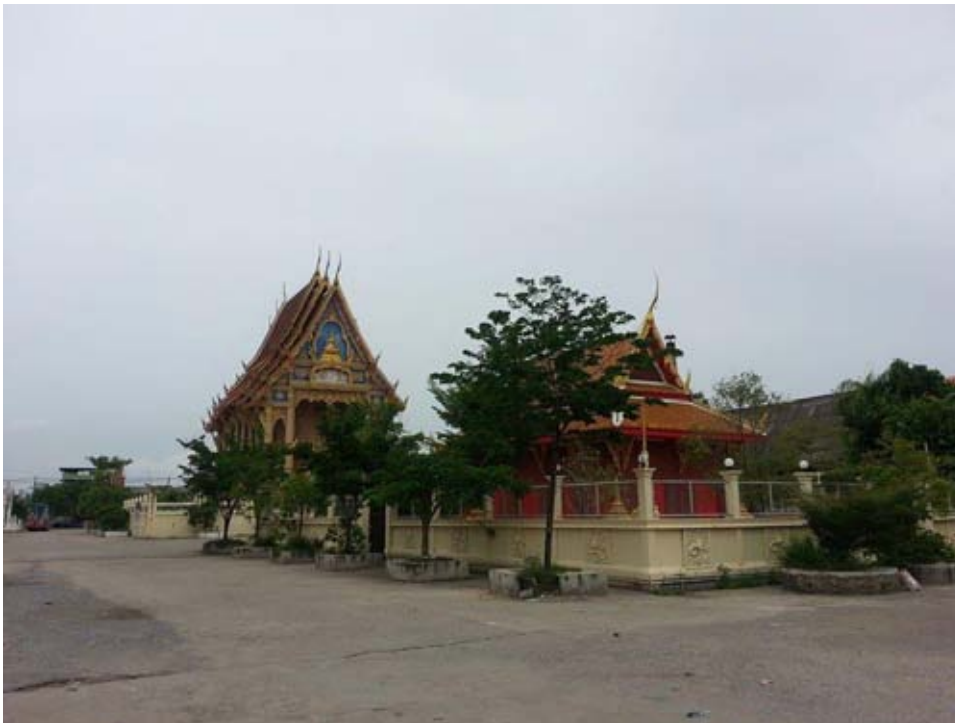

ภาพเปรียบเทียบระหว่างหอรระฆังเก่า และหอรระฆังที่สร้างขึ้นใหม่

ศาลาทำน้ำริมคลองด่านที่เดิมคือทางเข้าด้านหน้าวัด กลายเป็นที่ทิ้งขยะหลังวัดในปัจจุบัน

อุโบสถใหม่ (หลังใหญ่ด้านหลัง) และอุโบสถเก่า ที่มีการซ่อมแซมปรับปรุง และสร้างกำแพงล้อมรอบขึ้นใหม่

กว้าง ๕ เมตร ยาว ๘ เมตร หลังคาทรงจั่วมีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มุงกระเบื้องมอญ ระบุปีที่
สร้างไว้ใน พ.ศ. ๒๔๗๕

ภาพที่ ๑ : อุโบสถวัดท่าข้าม เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

ภาพถ่ายเก่าของอุโบสถ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเทียบกับภาพในปัจจุบัน (ภาพบน)

กรณีศึกษากลุ่มต่อมาได้แก่ตัวอย่างของการประกอบกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม ไม่เอื้อต่อการเจริญศรัทธาที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนา อาทิ ความเชื่อต่างๆที่ไม่ได้มาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพของวัดไทย

วัดบางขุนเทียนนอก กรุงเทพมหานคร ข้อมูลจาก (Aey Tiansup)

มีประเด็นเรื่องความเหมาะสมของ รูปเคารพสำหรับความเจริญศรัทธา เป็นของที่ทำขึ้นใหม่ที่ตั้งใจจะนำมาทำเป็นเครื่องรางของขลัง “เจ้าอาวาสต่างถิ่นหัวใจไร้การอนุรักษ์ ยึดถือแต่ไสยศาสตร์ สถาปัตยกรรมถูกมองข้าม”

เครื่องรางของขลังพิเศษที่วัดบางขุนเทียนนอก

วัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร

ที่จอดรถบนลานหินในแนวแกนกลางพระอุโบสถด้านหน้ามาจากทางด้านแม่น้ำ

พระอุโบสถ วัดราชาธิวาส

อาคารใหม่ที่ลอกเลียนแบบองค์ประกอบจากพระอุโบสถมาใช้ทั้งๆที่เป็นอาคารสูงขนาดใหญ่และไม่มี ความหมายในทางศักดิ์สิทธิ์

สภาพภูมิทัศน์ในเขตสังฆาวาส สืบเนื่องจากการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นำมาเพิ่มเติมภายหลัง ในบริเวณสังฆาวาส วัดราชาธิวาส

สภาพภูมิทัศน์ในเขตสังฆาวาส และความหลากหลายของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่วัดราชาธิวาส

สิ่งก่อสร้างक्रमคลองโบราณภายในวัด

สวนหย่อมที่ไม่ค่อยเข้ากับอาคารโบราณสถาน

กลุ่มต่อมาได้แก่ตัวอย่างของวัดที่ขาดการวางผัง วางแผนการก่อสร้างที่คำนึงถึงภาพรวมของวัด และกรณีของผลกระทบที่มาจากบริเวณภายนอกที่อยู่โดยรอบวัด เช่น ร้านค้า หรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ

วัดสามโคก จังหวัดปทุมธานี

บริเวณพื้นที่ด้านหน้าของวัดสามโคก

เรือนหลวง ?

ในหมู่กุฎีซึ่งเป็นอาคารเรือนไทย พบว่ามีอยู่หลังหนึ่งที่มีลักษณะรูปแบบการตกแต่ง ฝีมือช่างที่มีความพิเศษน่าจะเป็นเรือนหลวงตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาที่ย้ายนำมาถวายวัด แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า อาคารนี้อยู่ในสภาพทรุดโทรม ไม่มีใครทราบประวัติความเป็นมาที่แน่ชัด อาคารที่มีคุณค่าไม่ได้รับการดูแลรักษาให้สมกับคุณค่าที่มี

นอกจากวัดสามโคก ซึ่งมีกุฏิไม้ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเรือนหลวงแล้ว ยังได้สำรวจวัดสะแก ที่อยู่ใกล้เคียงกันด้วย มีอาคารทรงไทยที่น่าจะเคยเป็นเรือนหลวงด้วยเช่นเดียวกัน แม้ว่าจะมีการซ่อมแซมบูรณะให้อยู่ในสภาพที่ดูใหม่ แต่การใช้งานกลับเป็นเพียงห้องเก็บของ ที่พบว่าความจริงในห้องนั้นยังมีตู้โบราณลวดลายรดน้ำเก็บไว้อย่างไม่เห็นคุณค่าอีกด้วย นอกจากนี้ในส่วนอาคารวิหารที่กรมศิลปากรเพิ่งได้มาดำเนินการบูรณะเมื่อไม่นานมานี้ ยังได้พบชิ้นส่วนของพระพุทธรูปหินทรายที่วางกองอยู่กับพื้นเป็นที่น่าเสียดายมาก

วัดสะแก จังหวัดปทุมธานี

วิหาร วัดสะแก

ชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินทราย วางกองอยู่ภายในวิหาร วัดสะแก

วิหารพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

มีประเด็นเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่การค้ำสำหรับนักท่องเที่ยวที่อยู่โดยรอบวิหาร

วิหารพระมงคลบพิตร

ประเด็นต่อมาได้แก่กลุ่มปัญหาในด้านการจัดการ ความโปร่งใสในการจัดการผลประโยชน์ต่างๆภายในวัด ความขัดแย้งกับชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ธรณีสงฆ์และบริเวณโดยรอบวัด กิจการพุทธพาณิชย์ที่มุ่งในเรื่องวัตถุนิยม การก่อสร้างที่ใหญ่โตเกินความจำเป็น การสร้างค่านิยมที่ไม่พอเพียง สมณะ อีกทั้งการที่ไม่คำนึงถึงความเป็นมืออาชีพ การก่อสร้างที่ไม่ใช้บุคลากรตามวิชาชีพความชำนาญ ที่ถูกต้อง ไม่มีสถาปนิกวิศวกรรับผิดชอบ

วัดไผ่ อำเภอกำแพง จังหวัดลพบุรี

มีประเด็นในเรื่องการทำสีทองที่อุโบสถ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถานโดยไม่ได้ขออนุญาต “มีของดีอยู่แต่ไม่เห็นคุณค่า” ข้อมูลจากนายจารึก วิไลแก้ว ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี ในขณะที่สิ่งที่เป็นจุดเด่นที่มีคุณค่าของทางวัดได้แก่ ภาพประติมากรรมปูนปั้นที่วิหาร ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น และยังมีรูปพระศรีอริยเมตไตร ซึ่งทางวัดได้สร้างวิหารขนาดใหญ่หลังใหม่เพื่อเป็นที่ประดิษฐาน โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับอาคารวิหารซึ่งเป็นที่ตั้งดั้งเดิม

อุโบสถสีทองวัดไร่ จังหวัดลพบุรี

อุโบสถวัดไร่

แบบอย่างการทำสีทองของโบสถ์ทั้งหลาย ยังพบได้ในตัวอย่างที่วัดอื่นๆด้วย ซึ่งก็ยังมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันไป บางส่วนก็ชื่นชอบในความอลังการ ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งเห็นว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดการยึดติดในแบบวัตถุนิยม เป็นทางถวายให้กับพระพุทธศาสนาในลักษณะที่เกินความพอดีไป

วัดขุนอินทประมูล จังหวัดอ่างทอง

โบสถ์ไฮเทค (100 ล้าน) วัดขุนอินทประมูล จังหวัดอ่างทอง

มีจิตรกรรมฝาผนังที่แปลกตา เป็นเทวดาชุมนุมถือสมาร์ทโฟน-ไอแพด รวมทั้งมีบันไดเลื่อนลิฟต์ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ญาติโยมที่มาทำบุญ

“โบสถ์ 100 ล้าน”

โบสถ์วัดขุนอินทประมูล

วัดโกรกกราก จังหวัดสมุทรสาคร

โครงการก่อสร้างอาคารใหม่ครอบลงบนโบสถ์เก่า

ภายในโบสถ์ไม้ในปัจจุบัน

การก่อสร้างอยู่ระหว่างดำเนินการ

พระประธานสวมแว่นตาดำ

วัดปากน้ำ วัดขุนอินทรี กรุงเทพมหานคร (ข้อมูลจาก อ. โรจน์ คุณเอนก)

ตัวอย่างของความตั้งใจให้ยิ่งใหญ่อลังการ ด้วยศรัทธาใหม่ในพื้นที่เก่า ที่เป็นโบราณสถาน ซึ่งความจริงต้องถือว่ามีคุณค่าความสำคัญที่เอื้อต่อความเจริญศรัทธาอยู่แล้ว

การตกแต่งในรูปแบบใหม่ที่วัดปากน้ำ

วัดขุนอินทรี

การใช้วัสดุสมัยใหม่กับโบราณสถานอย่างไม่เหมาะสม

การก่อสร้างอาคารไปเรื่อยๆที่วัดขุนจันทร์ ขาดการวางแผนในภาพรวมไว้ก่อน ทำให้ขาดเอกภาพ

การซ่อมแซมที่ทำให้รูปแบบอาคารที่ทรงคุณค่าแบบดั้งเดิมผิดเพี้ยนไป หอไตรวัดปากน้ำ

เจดีย์วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี

มีประเด็นในเรื่องมาตรฐานการก่อสร้าง ความรับผิดชอบทางวิชาชีพการก่อสร้าง

เจดีย์ที่วัดไผ่โรงวัว

ในกลุ่มสุดท้ายเป็นตัวอย่างที่ดีของการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย ในการรักษาคุณค่าที่มีอยู่ของโบราณสถาน มีการดูแลรักษาโบราณสถาน อาณาบริเวณของวัดเป็นอย่างดีมาโดยตลอด หรือการฟื้นฟูบูรณะแก้ไขการเสื่อมสภาพอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการอนุรักษ์ การปฏิสังขรณ์องค์ประกอบที่ถูกตัดแปลงหรือรื้อถอนไปแล้วในอดีตให้กลับคืนมา รวมทั้งลักษณะของภูมิทัศน์แบบดั้งเดิมที่มีความหมายในการเจริญศรัทธา การอนุรักษ์ด้วยการสงวนรักษางานศิลปกรรมส่วนประดับที่เหมาะสม ทั้งหมดนี้มักจะเป็นการดำเนินการที่ถูกต้องตามกฎหมาย มาจากความร่วมมือกันเป็นอย่างดีระหว่างวัดและเจ้าหน้าที่อนุรักษ์มีอาชีพของกรมศิลปากร ในบางตัวอย่างยังประสบความสำเร็จของการจัดการในระดับที่ได้รับรางวัลอนุรักษ์ดีเด่นทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติอีกด้วย

วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

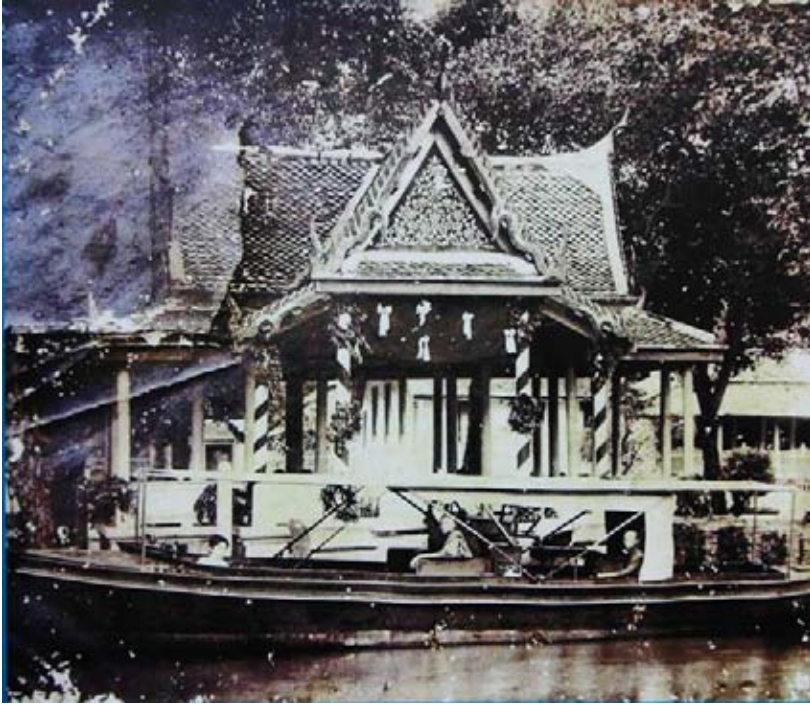
เนื่องในโอกาสแห่งการสมโภชวัดบรมนิวาสครบ 180 ปี ทางวัดและกรมศิลปากรได้ร่วมกันทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถ และอาคารอื่นๆในบริเวณส่วนพุทธาวาส พร้อมด้วยการปรับปรุงภูมิทัศน์ จนแล้วเสร็จ และนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินไปในพิธีสมโภชนี้ด้วย เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ.2557

วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร

ผลจากการดำเนินการอนุรักษ์ นอกจากการบูรณะอาคารต่างๆให้ได้กลับมาสู่สภาพที่งดงามตามรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิม ของอาคารโบราณสถาน ยังได้มีโอกาสได้รื้อฟื้นรูปแบบดั้งเดิมของซุ้มประตูทางเข้าวัด และสร้างศาลาท่าน้ำแบบโบราณขึ้นมาใหม่ เป็นการอนุรักษ์ด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์ สำหรับกรณีของอาคารที่ถูกดัดแปลงสภาพไปจากเดิมหรือรื้อทิ้งไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ มองไม่เห็นคุณค่าของทางวัดในช่วงเวลาที่ผ่านมา โดยอาศัยหลักฐานจากภาพถ่ายเก่าประกอบกับข้อมูลทางโบราณคดีที่ได้ทำการตรวจสอบในพื้นที่จริง การรื้อฟื้นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวยังได้รวมถึงการรื้อฟื้นภูมิทัศน์ ทางเดินเชื่อมจากศาลาท่าน้ำจากด้านริมคลองมหานาค ตรงมาสู่ซุ้มประตู ก่อนนำเข้าสู่ภายในพื้นที่พุทธาวาส ทำให้เราเข้าใจลำดับการเข้าถึงศาสนสถานอย่างในอดีตที่เราเคยใช้ทางสัญจรทางน้ำเป็นสำคัญ ช่วยรักษาและนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของวัดให้เป็นที่ประจักษ์

ภาพเก่าของศาลาท่าน้ำ วัดบรมนิวาส

วัดบรมนิวาส ภายหลังการอนุรักษ์

วัดชลอ จังหวัดนนทบุรี (ข้อมูลจาก รองศาสตราจารย์ ดร. โรจน์ คุณเอนก)

เป็นวัดที่มีประวัติว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ณ จุดเริ่มต้นด้วยความตั้งใจที่จะสร้างโบสถ์ให้เป็นรูปเรือสำเภา แต่ต่อมาทางวัดได้สร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นตามนิมิตเห็นเรือหงส์ลอยมาหน้าโบสถ์หลังเก่า กลายเป็นโบสถ์เรือหงส์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ภาพชุดนี้เป็นการเปรียบเทียบเทียบภาพเก่าและภาพล่าสุดที่ รองศาสตราจารย์ ดร. โรจน์ คุณเอนก ได้บันทึกไว้ แสดงความแตกต่างที่เกิดขึ้น

การเปรียบเทียบระหว่างภาพเก่า และภาพที่ถ่ายในปัจจุบัน

ได้เห็นการบูรณะอุโบสถหลังเดิม โดยกรมศิลปากร ทำให้องค์ประกอบของโบราณสถานจากสภาพเสื่อมโทรมจากปัญหาเรื่องความชื้น ขาดการดูแลรักษา การวางของบูชารูปเคารพต่างๆอย่างไร้ระเบียบ ให้กลับมาอยู่ในสภาพที่ดี สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย ในช่วงก่อนหน้าการปรับปรุงด้านหน้าอุโบสถหลังเดิมเคยมีการตั้งเต็นท์ ประกอบกิจกรรมที่ไม่สวยงาม ไม่ส่งเสริมการรักษาภูมิทัศน์ที่ดีของวัด ในปัจจุบันได้มีการปรับปรุงนำเอาเต็นท์เหล่านั้นออกไป ทำให้พบว่าบริเวณด้านหน้าอุโบสถยังมีเจดีย์ตั้งอยู่คู่กัน 2 องค์ จึงได้บูรณะขึ้นมาให้สมบูรณ์พร้อมด้วยกำแพงแก้วรอบโบสถ์ในขณะเดียวกันด้วย

ภาพก่อนและหลังการฟื้นฟูบูรณะ วัดชลอ จังหวัดนนทบุรี

วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ ประเทศอินเดีย

เป็นวัดซึ่งชาวไทยร่วมใจกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา ที่เมืองกุสินารา ณ ดินแดนหนึ่งในสังเวชนียสถาน และเพื่อเฉลิมฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เป็นความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบที่ดีของวัด ที่มีการกำหนดให้มีพระมหาธาตุเฉลิมราชย์ศรัทธาซึ่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ เป็นประธานของวัด มีอุโบสถ และอาคารรับรองผู้แสวงบุญชาวไทย สถาปัตยกรรมของพระมหาธาตุได้รับการออกแบบอย่างดีเยี่ยม ปรับแก้ไขแบบให้งดงามตามพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การออกแบบภูมิทัศน์จึงได้ดูแลอย่างดี มีพื้นที่โล่งเพียงพอที่จะทำให้เกิดความสง่างามและความเจริญศรัทธาในดินแดนพุทธภูมิ มีความกว้างขวางเพียงพอสำหรับพิธีกรรมต่างๆ มีความร่มรื่นงดงามของพืชพันธุ์ไม้

วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ ประเทศอินเดีย

วัดศรีรัตนาราม (วัดเชียงใหม่) จังหวัดพังงา

เป็นโครงการที่ทางวัดออกงบประมาณสำหรับการบูรณะเองทั้งหมด ด้วยการทำแบบ
ประมาณการ และควบคุมงานของสำนักศิลปากรที่ 15 (ภูเก็ต)

วัดศรีรัตนาราม จังหวัดพังงา

สภาพอาคารภายหลังการบูรณะในครั้งล่าสุด

ถือเป็นตัวอย่างความร่วมมือกันระหว่างวัดและหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบในเรื่องของการอนุรักษ์โบราณสถาน ทำให้ได้ผลซึ่งเป็นที่น่าพอใจ

วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม

วัดพระปฐมเจดีย์

เป็นภาพที่แสดงถึงความภาคภูมิใจในความงดงามของพระปฐมเจดีย์ ทั้งในแง่สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ของวัดไทย

วัดอัปสรสวรรค์วิหาร กรุงเทพมหานคร

สืบเนื่องจากโครงการอาสา อาสา สถาปัตยกรรมไทย ของสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมกับทางวัดและการสนับสนุนงบประมาณจากกรมศิลปากร ในการบูรณะหอไตรที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมอย่างมาก จากสภาพความชำรุดทรุดโทรมของงานสถาปัตยกรรมจะเห็นได้ว่าสามารถที่จะบูรณะให้คุณค่าดังกล่าวกลับคืนมาได้ทั้งทางสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมประดับอาคาร แต่ที่ยังมีปัญหาคือสภาพแวดล้อม เป็นประเด็นทางด้านภูมิทัศน์ มีเรือนแถวไม้ที่ทางวัดเคยอนุญาตให้ชาวบ้านมาอาศัยอยู่ในที่วัดโดยสร้างอาคารคร่อมขอบสระน้ำของหอไตร และหอรองังไว้ในตอนแรกมีข้อตกลงว่าจะรื้อย้ายออกไปเมื่อการบูรณะหอไตรใกล้แล้วเสร็จ แต่ที่สุดก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้ ซึ่งในความเป็นจริงทางด้านหลังของหอไตรก็ยังมีการก่อสร้างศาลาเมรุสำหรับประกอบฌาปนกิจขนาดใหญ่มาประชิดหอไตรด้วยเช่นกัน ซึ่งในกรณีนี้ทางวัดมีแผนที่จะย้ายที่อาคารหลังนี้ไปไว้ในบริเวณอื่นที่จะไม่สร้างผลกระทบกับโบราณสถาน เป็นการวางแผนที่ต้องคำนึงถึงภาพรวมทั้งหมด

หอไตร วัดอัปสรสวรรค์

วัดชินรสาราม การรื้อฟื้นรูปแบบดั้งเดิม

เป็นงานอนุรักษ์ที่ออกแบบและอยู่ในการดูแลของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ในการรื้อถอนส่วนต่อเติมที่อยู่ในยุคหลังจนเสียคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมไป และนำกลับมาซึ่งองค์ประกอบต่างๆในส่วนพุทธาวาส เช่น ซุ้มประตู กำแพงแก้ว ทำให้สัดส่วนของอาคารกลับมามงตามดั่งเคย เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ จากการร่วมมือกันของทางวัด และกรมศิลปากร

วัดชินรสาราม กรุงเทพมหานคร

วัดนันทราชวรวิหาร (ความเห็นจากพระครูต้น)

พระอารามหลวงที่จัดระเบียบและรักษาได้ดีมาก

วัดนันท

วัดนันท

วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง (ข้อมูลจาก ดร.เพ็ญสุภา)

วัดพระธาตุลำปางหลวง จะได้ลานทรายกลับคืนมาในปีกทศเหนือ อันเป็นสัญลักษณ์ของ "นทีสี่พันดอน" หรือห้วงมหาสมุทรอันเป็นที่ตั้งแห่งทวีปทั้ง 4 ตามคติการสร้างวัดสมัยโบราณที่เชื่อกันว่าห้ามเอาอะไรออกมาจากวัดแม้แต่ทรายเม็ดเดียวที่ติดมากับรองเท้า ก็ยังต้องนำไปคืน ด้วยประเพณีขนทรายเข้าวัด อันที่จริงวัดพระธาตุลำปางหลวง เคยมีพื้นทรายรายรอบครบหมดทุกทิศ แต่ต่อมาใครก็ไม่ทราบสั่งให้เอากระเบื้องปิดทับลานทรายฟากทิศเหนือแถววิหารต้นแก้ว และรอบองค์พระบรมธาตุ เรียกได้ว่าปิดพื้นทรายไปเกินกว่าครึ่งวัด หว่านทำให้ร่องเท้าเลอะ แต่เป็นการทำลายสัญลักษณ์โบราณโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทั้งๆ ที่วัดนี้แทบจะเป็นเพียงวัดเดียวที่คงไว้ซึ่งผังคติจักรวาลอย่างสมบูรณ์ที่สุด แต่ล่าสุดนี้ สำนักศิลปากรที่ 7 น่านกำลังดำเนินการเปิดร่องแผ่นกระเบื้องหรือพวกอิฐตัวหนอนบริเวณปีกทิศเหนือออกให้หมด ให้เหมือนกับปีกทิศใต้ เพื่อคืนคุณค่าของนทีสี่พันดอนกลับคืนมา

ถือเป็นกรณีตัวอย่างที่น่าสนใจของการฟื้นฟูสภาพภูมิทัศน์ดั้งเดิมที่สื่อความหมายเชื่อมโยงกับความเจริญศรัทธาในจารีตประเพณีให้กลับคืนมา

วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ตัวอย่างการดำเนินการที่ได้รางวัลในระดับสากล

โครงการอนุรักษ์เจดีย์พระประธาน วัดประยุรวงศาวาสวรวิหารของไทย คิวรางวัลชนะเลิศยอดเยี่ยม อันดับ 1 จากการส่งผลงานเข้าประกวดในโครงการประกวดอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมระดับภูมิภาคปี 2556 ของยูเนสโก มาครองครั้งแรก

ยูเนสโกประกาศผลการประกวดโครงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ประจำปี 2556 แล้ว ซึ่งโครงการอนุรักษ์เจดีย์พระประธานของวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพฯ ของประเทศไทยได้รับรางวัลยอดเยี่ยม อันดับ 1 หรือ Award of Excellence

เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กล่าวว่า การบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัด เพื่อเป็นการทนุบำรุงและอนุรักษ์มรดกของศาสนาไว้ โดยวัดและชุมชน ได้ร่วมมือกันอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์ เนื่องจากเจดีย์ดังกล่าว สร้างขึ้นในสมัยปี พ.ศ.2371 พร้อมกับวัด และเมื่อเวลาผ่านไปนานหลายปีทำให้บางส่วนชำรุด และเสื่อมโทรมตามอายุ ซึ่งทางวัดได้สังเกตเห็นแล้วว่า ควรปรับปรุงจึงได้ ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ขณะที่ทางยูเนสโกบอกว่า การบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุมหาเจดีย์ และพริ้นทรเปรีญปริยัติธรรมศาลานั้น สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจทางเทคนิค ผสานกับความศรัทธาทางศาสนา และได้สร้างความตระหนักในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนรอบข้าง ซึ่งเป็นโครงการที่ได้ธำรงรักษาปูชนียสถานที่เป็เอกลักษณ์โดดเด่น ของกรุงเทพฯ

วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ตั้งอยู่ในเขตชุมชนกะตึจัน เป็นชุมชนประวัติศาสตร์ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา ทั้งเป็นแหล่งที่ตั้งศาสนสถานทั้งพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม รวมถึง ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก นอกจากนี้ ภายในชุมชนกะตึจัน ยังมีโครงการอนุรักษ์อาคารที่อยู่อาศัยและความร่วมมือระหว่างศาสนา ได้อย่างลงตัวนับว่าเป็นชุมชนตัวอย่างอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทย

เจดีย์วัดพระยวงศาवास ได้รับรางวัลด้านการอนุรักษ์ชั้นสูงสุดจากยูเนสโก

วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

แนวพระราชดำริเรื่องการอนุรักษ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสในการปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณ
ดังนี้

“การซ่อมพระปรางค์วัดอรุณแลบริเวณ ต้องตั้งใจว่าจะรักษาของเก่าที่ยังคงใช้ได้ไว้ให้หมด ถึงจะสีมัว
หมองเป็นของเก่ากับใหม่ต่อกัน เช่นรูปภาพเขียน ลายเพดาน เป็นต้น อย่านำไปพยายามที่จะไปแต่งของ
เก่าให้สุดสุดเท่าของใหม่ ถ้าหากว่ากลัวอย่างคำที่เรียกว่าต่างให้พยายามที่จะประสมสีใหม่อ่อนลง
อย่าให้สีแหลมเหมือนที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ พอให้กลืนกันไปกับสีเก่า ลวดลายถูประณอันใดก็ตาม ให้
รักษาคงไว้ตามรูปเก่า ถ้าจะเปลี่ยนแปลงสิ่งใดแห่งใดให้ดีขึ้น ต้องให้ทราบทูลก่อนๆ เรื่องท่อน้ำรอบ
ลานพระปรางค์เป็นสำคัญข้างไทยเราไม่สู้สันทัดเรื่องท่อน้ำ ถ้าควรจะหาผู้ที่เขาเข้าใจให้หาหา”

(จากแฟ้มวัดอรุณฯ แผนกเอกสารสำคัญ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

วัดเกาะแก้วเกษาราม จ.สระบุรี

คุณค่าจากงานอนุรักษ์ศิลปกรรม

หลังอนุรักษ์งานประติมากรรมที่ฐานชุกชี จะเห็นว่าฝีมือช่างสุดยอดเยี่ยมแต่ละตัวไม่ซ้ำกัน มีการเขียนสีด้วย หน้าตาได้อารมณ์มากๆ

ก่อนการอนุรักษ์

หลังการอนุรักษ์

สภาพก่อนและหลังการอนุรักษ์

สภาพหลังการอนุรักษ์ ที่เผยให้เห็นงานประติมากรรมปูนปั้นเขียนสีงานแบบเดิมที่เคยถูกพอกและทาสีทับ งานอนุรักษ์ได้ทำการทำความสะอาดเอาปูนซีเมนต์และสีพลาสติกที่ทาไว้ออก จึงเห็นงานเขียนสีแท้ๆดั้งเดิม

ตัวอย่างข้อมูลจากภาพถ่ายเก่าที่สามารถนำมาใช้ศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์ของวัดไทย

ข้อมูลจากภาพถ่ายเก่าซึ่งเป็นภาพทางอากาศของวัดต่างๆ เช่น วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดเบญจมบพิตร วัดกัลยาณมิตร วัดสระเกศ วัดราชนัดดาราม วัดประยูรวงศาวาส วัดเทวราชกุญชร ข้อมูลเหล่านี้ทำให้เราเห็นสภาพภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมในอดีตของวัดดังกล่าว ซึ่งในกลุ่มวัดซึ่ง

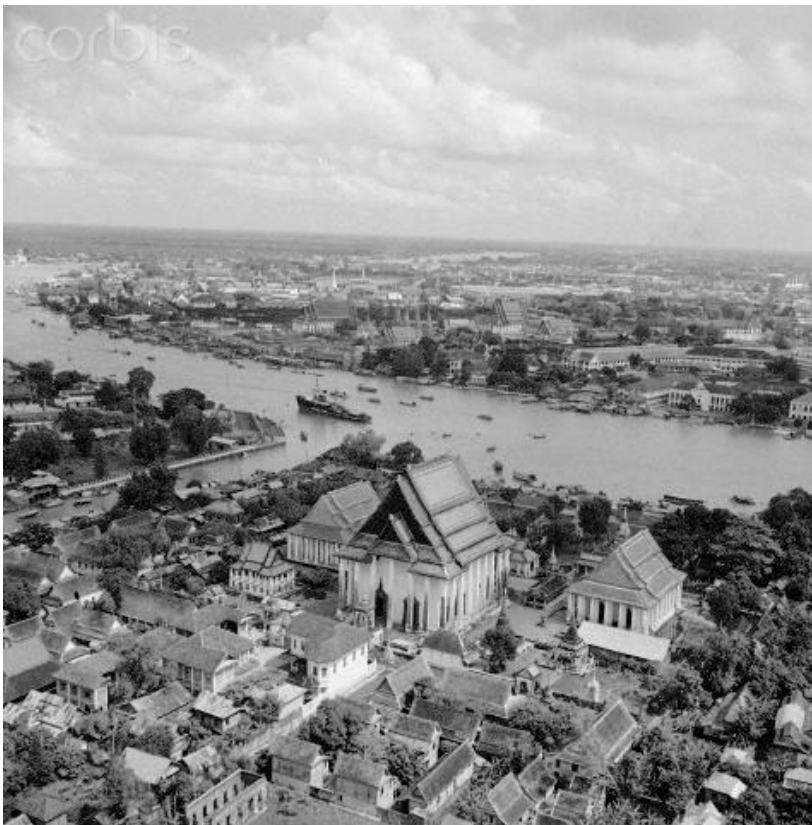
เป็นโบราณสถานสำคัญเหล่านี้ โดยโครงหลักของการวางผังของวัดยังคงมีการรักษาสภาพไว้ได้ดั้งเดิม ยกเว้นกรณีของวัดกัลยาณมิตรซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในส่วนสังฆาวาส ซึ่งมาจากความต้องการในการจัดระเบียบของทางวัดที่ไม่ได้คำนึงถึงความเก่าแก่ของการก่อสร้างต่างๆ ที่เกิดขึ้นต่างช่วงเวลากัน และวัดเทวราชกุญชรที่มีสิ่งก่อสร้างใหม่เพิ่มเติมขึ้นจากเดิม

วัดสุทัศนเทพวราราม

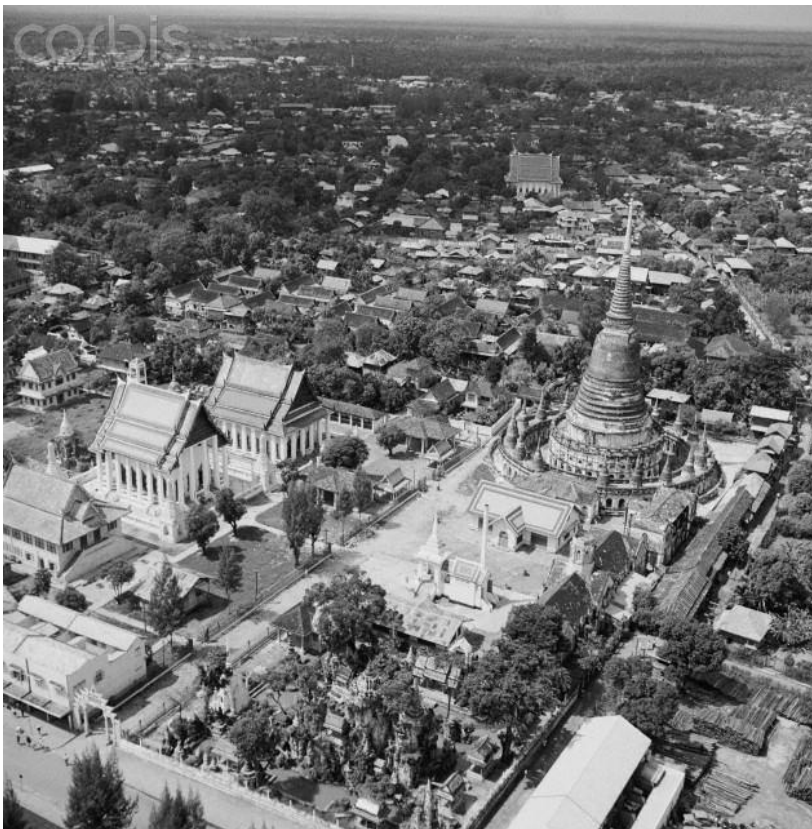
วัดเบญจมบพิตร

วัดกัลยาณมิตร

วัดสระเกศ

วัดราชนัลดาราม

วัดเทพราชกุญชร

บทที่ 5

กรณีศึกษาภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย

ข้อมูลจากการสำรวจปัญหาและการดำเนินการในอดีต ที่มีความเกี่ยวข้องระหว่างกรมศิลปากร และหน่วยงานสนับสนุนอื่นๆ เช่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมอิโคโมสไทย

วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร

วัดกัลยาณมิตร วรมหาวิหาร พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรี บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ตั้งอยู่ที่ 371 แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพฯ

ข้อมูลพื้นฐานของวัด

เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) ได้อุทิศบ้านและซื้อที่ดินข้างเคียงเพิ่มเติม สร้างเป็นวัดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2368 แล้วน้อมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พระราชทานนามว่า วัดกัลยาณมิตร และทรงสร้างพระราชนามทั้งพระวิหารหลวงและพระประธานสำหรับพระวิหารหลวง คือ หลวงพ่อโตหรือพระพุทธไตรรัตนนายก โดยทรงมีพระราชประสงค์ให้เป็นพระพุทธรูปใหญ่อยู่ริมแม่น้ำแบบเดียวกับที่วัดพนัญเชิง กรุงเก่า หลวงพ่อโตเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงโดยเฉพาะในหมู่ชาวจีน เรียกชื่อแบบจีนว่า ซำปอฮุดกง หรือ ซำปอกง ภายในพระอุโบสถซึ่งมีขนาดเล็กกว่าพระวิหาร มีจิตรกรรมฝาผนังเรื่อง พุทธประวัติที่แทรกเรื่องราวชีวิตชาวบ้านชาวเมืองสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งนอกจากจะมีคุณค่าทางวัฒนธรรมแล้ว ยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สังคมอย่างยิ่งอีกด้วย

สภาพปัญหา :

1. การจัดการสิ่งก่อสร้างของโบราณสถาน
- 1.1 การพัฒนาที่ขาดการคำนึงถึงฝั่งดั้งเดิม และคุณค่าของโบราณสถาน

ทางวัดได้มีการจัดทำผังบริเวณของวัดใหม่ โดยเฉพาะในเขตสังฆาวาสและบางส่วนของเขต พุทธาวาส โดยการวางผังนี้ไม่ได้มีการนำมารื้อกับทางกรมศิลปากร ในผังบริเวณใหม่ไม่ได้คำนึงถึง คุณค่าของโบราณสถาน และผังบริเวณเดิม และจะต้องมีการรื้อทำลายโบราณสถาน และสร้างอาคาร ใหม่เกือบทั้งหมดในเขตสังฆาวาส

1.2 การรื้อถอน ทำลายโบราณสถานโดยไม่ตระหนักถึงคุณค่า

อาคารโบราณสถานหลายหลังในเขตสังฆาวาสถูกรื้อถอนไปเพื่อสนองตอบแก่การจัดวางผัง ใหม่ เพื่อเตรียมก่อสร้างอาคารใหม่ โดยไม่คำนึงถึงคุณค่าของความเป็นโบราณสถานและคุณค่าทาง จิตใจที่ชาวชุมชนมีต่อโบราณสถานเหล่านั้นแม้แต่น้อย นับเป็นการตัดสินใจจากทางเจ้าอาวาสเพียง ฝ่ายเดียว โดยไม่มีการปรึกษาและขออนุญาตจากกรมศิลปากร ชาวชุมชนที่มีความผูกพันกับมรดก วัฒนธรรมเหล่านี้ รวมไปถึงคุณค่าทางจิตใจและมรดกของราชสกุลประวิตรที่มีเจดีย์บรรจุอัฐิของ บรรพบุรุษอยู่ในวัดนี้

โบราณสถานที่ถูกรื้อถอนไป มีรายการดังต่อไปนี้

- กุฏิคณะ 4 (อาคารหมายเลข 20 ค 4/1)
- หอระฆัง (อาคารหมายเลข 13/3)
- อาคารเสวิกุล (อาคารหมายเลข16)
- ศาลาทรงปั้นหย่า (อาคารหมายเลข 17)
- หอกลอง (อาคารหมายเลข 18)
- หอสวดมนต์ กัลยาณาลัย (อาคารหมายเลข 19)
- ศาลาปากสระ (อาคารหมายเลข 20 ค 4/2)
- กุฏิเก่าคณะ 7 จำนวน 3 หลัง (อาคารหมายเลข 20 ค 7/1-7/3)
- กุฏิสงฆ์คณะ 4 (อาคารหมายเลข 20 ค 4/3)
- เจดีย์บรรจุอัฐิเจ้าจอมมารดาชุ่มในรัชกาลที่ 5
- พระเมรุ
- กุฏิทรงไทยหมู่ประยุกต์ในคณะ 5

นอกจากนี้ยังมีการถมสระน้ำภายในกุฏิสงฆ์คณะ 4 หมายเลข 22/1 และกุฏิสงฆ์คณะ 2 หมายเลข 22/2

1.3 การบูรณะซ่อมแซมที่ไม่เหมาะสม มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ วัสดุ สี

ทางวัดได้มีการดำเนินการบูรณะโบราณสถานอย่างไม่เหมาะสม เพราะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบศิลปกรรมตกแต่ง วัสดุและสี โดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากกรมศิลปากร ในโบราณสถานตามรายการดังต่อไปนี้

- พระวิหารหลวง
- พระวิหารน้อย

1.4 การปรับปรุง พื้นที่ และอาคารที่ต่อเนื่องกับโบราณสถานโดยไม่คำนึงถึงคุณค่าของโบราณสถาน

มีการรื้อถอนพื้นหินอ่อนเดิมที่ทำเป็นแท่นทางเข้าหน้าพระวิหารหลวงออก และสร้างหลังคาโครงสร้างเหล็กขนาดใหญ่ บดบังด้านหน้าอาคารที่มีความสำคัญ

2. การบริหารจัดการโบราณวัตถุ

2.1 ขาดการจัดวางที่เหมาะสมกับคุณค่า

ทางวัดได้มีการนำเอาตุ๊กตาหินอ่อน ซึ่งเป็นโบราณวัตถุสำคัญของวัดไปจัดวางใหม่ในรูปแบบที่ไม่เหมาะสมกับคุณค่าของโบราณวัตถุ

2.2 การรื้อทำลายโบราณวัตถุ

มีโบราณวัตถุที่ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน แต่ทางวัดได้รื้อทำลายลงโดยไม่ได้สอบคุณค่า คือ รูปพระฤๅษี และศิวลึงค์

3. การก่อสร้างใหม่ในพื้นที่โบราณสถาน

ทางวัดได้มีการสร้างอาคารใหม่ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร โดยมีอาคารหลังใหม่ มีชื่อว่า อาคารภัตตาคาร และอาคารก่อสร้างกุฏิใหม่บนพื้นที่กุฏิคณะ 4 5 6 และ 7 เดิม เป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ

4. การจัดการสภาพแวดล้อมโบราณสถาน

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่สวนด้านหน้าเขตพุทธาวาส ให้กลายเป็นที่จอดรถที่ไร้ระเบียบ ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่น่าดู เปลี่ยนพื้นที่สีเขียวที่มีความร่มรื่นให้กลายเป็นลานคอนกรีตสะสมความ

ร้อน ในแง่การใช้งานยังมีการจอตลอดในที่ประดิษฐานอาคารโบราณไม่เหมาะสมทั้งทางด้านทัศนียภาพ และอาจมีผลกระทบทำให้โบราณสถานเสื่อมสภาพ

ผลจากการดำเนินการของทางวัดที่เป็นปัญหาเรื่องการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม

1. การอนุรักษ์โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนในวัดเขตพุทธาวาส โดยมีการเปลี่ยนแปลงสีหลังคา จากเดิม โดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากกรมศิลปากร เป็นการดำเนินการที่ผิดกฎหมาย
2. โครงการปรับปรุงและก่อสร้าง โดยเปลี่ยนแปลงผังบริเวณทั้งหมดในเขตสังฆาวาส โดยไม่ได้ มีการขออนุญาตจากกรมศิลปากร ซึ่งในแบบผังบริเวณใหม่นั้น มีการรื้อถอนอาคารที่เป็น โบราณสถานทั้งที่ขึ้นทะเบียนและไม่ได้ขึ้นทะเบียนหลายหลัง (คู่มือประกอบ)
3. การรื้อถอนเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของเจ้าจอมมารดาแฉ่ม ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ต้นราชสกุลประวีตร สร้างความไม่พึงพอใจกับราชสกุลประวีตรอย่างมาก จนเป็น เหตุการณ์พิพาทเป็นข่าวใหญ่ในหน้าหนังสือพิมพ์ เกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างทางวัดและ ราชสกุลประวีตร
4. การเปลี่ยนพื้นที่สวนสาธารณะหน้าวัดด้านติดกับแม่น้ำเป็นลานจอดรถ เดิมทีที่ด้านหน้าวัด กัลยาณมิตรด้านติดกับแม่น้ำเคยเป็นสวนสวยงามมีความร่มรื่นเขียวขจี และเป็นแหล่ง พักผ่อนของชาวชุมชน ซึ่งส่งเสริมให้วัดดูสวยงามร่มเย็น แต่ในปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มีการโฆษณาเชิญชวนให้มีการท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัด ในกรุงเทพมหานครขึ้น และวัดกัลยาณมิตรก็เป็นวัดหนึ่งในแผนการท่องเที่ยวเช่นนี้ จึงได้มีนักท่องเที่ยวแห่กัน มาไหว้พระหลวงพ่อดโต (ช้างปอก) กันอย่างล้นหลาม จนทำให้ทางวัดต้องจัดพื้นที่จอดรถให้ เพียงพอ โดยรื้อถอนส่วนที่เป็นสวนออก และเปลี่ยนสภาพให้เป็นลานจอดรถคอนกรีต ทำให้ ทัศนียภาพของวัดทางด้านติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาขาดความน่าดูและความร่มรื่นไปโดยสิ้นเชิง
5. การสร้างศาลา (ชั่วคราวแบบถาวร) ขนาดใหญ่ หน้าวิหารหลวงพ่อดโต เพื่อรองรับผู้คนที่มา กราบไหว้ จุดธูป และเป็นพื้นที่พุทธพาณิชย์หลายรูปแบบ ซึ่งอาคารศาลาที่สร้างขึ้นแบบ ชั่วคราวก็จริง แต่ก็มีความใหญ่โตเกะกะขีดขวาง และทำลายบริบทและควมมีคุณค่าของ มรดกวัฒนธรรมของพื้นที่ในเขตพุทธาวาสของวัดกัลยาณมิตรลงอย่างน่าเสียดาย และเป็น การดำเนินการที่ไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร

ด้วยเหตุนี้ทางชาวชุมชนวัดกัลยาฯ จึงได้รวมตัวกันประท้วง แจ้งมายังกรมศิลปากรอนุรักษ์ ศิลปสถาปัตยกรรม สมาคมสถาปนิกสยามฯ และแจ้งต่อกรมศิลปากรให้ไปตรวจสอบ แต่ทางวัดก็ ยังไม่ยอมหยุดยั้งที่จะรื้อถอนโบราณสถานและยกเอาศิลปวัตถุหลายชิ้นออกไปจากพื้นที่

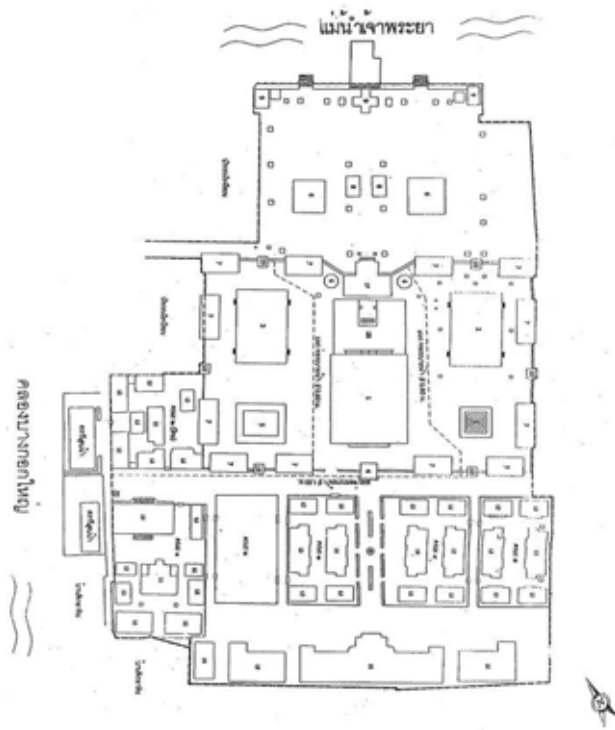
เหตุการณ์ต่างๆ บานปลายขึ้น เนื่องจากเมื่อทางชาวชุมชนได้เข้าแจ้งกรมศิลปากรให้ ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ที่กฎหมายระบุ กรมศิลปากรก็ได้เข้าพบกับทางวัด เพื่อแจ้งให้ยุติการรื้อ

ทำลายโบราณสถาน แต่ก็ไม่เป็นผลใดๆ ทางวัดก็ยังให้ผู้รับเหมาเรือต่อไป โดยเริ่มเรือไปเรื่อยๆ ทั้งโบราณสถานที่อยู่ในส่วนสังฆาวาส และพุทธาวาส กรมศิลปากรทำงานนี้ด้วยความกระอักกระอ่วนใจ เพราะเมื่อแจ้งทางวัดแล้ว ทางวัดไม่ฟัง การดำเนินการขั้นต่อไปก็ควรเป็นการแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อดำเนินคดีกับเจ้าอาวาส ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ไม่มีใครอยากจะทำ ทางฝ่ายชุมชนวัดก็เลยเข้าดำเนินการฟ้องกรมศิลปากรในข้อหาละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ ทางกรมศิลปากรเองได้ไปแจ้งความให้ทางตำรวจฟ้องศาล แต่ทางอัยการสูงสุดอ้างว่าไม่มีมูลเหตุ ทางวัดไม่มีเจตนา เพราะทางกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานโดยชื่อเท่านั้น ยังไม่มีผังกำหนดขอบเขต ที่ระบุว่าอาคารหลังใดเป็นโบราณสถานบ้าง ซึ่งความจริงแล้วในกรณีนี้โดยทั่วไปเราจะพิจารณาว่าเขตพื้นที่โบราณสถานได้แก่บริเวณที่วัดทั้งหมดนั่นเอง แต่ที่สุดแล้วในหลายคดีที่มีกรมศิลปากรฟ้องทางวัด อัยการสูงสุดกลับมีคำสั่งไม่ฟ้องด้วยเหตุผลว่าทางวัดขาดเจตนาที่จะละเมิด พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ด้วยความไม่รู้

อีกประการหนึ่งในปัจจุบันการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมเป็นหน้าที่หนึ่งสำหรับองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ซึ่งก็คือเขต และแต่ละชุมชนก็มีตัวแทนชุมชนที่มีหน้าที่ดูแลรักษามรดกของท้องถิ่นตนแล้ว การที่วัดซึ่งมีมรดกวัฒนธรรมสำคัญระดับชาติและระดับท้องถิ่น การบริหารมรดกวัฒนธรรมในวัดและพื้นที่ธรณีสงฆ์ก็ย่อมต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนด้วย ไม่ใช่การคิดเองทำเองของเจ้าอาวาสแต่เพียงฝ่ายเดียว ถึงแม้ว่าจะมีการแต่งตั้งกรรมการวัดมาช่วยดูแลบริหารจัดการ ในปัจจุบันองค์ประกอบของกรรมการวัดก็ล้วนได้รับการแต่งตั้งตามความเห็นชอบของเจ้าอาวาสเท่านั้น ผู้ใดที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการนี้ ก็จะไม่ได้รับเชิญร่วมเป็นกรรมการ

ภาพถ่ายเก่าวัดกัลยาณมิตรในอดีต

แผนผังใหม่ที่ทางวัดจัดให้มีการสร้างส่วนสังฆาวาสใหม่ โดยไม่ได้รับการขออนุญาตจากกรมศิลปากร

(วัดกัลยาณมิตร เมื่อก่อน)

สวนสวยงามหน้าวัดในปี พ.ศ.๒๕๔๓

(วัดกัลยาณมิตร ปัจจุบัน)

ปรับปรุงภูมิทัศน์ใหม่ปี ๒๕๔๖

ทัศนียภาพบริเวณหน้าวัดในอดีตและปัจจุบัน

โรงเรียนพระปริยัติธรรมที่สร้างใหม่หลังจากการรื้อถอนมรดกสถาปัตยกรรมเดิมของวัดออก

ภาพเปรียบเทียบกุฏิเรือนไทยหลังเก่าและกุฏิสร้างใหม่ หลังจากการรื้อถอนมรดกสถาปัตยกรรมเดิมของวัดออก

ถูกทำลาย
พระวิหารน้อย ที่ถูกรื้อเปลี่ยนสีหลังคาไปแล้ว

สีหลังคาวัด ก่อนและหลังการบูรณะ เป็นการก่อสร้างโดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร

ตึกหอสมุดนคชอภยานาลัย สร้างปี พ.ศ.2471 ซึ่งถูกรื้อถอนในปี พ.ศ.2551

ศาลาปากสระและเจดีย์ตะลະแก้ว ถูกรื้อในปี พ.ศ.2552

หอกลอง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2471 ถูกรื้อในปี พ.ศ.2551

หอรระฆัง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2454 ถูกรื้อในปี พ.ศ.2551

ภาพพระเจดีย์บรรจุพระอังคารเจ้าจอมมารดาเข้ม ในรัชกาลที่ ๕
พระเจ้าย่านเธอพระองค์เจ้าประวิตรวิวัฒน์ โนม
และพระบรมวงศานุวงศ์

สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2452 และถูกรื้อในปี พ.ศ.2551 โดยไม่ได้แจ้งให้ทางราชสกุลประวิตรทราบก่อน

แผ่นป้ายแสดงหลักฐานการเก็บอัฐิเจ้าจอมมารดาเข้ม ที่องค์เจดีย์ได้ถูกรื้อทำลายลง

กุฏิหลวงปู่แสง สร้างปี พ.ศ.2458 ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเลขที่ 20ก 4/2 และถูกรื้อทำลายลง ปี พ.ศ.2551

วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร

เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ 330 ถนนกรุงเกษม แขวงบางขุนพรหม เขตพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ประวัติและความสำคัญ

วัดมกุฏกษัตริยาราม สร้างขึ้นตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 หลังจากขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูพระนครชั้นนอกและสร้างวัดโสมนัสวิหารเพื่ออุทิศพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าโสมมัสวัฒนาวดี พระบรมราชเทวีแล้ว ทรงเห็นว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการสร้างวัดเรียงรายตามคูพระนคร จึงมีพระราชประสงค์จะสร้างวัดส่วนพระองค์คู่กับวัดโสมนัสวิหาร ที่ริมคลองผดุงกรุงเกษมด้านเหนือ ใกล้กับป้อมหักกำลังดัชกร โปรดให้ซื้อที่ดินของราษฎรรวมเป็นเนื้อที่ผืนใหญ่ติดต่อกับเขตวัดโสมนัสวิหารเป็นที่สร้างพระอาราม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นแม่กอง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนราชสีหวิกรม เป็นนายช่าง และพระยามหาอนุภาพเป็นนายงาน การก่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2411 โดยพระราชทานนามว่า “วัดมกุฏกษัตริยาราม” แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า “วัดนามบุญญ์ดี” ไปพลางก่อน จนกว่าจะสิ้นรัชกาลจึงค่อยเรียกนามพระราชทาน

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอารามในปี พ.ศ. 2433 เนื่องจากฟ้าผ่ายอดเจดีย์หักลงมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะใหม่ ติดสายล่อฟ้า และพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างพระมหารามวงค์

ลำริด กว้าง 50 เซนติเมตร สูง 1 เมตร วัดจากจอนสูง 1.45 เมตร สำหรับประดิษฐานเหนืยอดพระเจดีย์ และประกาศพระบรมราชโองการให้เรียกนามวัดว่า “วัดมกุฏกษัตริยาราม” ตามที่ได้รับพระราชทานในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกจากนั้นทรงนำต้นโพธิ์ ที่ทรงนำมาจากประเทศศรีลังกา ในคราวที่พระองค์เสด็จประเทศศรีลังกามาปลูกไว้ ซึ่งต้นโพธิ์นี้เรียกว่า “ต้นพระศรีมหาโพธิ์”

สมเด็จพระนราธิปประพันธ์พงษ์ ได้ให้ช่างชาวฝรั่งเศสหล่อพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้น เดิมเมื่อหล่อเสร็จได้นำไปไว้ในวังของท่านเอง ภายหลังท่านพลโทพระยาวิชิต วงศ์วัฒน์ ได้นำมาประดิษฐานไว้ในพระวิหาร เพราะเห็นว่าวัดแห่งนี้เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2452 หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ทรงออกแบบสร้างซุ้ม เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ รัชกาลที่ 4 ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพระเจดีย์ใหญ่ ขนาดกว้าง 1.2 เมตร ยาว 1.2 เมตร สูง 5 เมตร ยังคงอยู่มาถึงปัจจุบัน

สภาพปัญหา

- การพัฒนาที่ขาดการคำนึงถึงผังดั้งเดิม

จากการพัฒนาและขยายตัวของวัด ทำให้มีการก่อสร้างและบูรณะอาคารต่างๆเป็นจำนวนมาก อาคารที่มีความเก่าแก่หรือชำรุดทรุดโทรมบางส่วนได้รับการซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย เช่น กุฏิ อุโบสถ วิหาร เจดีย์ เป็นต้น การใช้พื้นที่อย่างเต็มที่ ทำให้ผังวัดมีความหนาแน่นมากขึ้น และไม่มีรูปแบบแน่นอนชัดเจน แสดงถึงการดำเนินงานในแต่ละช่วงโดยไม่มีการจัดแบ่งพื้นที่หรือควบคุมปริมาณสิ่งก่อสร้างอย่างเหมาะสม ขาดการคำนึงถึงองค์ประกอบของผังเดิม เกิดการแออัดของสิ่งก่อสร้างและขาดความสวยงามในเชิงภูมิทัศน์

อย่างไรก็ตาม ในการนำเสนอความโดดเด่นของอาคารบางแห่งถือได้ว่ามีความเหมาะสม เช่น การจัดไฟบริเวณวิหารและเจดีย์ในช่วงกลางคืน ทำให้มองเห็นได้อย่างชัดเจน เป็นการส่งเสริมความโดดเด่นรวมถึงสร้างความรู้สึกรักของการเป็นศาสนสถานสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่บริเวณโดยรอบวัด

- การอนุรักษ์ซ่อมแซมที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และส่งผลกระทบต่อสถาปัตยกรรมดั้งเดิม

หมู่กุฏิ ประกอบด้วย คณะหน้า คณะกลาง คณะท้าย เดิมสามารถรองรับพระสงฆ์ได้ประมาณ 20 รูป (สมัยแรกสร้าง มีพระสงฆ์จำพรรษาจำนวนน้อย) ต่อมาเมื่อวัดขยายตัว มีจำนวนพระสงฆ์เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับอาคารมีความเก่าแก่และทรุดโทรม พุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาจึง

ร่วมกันซ่อมแซมรวมถึงสร้างกุฏิหลังใหม่ถวาย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบอาคารไปจากเดิม

กุฏิคณะกลาง หลังเดิมถูกรื้อถอนลงและปัจจุบันมีโครงการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนกุฏิคณะหน้าและท้าย แม้จะยังเป็นอาคารเดิม แต่ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบ บางส่วนเปลี่ยนหน้าที่การใช้งานเพื่อประโยชน์ใช้สอยอย่างอื่น เช่น ที่เก็บของ เป็นต้น

การซ่อมแซมและก่อสร้างเหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่าส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน เพราะนอกจากจะสูญเสียรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมแล้ว ยังเป็นการลดทอนคุณค่าด้านศิลปะสถาปัตยกรรม และโบราณคดี เช่น กุฏิคณะกลางที่ถูกรื้อถอนออก คณะหน้ากับท้ายที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบ รวมถึงการใช้วัสดุในการซ่อมแซมที่อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อโบราณสถาน เช่น การใช้วัสดุสมัยใหม่ในการมุงหลังคา การทำหลังคาให้มีความชันน้อยลง เป็นต้น นอกจากนี้ กุฏิที่สร้างขึ้นใหม่ยังก่อให้เกิดการแออัดของอาคาร เป็นการดำเนินงานโดยไม่ใช้บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะทางเป็นผู้ออกแบบ ทำให้เกิดผลกระทบกับคุณค่าของโบราณสถาน

ปัจจุบันกรมศิลปากรได้มีส่วนร่วมในการบูรณะซ่อมแซมหมู่กุฏิ โดยพยายามฟื้นฟูรูปแบบดั้งเดิม ในกุฏิคณะหน้าและคณะท้าย เช่น หลังคา รวมถึงแก้ไขปัญหาน้ำท่วมขังจากระดับพื้นกุฏิที่ต่ำกว่าบริเวณโดยรอบด้วยการดันพื้นชั้นล่างลดต่ำลงเป็นห้องใต้ดิน ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นสามารถกลับมาใช้งานได้อีกครั้ง

การบูรณะซ่อมแซมโดยขาดการคำนึงรูปแบบดั้งเดิม มิได้ปรากฏกับหมู่กุฏิทั้ง 3 คณะเท่านั้น แต่ยังพบในอาคารสำคัญหลังอื่นๆ เช่น อุโบสถ วิหาร เจดีย์ กรมศิลปากรได้ศึกษารูปแบบดั้งเดิมจากภาพถ่ายเก่าเป็นแนวทางในการบูรณะ รื้อถอนส่วนที่ถูกเปลี่ยนแปลงและฟื้นฟูรูปแบบเดิม เช่น ตกแต่งสีภายนอกองค์เจดีย์ด้วยสีขาวตามลักษณะที่ปรากฏในภาพถ่ายเก่าแทนสีทองในปัจจุบัน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูไม่สามารถดำเนินการได้ในทุกส่วน เนื่องจากโครงสร้างมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก เช่น ขนาดหน้าบันของซุ้มประตูที่ใหญ่กว่าเมื่อครั้งแรกสร้าง หรือการต่อเติมองค์ประกอบเจดีย์จากรูปแบบเดิมในสมัยรัชกาลที่ 4

- การขยายตัวของส่วนฉาปนสถาน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์ได้ทรงฟื้นฟูคตินิยมในการสร้างวัดเรื่องการผูกพันธสีมา 2 ชั้น และทรงนำมาใช้ในการสร้างวัดต่างๆ เช่น วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร เป็นต้น การผูกพันธสีมา 2 ชั้น พระสงฆ์จะสามารถทำสังฆกรรมนอกบริเวณอุโบสถได้ ดังนั้นการทราบขอบเขตของมหาสีมาแต่ละชั้นต่างๆ จะทำให้กำหนดขอบเขตพื้นที่การทำสังฆกรรมภายในวัดได้ชัดเจน

แต่การใช้พื้นที่วัดในสมัยต่อมาไม่เป็นที่ทราบกันว่าเคยมีที่ตั้งของมหาสีมาบริเวณใดและมีขอบเขตการทำสังฆกรรมในพื้นที่ใดบ้าง ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรได้เข้าทำการสำรวจและบูรณะซ่อมแซมอาคารต่างๆ จึงพบร่องรอยมหาสีมาชั้นใน (มุขอุโบสถ) และมหาสีมาชั้นนอก (กำแพงชั้นนอก) แม้จะไม่พบมหาสีมาชั้นที่ 2 แต่ทำให้ทราบว่าวัดแห่งนี้เคยมีการผูกพันสีมาแบบ 2 ชั้น

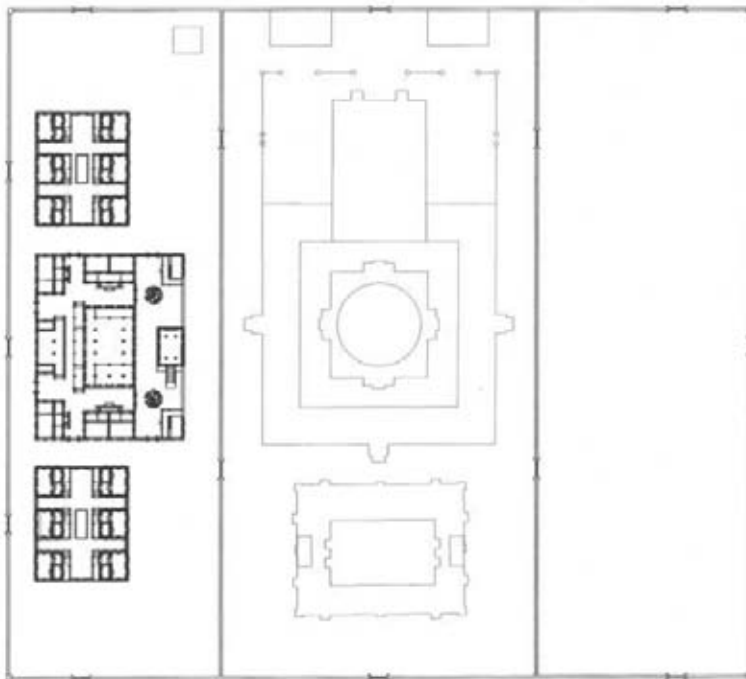
และเนื่องจากไม่ทราบความสำคัญเดิม การใช้พื้นที่ในปัจจุบันจึงส่งผลต่อตำแหน่งของมหาสีมาชั้นใน คือ มีการจัดแบ่งพื้นที่บนผนังสำหรับเช่าเป็นฌาปนสถาน ปัจจุบันพบว่ามีจำนวนมากกว่า 1,000 แห่ง ซึ่งเป็นการจัดการพื้นที่อันก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณค่าของโบราณสถาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหน้าที่และความสำคัญดั้งเดิมตั้งแต่เมื่อครั้งแรกสร้าง

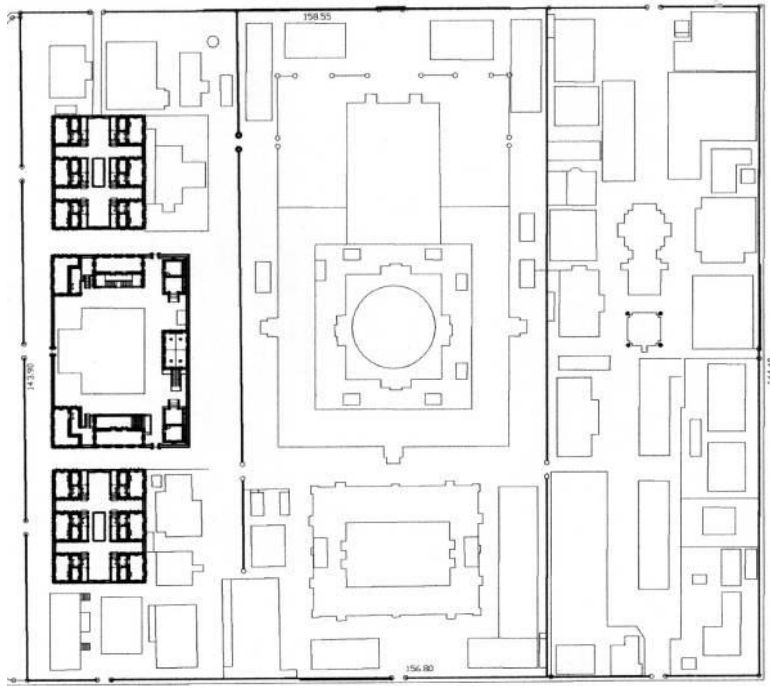
พระวิหาร

พระเจดีย์

ทางซ้ายของภาพ หมู่กุฏิ คณะหน้า คณะกลาง และคณะท้าย ในอดีต

ทางซ้ายของภาพ หมู่กุฏิ คณะหน้า คณะกลาง และคณะท้าย หลังการก่อสร้างและซ่อมแซม
ตรงกลางและทางขวาของภาพ ลักษณะของผังวัดที่มีความหนาแน่นและแออัดของสิ่งก่อสร้าง

บริเวณหมู่กุฏิ

สภาพภูมิทัศน์ก่อนการบูรณะ ทรวดโทรงและขนาดการดูแลรักษาที่เหมาะสม

ภูมิทัศน์ท้าย

หมู่กุฎิเดิมที่พยายามเปลี่ยนหลังคาคิน

ห้องใต้ดินหลังการซ่อมแซมกุฎิ

พระอุโบสถ หลังการบูรณะ

เจดีย์ หลังการปรับเปลี่ยนสีภายนอกเป็นสีขาวเหมือนเมื่อครั้งแรกสร้าง

พระวิหาร หลังการบูรณะ

ซุ้มประตู

วิหารและซุ้มประตูด้านหน้าในปัจจุบัน

110 Door, Wat Mongkut Krasat, Bangkok

วิหารและซุ้มประตูด้านหน้าจากภาพถ่ายเก่า

วัดเทพธิดารามวรวิหาร

เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนมหาไชย แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ประวัติและความสำคัญ

วัดนี้เดิมชื่อวัดพระยาไกรสวนหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. 2379 เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแก่พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส พระราชธิดาพระองค์ใหญ่ (กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ) การก่อสร้างพระอารามนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าชายลดาวัลย์) เป็นแม่กองอำนวยการสร้างในตำบลสวนหลวงพระยาไกร สร้างสำเร็จในปี พ.ศ. 2382 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินผูกพัทธสีมาด้วยพระองค์เอง พระราชทานนามว่า “วัดเทพธิดาราม”

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงดำรงตำแหน่งมรรคทายก พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลบูรณะซ่อมแซมอุโบสถ วิหาร ศาลาคร่อมกำแพงระหว่างอุโบสถและวิหาร 2 หลัง เจดีย์รายรอบวิหาร ศาลารายพระวิหารในกำแพง ตึกดาหิน วิหารน้อย หอไตร และใน พ.ศ. 2444 ทรงบูรณะพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาจากจังหวัดพิษณุโลก นำขึ้นประดิษฐานในซุ้มพระปรางค์ทั้ง 4 องค์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้บูรณะสถานที่จंगกรม ศาลาคร่อมกำแพงหลังพระอุโบสถ 2 หลัง สระน้ำ พื้นภูมิคณะกลาง บูหินอ่อนพื้นและตกแต่งเครื่องประดับภายในพระอุโบสถรวมทั้งซ่อมแซมเครื่องใช้ภายในพระอุโบสถ บูรณะประตูกำแพงและกำแพงหน้าวัดฐานรองม้าหมู่และตู้พระไตรปิฎก

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้สร้างถนนปูกระเบื้องซีเมนต์หลังโรงเรียนธรรมวินัย บูรณะกุฏิ หอฉัน และซุ้มประตู ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ได้บูรณะซ่อมแซมสิ่งชำรุดทั่วไป

ในรัชกาลปัจจุบันได้บูรณะศาลาการเปรียญ สร้างถนน สร้างศาลาทรงไทยด้านหลังวัด 2 หลัง บูรณะซ่อมแซมกุฏิเสนาสนะและส่วนที่ชำรุดอื่น ๆ โดยทั่วพระอาราม กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อปี พ.ศ. 2492⁸

สภาพปัญหา

⁸ คณะกรรมการอนุรักษ์ ด้านสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎก วัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร สมาคมสถาปนิกสยามฯ , หน้า 8 - 10.

- การบูรณะซ่อมแซมที่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ไม่มีการศึกษาตามหลักวิชาการที่ถูกต้อง และใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสม

สืบเนื่องจากสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้จัดทำ “โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎกวัดเทพธิดารามวรวิหาร” ขึ้นในปี พ.ศ. 2552 จากการศึกษาทางด้านวิชาการ ทำให้ทราบว่าวัดเทพธิดารามฯ มีหอพระไตรปิฎกจำนวน 2 หลัง ประกอบด้วยหอพระไตรปิฎกคณะ 5 และหอพระไตรปิฎกคณะ 8

หอพระไตรปิฎกคณะ 8 เป็นอาคารที่ได้รับการบูรณะจากทางวัด ได้ดำเนินการซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงวัสดุบางส่วนของอาคารโดยที่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากกรมศิลปากรหรือผู้ชำนาญการเฉพาะทาง ดังนั้น จึงพบว่ามีการใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสม อันอาจก่อให้เกิดความเสียหายกับวัสดุเดิมของอาคาร เช่น การใช้ปูนซีเมนต์ และยักรวมถึงการเปลี่ยนชุดเครื่องไม้โดยไม่มีการศึกษารูปแบบที่ถูกต้อง เช่น ช่อฟ้า ใบระกา ต่อมากรมศิลปากรได้ปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมตามหลักวิชาการมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม จากการดำเนินงานบูรณะซ่อมแซมด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างทางวัดกับกรมศิลปากร

ในส่วนของหอพระไตรปิฎกคณะ 5 เดิมทางวัดได้เตรียมการซ่อมแซมเช่นเดียวกับหอพระไตรปิฎกคณะ 8 คือมีการแกะสลักไม้สำหรับเป็นเครื่องลายอง ช่อฟ้า ใบระกา (รูปแบบและลวดลายเช่นเดียวกับเครื่องไม้ที่ใช้ซ่อมแซมหอพระไตรปิฎกคณะ 8) เพื่อนำมาใส่ทดแทนของเดิมที่ทรุดโทรม เมื่อมีการศึกษาทางวิชาการ พบว่าลวดลายที่แกะสลักแตกต่างจากลายเดิมที่อยู่บนหอพระไตรปิฎกคณะ 5 แสดงถึงการซ่อมแซมที่ขาดการศึกษาด้านศิลปะสถาปัตยกรรมที่ถูกต้อง ทางวัดจึงไม่ได้รับการอนุญาตให้ใช้ในการบูรณะ เพราะหากดำเนินการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่ไม่อยู่บนพื้นฐานวิชาการ อาจทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ถูกต้องมาแต่ดั้งเดิมถูกเปลี่ยนแปลงไป นอกจากเป็นการลดทอนคุณค่าของอาคารลงแล้ว ยังก่อให้เกิดความสับสนหรือเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่ไม่ถูกต้องต่อผู้ที่ศึกษาในอนาคต

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ เกิดจากการดำเนินงานโดยไม่มีโดยบุคลากรผู้เชี่ยวชาญ จึงไม่คำนึงถึงหลักวิชาการเป็นพื้นฐาน อย่างไรก็ตาม หอพระไตรปิฎกคณะ 5 ปัจจุบันดำเนินงานบูรณะภายใต้ความเห็นชอบของกรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเป็นไปตามหลักวิชาการจากผู้ชำนาญการเฉพาะทาง

- การต่อเติมเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่ขาดการออกแบบที่ดี

สภาพอาคารก่อนการบูรณะ พบว่าด้านข้างมีการต่อเติมผนังเพื่อเพิ่มพื้นที่การใช้งาน ไม่คำนึงถึงลักษณะสถาปัตยกรรมเดิมของอาคาร ขาดความสอดคล้องในด้านศิลปะ และบดบังบางส่วน of อาคาร ดังนั้นในการออกแบบบูรณะใหม่ จึงได้ทำการรื้อถอนออก เพื่อให้อาคารได้แสดงถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมได้อย่างชัดเจน

- การจัดตั้งพระพุทธรูปที่ไม่เหมาะสม

ภายในศาลาการเปรียญ ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงหน้าที่การใช้งานเพื่อประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน เช่น การตั้งพระพุทธรูปจำนวนมากบนฐานพระเดียวกัน การเก็บเครื่องไม้ (เครื่องลำยอง ช่อฟ้า ใบระกา) ที่ไม่ได้รับอนุญาตให้เปลี่ยนใส่กับของเดิมในหอพระไตรปิฎกคณะ 5 การจัดแบ่งพื้นที่บริเวณฐานพระเป็นที่บรรจุอัฐิ เป็นต้น เหล่านี้เป็นการจัดตั้งและการใช้พื้นที่ที่ไม่เหมาะสม ควรใช้อาคารให้ตรงตามหน้าที่การใช้งานอย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม ทางวัดมีความประสงค์ที่จะปรับปรุงศาลาการเปรียญแห่งนี้ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ของวัดต่อไป

- การจัดการพื้นที่ภายในวัด กรณีการปรับปรุงพื้นที่ทั่วบริเวณวัดเป็นลานจอดรถ

เนื่องจากวัดมีพื้นที่รองรับการจอดรถไม่เพียงพอ ดังนั้น จึงทำการปรับปรุงพื้นที่วัดให้สามารถนำรถเข้าจอดได้ทั้งบริเวณที่โล่งและด้านข้างอาคารต่างๆ เช่น ศาลา วิหาร ปรารงค์ทิศ ซึ่งการจอดรถแบบประชิดอาคารเหล่านี้ จะส่งผลต่อการใช้พื้นที่โดยรอบอาคาร รวมถึงอาจเกิดผลกระทบจากการวิ่งผ่านไปมาของรถ เช่น การเฉี่ยวชน การสิ้นสะท้อน รวมถึงรบกวนบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์และความสงบในฐานะที่เป็นพุทธสถาน

- การก่อสร้างที่ไม่เหมาะสมในพื้นที่โบราณสถาน

ในบริเวณด้านข้างอุโบสถ ได้ตั้งเต็นท์ถาวรเพื่อประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน การติดตั้งในพื้นที่สำคัญ ซึ่งควรจะมีการสงวนไว้สำหรับบริเวณโดยรอบอุโบสถ นอกจากจะมีความไม่เหมาะสมในด้านตำแหน่งที่ตั้งแล้ว ยังสร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่ ประกอบกับความไม่กลมกลืนของสีและรูปแบบกับอาคารดั้งเดิมที่อยู่บริเวณใกล้เคียง หากพิจารณาจากสิ่งก่อสร้างอื่นๆภายในวัด ยังมีพื้นที่สำหรับรองรับการใช้งานในส่วนนี้ได้ ดังนั้นแล้วจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างถาวรวัตถุเหล่านี้ไว้ในตำแหน่งและพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม ซึ่งมีผลกระทบต่อคุณค่าของโบราณสถานโดยรอบ

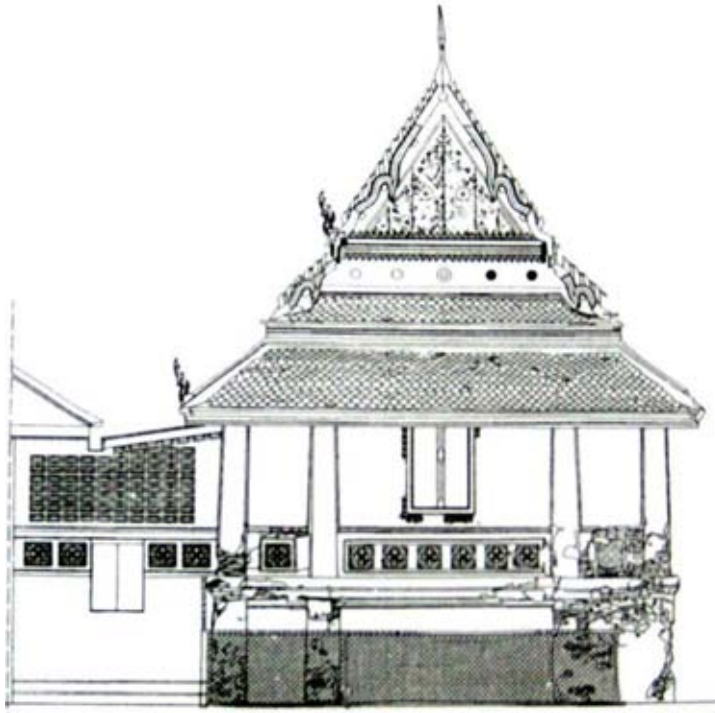

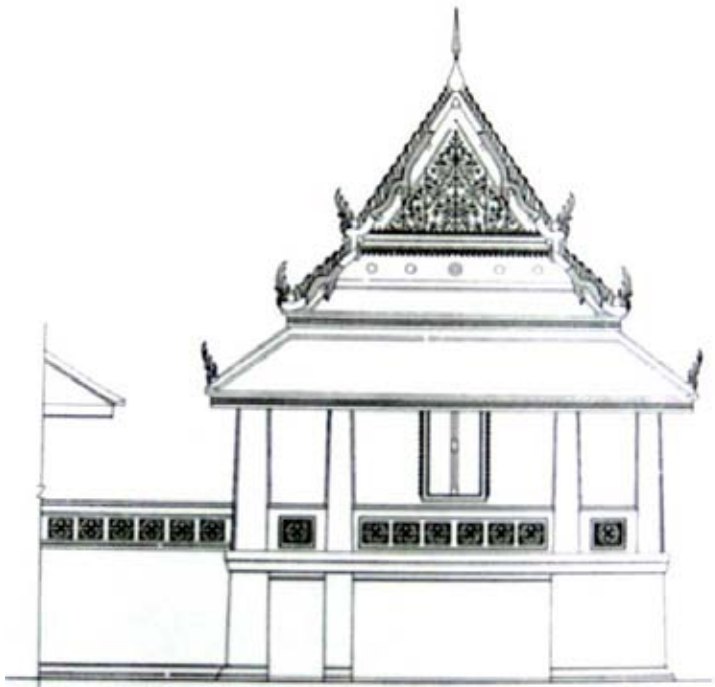
หอพระไตรคณะ 5

สภาพปัจจุบันของหอพระไตรปิฎกด้านทิศใต้ (คณะ 5)

แบบอาคารแสดงลักษณะก่อนการบูรณะ

แบบอาคารแสดงลักษณะอาคารหลังการบูรณะ

เครื่องไม้ที่จัดเตรียมไว้สำหรับการบูรณะ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในศาลาการเปรียญ

การปรับปรุงพื้นที่ทั่วบริเวณวัดเป็นลานจอดรถ

การติดตั้งเต็นท์ถาวร บริเวณด้านข้างอุโบสถ

วัดเครือวัลย์วรวิหาร

เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ฝั่งใต้คลองมอญ เลขที่ 36 ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ประวัติและความสำคัญ

วัดเครือวัลย์วรวิหาร ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างแน่ชัด เป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย บุณยรัตพันธุ์) พร้อมด้วยธิดา คือ เจ้าจอมเครือวัลย์ในรัชกาลที่ 3 ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง ได้รับพระราชทานนามว่า “วัดเครือวัลย์วรวิหาร” ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

สภาพปัญหา

- การอนุรักษ์ซ่อมแซมที่ไม่คำนึงถึงคุณค่าและมีผลกระทบต่อโบราณสถาน

วิหาร เป็นอาคารที่เคยได้รับการซ่อมแซมเมื่อประมาณ 30 ปีมาแล้ว เดิมผนังอาคารเป็นลักษณะผนังหินล้าง ผนังหินขัด ต่อมาปรับเปลี่ยนด้วยการทาสีน้ำเงินทับผนัง ในส่วนของพื้นด้านนอกสันนิษฐานว่าเดิมน่าจะปูด้วยกระเบื้องดินเผา ปัจจุบันถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นหินแกรนิต

ในการซ่อมแซมส่วนพื้นด้วยหินแกรนิต เป็นการเลือกใช้วัสดุที่คำนึงถึงความสะดวกในการดูแลรักษา มากกว่าคำนึงถึงความเหมาะสมต่อโบราณสถาน เพราะเนื่องจากวัสดุที่ใช้ไม่ส่งเสริมถึงความรู้สึกของการเป็นโบราณสถานหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งยังส่งผลต่อการระเหยของความชื้นจากพื้นด้านล่างสู่ด้านบน หากการระบายความชื้นไม่สามารถเป็นไปได้อย่างสะดวก ความชื้นจะถูกสะสมไว้ในวัสดุและโครงสร้างของอาคาร เมื่อมีปริมาณมากขึ้นจะทำให้วัสดุต่างๆเกิดการผุเปื่อย แตก หรือพองออก เกิดการเสื่อมสภาพของอาคาร และส่งผลกระทบต่อคุณค่าของโบราณสถานที่สำคัญ

เช่นเดียวกับอาคารอุโบสถที่มีการซ่อมแซมพื้นด้วยหินอ่อน ทำให้ความชื้นจากด้านล่างไม่สามารถระบายขึ้นมาได้และเข้าไปสะสมในวัสดุและโครงสร้างอาคาร ปัจจุบันพบว่าบริเวณฐานเสากับส่วนล่างผนังปรากฏร่องรอยความเสียหาย เช่น สีอาคารหลุดล่อน ผิวปูนเสื่อมสภาพ เป็นต้น

นอกจากการเปลี่ยนวัสดุปูพื้นแล้ว บริเวณโดยรอบอุโบสถได้ถมพื้นให้ระดับความสูงเพิ่มขึ้น ซึ่งทับซ้อนฐานอุโบสถและฐานเสมาบางส่วน ทำให้บังคับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมดั้งเดิม อีกทั้งยังทำให้สัดส่วนของอาคารเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ส่งผลต่อคุณค่าของโบราณสถานในด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่ถูกกลดทอนลงจากการซ่อมแซมบูรณะที่ไม่เหมาะสม

บริเวณใกล้เคียงอุโบสถเป็นที่ตั้งของเจดีย์องค์หนึ่ง เดิมทาสีภายนอกด้วยสีขาว แต่เนื่องจากทางวัดต้องการให้ยอดเจดีย์เป็นสีทอง จึงปรับเปลี่ยนเป็นสีทอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการซ่อมแซมที่ไม่อยู่บนพื้นฐานความเป็นของแท้ดั้งเดิม อาจทำให้เกิดความสับสนหรือการเข้าใจผิดในอนาคตเกี่ยวกับรูปแบบเมื่อครั้งแรกสร้างเจดีย์ อีกประการหนึ่งการบูรณะด้วยการเลือกใช้การทาสีแทนการใช้วัสดุที่สื่อถึงคุณค่าประเภทอื่น เช่น กระจกหรือทอง ทำให้ไม่สามารถเชิดชูความโดดเด่นและคุณค่าจากการใช้สีทองตามวัตถุประสงค์ได้อย่างแท้จริง

ในส่วนของช่องระบายน้ำฝนรูปหัวช้างบริเวณระเบียงรอบอุโบสถ พบว่ามีการซ่อมแซมในภายหลัง เพราะลักษณะของหัวช้างถูกปิดทับรายละเอียดด้วยชั้นปูนด้านบน ทำให้รูปร่างเปลี่ยนแปลงไป เป็นผลมาจากการขาดความเข้าใจของช่างฝีมือที่ซ่อมแซมโดยไม่คำนึงถึงรูปแบบดั้งเดิม แม้จะเป็นเพียงลวดลายประดับช่องระบายน้ำ แต่ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมความโดดเด่นและเอกลักษณ์ทางด้านศิลปะของสิ่งก่อสร้าง ดังนั้นการซ่อมแซมดังกล่าวจึงเป็นการลดทอนคุณค่าของสถาปัตยกรรมและโบราณสถานที่มีความสำคัญและมีความเก่าแก่

- การบริหารจัดการพื้นที่ที่มีผลกระทบต่อคุณค่าของโบราณสถาน

ทางวัดได้แบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับเช่าเพื่อประโยชน์ใช้สอยด้านต่างๆ มีหน่วยงานภายนอก (กองทัพเรือ) ได้เข้ามาเช่าพื้นที่ศาลาการเปรียญบริเวณหน้าวัดและเปลี่ยนแปลงหน้าที่การใช้งานเป็นอาคารมาปนสถาน ศาลาล้างนี้ เป็นอาคารที่ตั้งอยู่ด้านหน้าวัดและด้านหน้าเขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญลำดับต้นของพุทธสถาน แม้จะมีการสร้างอาคารขึ้นเพื่อกั้นศาลากับเขตพุทธาวาส แต่การดำเนินงานและเปลี่ยนแปลงหน้าที่การใช้งานอาคารเช่นนี้ เป็นการบริหารจัดการที่ไม่เหมาะสม

เพราะอาคารฌาปนสถานควรถูกจัดอยู่ในขอบเขตที่ไม่เกี่ยวข้องกับส่วนพุทธาวาสหรือบริเวณด้านหน้าวัด ดังนั้น จึงถือเป็นการทำลายคุณค่าของโบราณสถานที่มีความเก่าแก่และความสำคัญลง

- การจัดการพื้นที่สำหรับเช่าเป็นฌาปนสถาน

เจดีย์ในบริเวณด้านข้างอุโบสถ เดิมเป็นเจดีย์สำหรับบรรจุอัฐิประจำตระกูลบุญยรัตพันธ์ ปัจจุบันฐานเจดีย์ มีการแบ่งพื้นที่ในการเช่าเพื่อบรรจุอัฐิสำหรับบุคคลทั่วไปเป็นจำนวนมาก เป็นการจัดแบ่งพื้นที่ที่ผิดวัตถุประสงค์เดิมของผู้สร้าง และยังดำเนินการในลักษณะที่ไม่เป็นระเบียบ ไม่มีรูปแบบของการใช้พื้นที่หรือการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่สอดคล้องกัน ขาดการดูแลที่เหมาะสม ส่งผลให้ลักษณะสถาปัตยกรรมและรายละเอียดของเจดีย์เกิดการเปลี่ยนแปลง

บริเวณภายนอกของพระวิหาร

สภาพพื้นด้านนอกพระวิหารก่อนบูรณะ

สภาพด้านนอกของพระอุโบสถ และพื้นที่โดยรอบอาคารที่มีการถมระดับพื้นในสูงขึ้น

สภาพฐานเสาที่มีความชื้นสะสม

พระอุโบสถและเจดีย์ที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียง

พระเจดีย์ด้านข้างพระอุโบสถ ส่วนยอดทาสีทอง

ศาลาการเปรียญเดิม ปัจจุบันเป็นพื้นที่เช่าของบุคคลภายนอก

ศาลาโบราณที่ถูกดัดแปลงใหม่ กั้นระหว่างส่วนฌาปนสถานและเขตพุทธาวาส

การเก็บอัฐิที่ส่วนฐานพระเจดีย์

แผนผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างภายในวัดเครือวัลย์

แสดงองค์ประกอบหลักดั้งเดิมของวัด ประกอบด้วย ศาลาการเปรียญ ด้านบน

ถัดลงมาเป็นพระอุโบสถทางซ้าย และพระวิหารทางขวา

กรณีศึกษาการปรับปรุงภูมิทัศน์วัดโบสถ์สามเสน

การปรับปรุงภูมิทัศน์วัดโบสถ์สามเสน ประกอบด้วย

- การอนุรักษ์โบราณสถานที่สำคัญของวัด ได้แก่ อุโบสถ เจดีย์ หอระฆัง ศาลาทำน้ำ
- การปรับปรุงพื้นที่โดยการรื้อย้ายสิ่งก่อสร้างที่ไม่เหมาะสม
- การจัดการพื้นที่ เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อการใช้สอยของวัดและชุมชนโดยรอบ
- การออกแบบสิ่งก่อสร้างใหม่ที่เป็นองค์ประกอบภูมิทัศน์

ความเจริญศรัทธาทางศาสนา เป็นความรู้สึกทางอารมณ์ ที่เกิดจากการรับรู้สภาพภูมิทัศน์ และสภาพแวดล้อมจากวัด และที่ตั้ง ของพื้นที่ และบริเวณโดยรอบ เมื่อแรกสร้างวัดนั้นการจัดการในเรื่องของการวางผัง อาคาร และการจัดการที่ว่างทางภูมิทัศน์ สะท้อนแนวคิด ความเชื่อและปรัชญาทางศาสนาที่ผสมผสานกับลักษณะ พื้นที่ ภูมิประเทศ และวิถีชีวิต ด้วยสภาพแวดล้อมและบริบทของพื้นที่ ณ ช่วงเวลานั้น เมื่อเวลาผ่านไป พื้นที่ภายในวัดและบริเวณโดยรอบซึ่งมีลักษณะความเป็นย่านหรือเมือง เปลี่ยนไป ก็มีผลทำให้อารมณ์ความรู้สึกแห่งความศรัทธาถูกทำให้เสื่อมลงด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ

จากการวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษาสามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

1. บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับวัด
  - 1.1 พระสงฆ์
  - 1.2 อุบาสก อุบาสิกา และประชาชน ที่เกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่วัด
  - 1.3 ผู้สัญจรผ่านพื้นที่วัด
2. สิ่งที่เกี่ยวข้องระหว่างภูมิทัศน์ และการเจริญศรัทธา ในพื้นที่วัด
  - 2.1 สภาพแวดล้อมที่เนื่องด้วยความเชื่อทางศาสนา
  - 2.2 สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
  - 2.3 พื้นที่ใช้สอยและกิจกรรม
3. สิ่งที่ทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธา จากการรับรู้ภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม
  - 3.1 ลักษณะการปรับปรุงที่มีผลต่อภาพลักษณ์และความน่าเลื่อมใสศรัทธา ทางศาสนา
  - 3.2 ลักษณะการปรับปรุงที่มีผลต่อความเสียหายต่อมรดกวัฒนธรรมภายในวัด (โบราณสถาน)
4. บัญญัติสงฆ์ และข้อควรปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์เพื่อความเจริญศรัทธา สำหรับพื้นที่วัด

บทที่ 6

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความเจริญศรัทธาของวัดไทยในปัจจุบัน

ความเสื่อมสภาพของภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม

ภายในอาณาบริเวณ อาคารและสิ่งปลูกสร้าง ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุของวัดที่ก่อสร้างมานาน อาจเสื่อมสภาพและไม่สามารถตอบสนองประโยชน์ใช้สอยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการเสื่อมสภาพนี้อาจเกิดขึ้นกับโครงสร้าง องค์ประกอบ หรือระบบอาคาร ซึ่งสาเหตุและการเสื่อมสภาพของอาคารและสิ่งปลูกสร้าง ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุแบ่งได้เป็น 4 สาเหตุหลัก ดังนี้ คือ

- สาเหตุจากสภาวะแวดล้อมภายนอก

อุณหภูมิลม ฝน และแสงแดดสามารถสร้างความเสียหายและทำให้อาคารและสิ่งปลูกสร้าง ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุเสื่อมสภาพลงได้ โดยความแตกต่างของอุณหภูมิในตอนกลางวันและตอนกลางคืนทำให้เกิดการหดและขยายตัวของวัสดุอาคาร ส่วนแสงอาทิตย์ทำให้สีของอาคารซีดจางลง รวมทั้งทำลายพื้นผิวไม้ให้เสื่อมสภาพเร็วมากขึ้น นอกจากนี้ น้ำและความชื้นยังมีผลต่ออาคารและสิ่งปลูกสร้าง เช่น คราบตกค้างบนพื้นและผนังของอาคารที่เกิดจากน้ำฝนที่เข้าสู่อาคารโดยตรงโดยผ่านช่องเปิด หลังคา และท่อระบายน้ำที่ไม่มีประสิทธิภาพ ปริมาณน้ำฝนและน้ำใต้ดินรวมทั้งความชื้นในอากาศที่มีอยู่ในปริมาณสูงทำให้เกิดความชื้นระหว่างแนวอิฐหรือหินที่เชื่อมต่อกัน เมื่อสะสมตัวมากขึ้นอาจจะให้ชิ้นส่วนดังกล่าวหลุดร่วงลงมาได้

- สาเหตุจากอุบัติเหตุทางธรรมชาติ

แผ่นดินไหว ฟ้าผ่า พายุ และน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยสามารถสร้างความเสียหายให้กับอาคารและสิ่งปลูกสร้าง ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุเป็นวงกว้างในคราวเดียวกัน ดังเช่นเมื่อคราวน้ำท่วมใหญ่ในพุทธศักราช 2555 และแผ่นดินไหวที่จังหวัดเชียงรายเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พุทธศักราช 2557 ทำให้ต้องใช้งัทรัพยากร

เป็นจำนวนมากทั้งงบประมาณ บุคลากร และระยะเวลาในการปรับปรุงฟื้นฟูอาคาร
เดิม หรือก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่ทดแทนอาคารเดิมที่พังลงไป

สาเหตุจากมนุษย์

กิจกรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในช่วงออกแบบ การก่อสร้าง และ
หลังจากเปิดใช้งานแล้วจะมีผลอย่างมากต่อสภาพอาคารและสิ่งปลูกสร้าง ศาสน
วัตถุและศิลปวัตถุทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้วัสดุก่อสร้างที่
ด้อยคุณภาพ การเลือกใช้เทคนิคการก่อสร้างที่ไม่เหมาะสม การใช้ช่างที่ไม่มีฝีมือ
หรือประสบการณ์ในการก่อสร้างเพียงพอ การเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้งานที่ไม่
เหมาะสมกับคุณสมบัติของโครงสร้างเดิม นอกจากนี้ ยังมีปัญหาจากการที่อาคาร
และสิ่งปลูกสร้าง ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุไม่ได้รับการดูแลรักษาตามที่ควร และจาก
การซ่อมแซมโดยใช้เทคนิควิธีการที่ไม่เหมาะสม ปัญหาที่เกิดขึ้นกับวัดทั่วประเทศ
ไทย คือ สภาพแวดล้อมโดยรอบอาคารเกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้อาคารเสียความ
สมดุลและเสื่อมสภาพ ลานซีเมนต์ขนาดใหญ่ล้อมรอบอาคารเก่าทำให้ความชื้นใน
ดินซึ่งเคยระเหยออกได้โดยผ่านลานดินเดิมไม่มีที่ระบายออก ต้องซึมผ่านเข้าไปใน
กำแพงอิฐซึ่งมีรูพรุนมากกว่าซีเมนต์ ทำให้ผนังอาคารขึ้น และถ้าภายในอาคารกรุ
ผนังด้วยแผ่นหินอ่อน ยิ่งทำให้ความชื้นระเหยออกไม่ได้ และซึมอยู่ในผนังสูงขึ้น ทำ
ให้ภาพเขียนฝาผนังหลุดร่อนออก หรือเป็นคราบได้

สาเหตุจากสัตว์ และจุลินทรีย์

สัตว์ นก แมลง เชื้อรา และตะไคร่น้ำมีส่วนทำให้อาคารและสิ่งปลูกสร้าง
ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุเสื่อมสภาพลงได้ เช่น การทำรังของนกที่ไปอุดตันท่อระบาย
น้ำฝนของหลังคาทำให้น้ำฝนระบายไม่ทันจนเกิดความเสียหายแก่วัสดุผนังหลังคาและ
ฝ้าเพดาน ส่วนมูลของสัตว์ทำให้วัสดุเกิดการผุกร่อน หรือหนูกัดสายไฟฟ้าและวัสดุ
ต่างๆ ภายในอาคารเสียหาย นอกจากนี้ การเจริญเติบโตของระบบรากต้นไม้จนทำ
ให้ฐานรากหรือระบบอาคารที่อยู่ใต้ดินพังทลาย

ผลการสำรวจสภาพปัญหากรณีศึกษาวัดไทย

จากวิเคราะห์ผลการสำรวจปัญหาจากกรณีศึกษาต่างๆ ตามที่อ้างถึงในบทที่ 4 และกรณีศึกษาในบทที่ 5 ผลที่ได้รับ พบปัญหาและอุปสรรค ที่ทำให้วัดสูญเสียความเป็นสถานที่อันควรแก่ความศรัทธา สงบ ร่มเย็น ซึ่งอาจสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

ผล

1. สิ่งที่เกิดขึ้นกับลักษณะกายภาพทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมของวัดไทย
  - การรื้อถอน ทำลายโบราณสถาน
  - การบูรณะซ่อมแซมที่ไม่เหมาะสม ประเด็นรูปแบบ วัสดุ สี
  - งานช่างในการบูรณะซ่อมแซมไม่ได้มาตรฐาน ไม่มีคุณภาพ
  - การแก้ปัญหาที่ไม่ตรงจุด การดำเนินการที่เกินความจำเป็น
  - การต่อเติม ดัดแปลงโบราณสถานที่ไม่คำนึงถึงคุณค่าของโบราณสถาน และการใช้สอยที่เหมาะสม
  - การดำเนินการข้างต้นมีผลให้ไม่เหลือรูปแบบศิลปะ สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรมดั้งเดิม
  - สภาพภูมิทัศน์ในปัจจุบันไม่เอื้ออำนวยต่อความเจริญศรัทธา
  - การก่อสร้างใหม่ในพื้นที่โบราณสถาน มีทั้งการก่อสร้างอาคารใหม่และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่เหมาะสม ขาดการออกแบบและคุณภาพในการก่อสร้างที่ดี ที่จะคำนึงถึงคุณค่าของโบราณสถาน มักมีปัญหาเรื่องรสนิยม มีประเด็นเรื่อง ตำแหน่งที่ตั้ง ขนาด รูปแบบสถาปัตยกรรม วัสดุ สี ประโยชน์ใช้สอย และการสร้างอาคารใหม่ที่หลงบนโบราณสถาน
  - การปล่อยให้โบราณสถานเสื่อมสภาพไปโดยไม่มีการดูแลรักษา

สิ่งที่เกิดขึ้นในส่วนนี้ มักจะประกอบกับการละเมิดกฎหมายโบราณสถาน ไม่มีการขออนุญาตหรือได้รับความเห็นชอบจากกรมศิลปากร เจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องทำงานไม่ประสานกันอย่างเป็นเอกภาพ

การดูแลโบราณสถานในศาสนสถานของกรมศิลปากรขาดความเด็ดขาด เนื่องจากต้องตักเตือนพระสงฆ์ จึงเกิดปัญหาการละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ ทำให้เกิดปัญหาในภายหลัง เช่น กรณีการรื้อทำลายโบราณสถานในวัดกัลยาณมิตร ซึ่งกลายเป็นคดีความที่บ้านปลายและหาจุดจบที่ดียาก

กลายเป็นความขัดแย้งของชาวชุมชน และกระจายสู่ความขัดแย้งทางสังคม ระหว่างชุมชนและพระสงฆ์ โดยมีกรมศิลปากรเป็นผู้ที่ถูกเอาผิด ฐานละเลยการปฏิบัติหน้าที่

2. ขาดการควบคุม ดูแล ให้วัดอยู่ในระเบียบ สะอาดเรียบร้อย จนทำให้วัดอยู่ในสภาพที่ไม่พึงประสงค์ มีการใช้พื้นที่ภายในวัดอย่างไม่เหมาะสม เช่น การใช้เป็นที่จอดรถ ทั้งนี้หลายกรณีพบว่าไม่ได้เป็นรถที่มาวัดเพื่อประกอบศาสนกิจ การบรรจุอัฐิในที่ต่างๆที่ขาดระเบียบและอยู่ในที่ตั้งที่ไม่เหมาะสม เข้ามาปะปนในส่วนที่เป็นพุทธบูชา

3. มีการประกอบกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมที่อาจกระทบต่อความเจริญศรัทธา เช่น การถวายเป็นเครื่องพุทธบูชา และการอุทิศถวายต่างๆ ควรเป็นไปด้วยความเหมาะสมพอดี ไม่ควรมีรูปเคารพอื่นที่ไม่ใช่สิ่งที่เคารพบูชาในศาสนาพุทธ การถวายผ้า ห่มผ้า องค์พระหรือเจดีย์ ที่ทำเป็นกิจกรรมประจำในลักษณะพุทธพาณิชย์ ไม่ใช่เพียงจัดในลักษณะเทศกาลประจำปี งานฉลองเป็นครั้งคราว ซึ่งอาจทำให้มีผลกระทบจากความขึ้นเกิดขึ้นได้ ตลอดจนกิจกรรมด้านฌานบงกชซึ่งในหลายกรณีได้ล้ำเส้นกลายเป็นกิจกรรมหลักของทางวัดไป ส่งผลต่อการใช้พื้นที่และอาคารของวัด ที่อาจเข้ามาปะปนอยู่ในพื้นที่ที่ขาดความเหมาะสม

4. มีผลกระทบที่มาจากปัจจัยภายนอก

- การปรับปรุงบริเวณโดยรอบที่มีผลกระทบกับโบราณสถาน
- ขาดการวางแผนและออกแบบที่ดีสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบกับบรรยากาศความเป็นโบราณสถาน
- ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบ จากที่ตั้งซึ่งอยู่ในพื้นที่พาณิชย์กรรม ย่านธุรกิจ
- ปัจจัยภายนอกทางธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน เช่น อุทกภัย

5. ปัญหาเกี่ยวกับโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

- ปัญหาเรื่องการจัดเก็บ มาตรฐานการรักษาความปลอดภัย มีความเสี่ยงต่อการสูญหายทั้งจากโจรกรรม และการเก็บข้อมูลที่บกพร่อง

- ขาดการจัดวาง นำเสนอที่เหมาะสมกับคุณค่า ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการพิพิธภัณฑสถานตลอดจนการดูแลรักษา การซ่อมแซมที่ได้มาตรฐาน
- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถเข้ามาให้ความช่วยเหลือได้อย่างเต็มที่

6. ปัญหาเรื่องแนวคิดและธรรมาภิบาล

- ขาดความโปร่งใสในการบริหารจัดการเรื่องการเงิน ทรัพย์สินซึ่งถือเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย
- ขาดความโปร่งใสในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ทำให้ไม่เป็นที่ไว้วางใจของภาคประชาสังคม
- ขาดความโปร่งใสและความเป็นมืออาชีพ ในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมหรือในการจัดจ้าง ก่อสร้าง บูรณะอาคารตามระบบจัดจ้างจัดซื้อที่ควรมีมาตรฐานและตรวจสอบได้ ยกตัวอย่างเช่น ในการก่อสร้างหรือบูรณะอาคารในศาสนสถาน มักจะมีการตัดสินใจโดยเจ้าอาวาส พระสงฆ์ หรือกรรมการวัด มีการจัดจ้างโดยตรงกับผู้รับเหมา จึงมักถูกผู้รับเหมาเอาเปรียบและต้องสูญเสียเงินทองไปเกินกว่าที่ควรจะเป็น และมักจะถูกเอาเปรียบในการจ่ายงวดงานและตรวจรับงานทำให้เกิดการสิ้นเปลือง ค่าเช่า ได้ผลงานที่มีราคาต่ำกว่าที่จ่ายไป และเกิดเป็นปัญหาเรื้อรังที่พระสงฆ์จะต้องมาดูแลรับผิดชอบในเรื่องที่ตนไม่ถนัด เกิดความเสียหายแก่ทางวัด เกิดความเสื่อมศรัทธาจากผู้บริจาคเงินสร้าง
- การก่อสร้างอาคารใหม่ โดยขาดความพอเพียงและไม่เหมาะสมกับกำลังในการดูแลบำรุงรักษาอาคารในวัด หลากๆวัดแข่งกันสร้างอาคารต่างๆมากมายเพียงเพื่อให้ได้มีการบริจาคเงินและสร้าง ทำให้เกิดอาคารที่เกินความเหมาะสมพอดีในการใช้สอย บางวัดสร้างไว้มากมาย แต่มีลูกวัดไม่มาก กำลังคนไม่พอที่จะดูแลรักษา เกิดความสิ้นเปลืองทรัพยากรธรรมชาติและสูญเสียเงินทอง ส่งเสริมค่านิยมที่ผิดๆ หนักไปทางวัตถุนิยม และขัดกับพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเน้นทางการปฏิบัติธรรมและความพอเพียงมากกว่าความรุ่งเรืองทางวัตถุ
- มีความขัดแย้งระหว่างวัดและชุมชนที่อยู่โดยรอบ ทั้งๆที่ในอดีตวัดกับชุมชนพึ่งพาอาศัยกัน คนในชุมชนเกื้อกูลวัด วัดเป็นที่พึ่งของชุมชนทั้งทางจิตใจและในวิถีชีวิตประจำวัน
- มีความเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องแนวทางในการอนุรักษ์ ทำให้การดูแลรักษาพื้นที่อาจเป็นไปได้ด้วยความไม่ราบรื่น

เหตุ

1. ต้นเหตุของความเสียหายของลักษณะกายภาพทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม ได้แก่

- ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การขาดความรู้และความเข้าใจในความเป็นโบราณสถาน
- ขาดความตระหนักในคุณค่าของสิ่งที่ครอบครองอยู่ ทั้งคุณค่าของโบราณสถาน จุดเด่นของศาสนสมบัติ
- ขาดความรู้เรื่อง กฎหมาย ระเบียบต่างๆที่เกี่ยวข้อง ขาดความเข้าใจในเรื่องการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ความเข้าใจผิด คิดว่าเมื่อกรมศิลปากรขึ้นทะเบียน ก็จะต้องจัดสรรงบประมาณมาบูรณะให้ หรือ บางครั้งเกิดจากการจัดหางบประมาณมาสำหรับการสร้างอาคารใหม่เท่านั้น มักคิดว่าถ้ากรมศิลปากรไม่ได้ขึ้นทะเบียน คือ ไม่มีคุณค่า จะรื้อออกก็ยอมทำได้ หรือ การไม่ยินยอมให้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานหรือให้ดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน เนื่องจากต้องการจะรื้อถอนออก
- มีอคติต่อการดำเนินการของกรมศิลปากร
- มาตรฐาน แนวคิดด้านอนุรักษ์ของฝ่ายต่างๆ ไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งการใช้กฎหมาย ของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ความหย่อนยานและละเลยการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายโบราณสถาน ทัศนียภาพโบราณสถาน ซึ่งเจ้าหน้าที่มักมีความเกรงใจพระสงฆ์
- การทำงานเป็นไปในลักษณะต่างฝ่ายต่างดำเนินการ ไม่ประสานงานกันอย่างดี ทั้งนี้ยังมีปัญหาการซ้อนทับของกฎหมายและการบังคับใช้ กรณีพระราชบัญญัติสงฆ์ พระราชบัญญัติโบราณสถาน และพระราชบัญญัติการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น
- มีการพัฒนาที่ขาดการคำนึงถึงผังดั้งเดิมและคุณค่าของโบราณสถาน
- ไม่ตระหนักว่าการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรม เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เป็นงานออกแบบที่วิชาชีพเฉพาะดูแลอยู่
- การขาดการวางผังบริเวณ และมีการจัดภูมิทัศน์ที่ไม่สอดคล้องกับโบราณสถาน
- ขาดกระบวนการจัดการเก็บข้อมูลที่ดี ประกอบด้วย การจัดทำผังบริเวณ และศึกษาบริบทและรูปแบบจากอดีต ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของโบราณสถาน เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบ อนุรักษ์ เพื่อรักษาคูณค่าต่างๆเหล่านั้นไว้

- การไม่ดูแลโบราณสถาน ปล่อยให้ทรุดโทรม บางครั้งเกิดจากขาดงบประมาณ บางครั้งเกิดจากความเข้าใจผิด คิดว่าเมื่อกรมศิลปากรขึ้นทะเบียน ก็จะต้องจัดสรรงบประมาณมาบูรณะให้ หรือ บางครั้งเกิดจากการจัดหางบประมาณมาสำหรับการสร้างอาคารใหม่เท่านั้น มีหลายคนที่คิดว่าถ้ากรมศิลปากรไม่ได้ขึ้นทะเบียน คือ ไม่มีคุณค่า

2. เมื่อมีบุคคลหลายฝ่ายเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่บริเวณวัด นอกเหนือไปจากเพื่อกิจของพระพุทธศาสนา ไม่มีระบบการจัดการ ดูแลให้อยู่ในระเบียบเรียบร้อย ไม่มีการวางแผนในภาพรวมอย่างเป็นระบบ ขาดการวางแผนแม่บท การจัดวางผัง และการออกแบบอาคารและภูมิทัศน์จากผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทาง เช่น จากสถาปนิก นักวางผัง ภูมิสถาปนิก

3. กิจกรรมต่างๆที่ไม่เหมาะสมที่เกิดขึ้นภายในวัด เกิดมาจากนโยบายของทางวัดที่ละทิ้งวัตถุประสงค์ของการใช้สถานที่เพื่อความเจริญศรัทธาไปสู่เป้าหมายทางพาณิชย์กรรมและการท่องเที่ยว เน้นการหารายได้เข้าวัดมากกว่าศาสนกิจ มีการบุกรุกโบราณสถาน ประเพณีวัดร้าง หรือใช้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่ โดยขาดการประสานงานระหว่างสำนักพระพุทธศาสนากับทางกรมศิลปากร

4. เหตุจากปัจจัยภายนอก อาจเข้ามามีผลกระทบต่อคุณค่า ความน่าเลื่อมใสศรัทธาของวัดได้ เนื่องจากยังไม่มี การประสานงานกันของกฎหมาย ระเบียบ ข้อบัญญัติ ต่างๆที่เกี่ยวข้อง การควบคุมโดยพระราชบัญญัติฯ ของกรมศิลปากรแต่ฝ่ายเดียว ซึ่งเน้นเฉพาะภายในพื้นที่โบราณสถานเป็นหลัก การควบคุมการก่อสร้างที่อาจมีผลกระทบ เช่น อาคารสูงในพื้นที่โดยรอบวัด

5. เกี่ยวกับการดูแลรักษาโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ มีต้นเหตุมาจาก

- ขาดการบริหารจัดการในเรื่องการจัดเก็บ

- ขาดการบริหารจัดการในเรื่องการจัดทำทะเบียนอย่างเป็นระบบ

- ขาดความเข้าใจถึงคุณค่า

- ขาดการนำเสนอและสื่อความหมายในระบบพิพิธภัณฑ์ที่ดี

- ในช่วงโอนถ่ายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นยังมีช่องว่างอยู่มาก ทางองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นยังขาดความพร้อม

ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเรื่องสืบเนื่องจากการขาดปัจจัยด้านงบประมาณและทรัพยากรบุคคลที่เพียงพอทั้งปริมาณและคุณภาพ

6. ปัญหาในเรื่องแนวคิดและธรรมาภิบาลเกิดขึ้นสืบเนื่องจากสาเหตุดังต่อไปนี้

- การขาดความเข้าใจที่ว่า วัดมีความเป็นมรดกวัฒนธรรมในตัวเองอยู่ การบริหารจัดการทางกายภาพในวัดมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางชุมชนนั้นๆ และเป็นศูนย์กลางทางศิลปกรรมมาแต่อดีต ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อขาดความเข้าใจเช่นนี้ การสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ในวัด จึงไม่ได้รับการเอาใจใส่ให้มีสุนทรียภาพ เช่นในสมัยโบราณ มักเอาประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักเท่านั้น
- การที่วัดเป็นนิติบุคคลแต่ไม่ต้องการทำบัญชีแจกแจงรายรับรายจ่าย หรือต้องเสียภาษีอากร เป็นโอกาสที่จะกลายเป็นแหล่งฟอกเงิน
- มีปัญหาในกระบวนการตัดสินใจเนื่องจากขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชนหรือภาคประชาสังคม
- ในการจัดซื้อจัดจ้างในงานจ้างเหมาบูรณะ หรือก่อสร้างภายในวัด มักไม่มีแบบและรายการประกอบแบบอย่างละเอียด ซึ่งตามปกติจะต้องได้รับการออกแบบจากสถาปนิก วิศวกร หรือภูมิสถาปนิก เนื่องจากมีข้อยกเว้นในเรื่องการขออนุญาตก่อสร้าง ตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร
- การก่อสร้างที่เกินความจำเป็น เกิดจากแนวคิดของทางวัดที่เน้นในเรื่องทางวัตถุมากเกินไป ทำให้ความเจริญศรัทธาที่ผิดทิศทางไป หลายกรณีอาจมีปัญหในเรื่องการทุจริตจากผลประโยชน์ต่างๆที่เข้ามามากด้วยความศรัทธาในโครงการเหล่านั้นอีกด้วย
- ความขัดแย้งระหว่างวัดและชุมชนเกิดจากการที่ พระเจ้าอาวาสไม่ได้เป็นคนในพื้นที่ ที่รู้จักคนในชุมชนดี และรู้สึกถึงรากเหง้าวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น เมื่อเจ้าอาวาสและพระลูกวัด โดยส่วนใหญ่เป็นคนมาจากที่อื่น บางครั้งขาดความสัมพันธ์อันดีกับชาวชุมชน ชาวชุมชนเองก็ไม่ใช่คนในพื้นที่ มาอาศัยที่วัดอยู่โดยไม่ดูแลรักษาให้ดี
- ขาดการสื่อความหมายถึงคุณค่าของโบราณสถานและมรดกสถาปัตยกรรมนั้นๆ ขาดความเข้าใจในเรื่องคุณค่าของบริบทโดยรอบ ภูมิทัศน์โดยรอบ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เน้นคุณค่าของโบราณสถาน เพื่อให้เกิดการเห็นคุณค่าร่วมกันและเกิดแรงจูงใจในการทะนุบำรุงรักษา

- ผู้ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในวัด มักไม่ใช่ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องนี้ และไม่มีการบริหารจัดการให้เกิดกระบวนการที่ผู้รู้และผู้ปฏิบัติวิชาชีพสาขานี้เข้ามามีส่วนรับผิดชอบ
- การเลื่อนสมณศักดิ์ที่สวนทางกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เพราะเน้นไปที่การพัฒนาทางวัตถุ จำนวนเงิน ไม่เอื้ออำนวยให้มีแรงจูงใจในการปรับสภาพของวัดให้กลับมาสู่ความเจริญศรีทธาอย่างสงบ

ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย

หากได้พิจารณาถึงสภาพปัญหา ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย และสาเหตุที่มาของปัญหาเหล่านั้น ดังที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 6 สามารถนำมาสู่ข้อเสนอแนะสำหรับการแก้ไขปัญหานั้นได้ดังต่อไปนี้

การแก้ไข

1. แก้ปัญหาความเสียหายของลักษณะกายภาพทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม ด้วยการให้ความรู้ กับวัด และเจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่ดูแล ปรับแนวคิดวิธีการดำเนินการในการอนุรักษ์โบราณสถานที่อยู่ในวัด ปรับทัศนคติใหม่ในการดูแลศาสนสถาน มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ไม่ใช่กรมศิลปากร วัด เจ้าอาวาส หรือ กรรมการวัด

เนื่องด้วยในอันดับแรกคุณค่าที่จะส่งเสริมความเจริญศรัทธาต้องเป็นที่ประจักษ์ ควรรักษาและฟื้นฟูแนวคิด รูปแบบศิลปะ สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ตามคติและแนวความคิดของผู้ออกแบบ ผู้ดำริให้มีการก่อสร้าง และของช่างผู้สร้างสรรค์ผลงานให้แก่ละที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยมีการศึกษาในคุณค่าเหล่านี้อย่างจริงจัง และที่สำคัญได้แก่ที่มาของแนวคิดในการออกแบบที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การประกาศขอบเขตพื้นที่ที่มีความเหมาะสม การกำหนดเขตสีมา หลักฐานเครื่องบ่งชี้ถึงขอบเขตดังกล่าวทั้งหมดต้องเก็บรักษาไว้ในสภาพสมบูรณ์ ทิศทาง การเข้าถึง ในการใช้สอยเพื่อการประกอบศาสนกิจที่มีมาแต่เดิม ต้องมีการศึกษาและสืบสานให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง การรักษาความเป็นสัปปายะ คุณลักษณะของพื้นที่สำหรับการปฏิบัติธรรม เพื่อสื่อถึงความเจริญศรัทธาที่ต้องการ

ควรปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ กฎบัตร⁹ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม อันเป็นเครื่องมือช่วยเหลือในทางปฏิบัติอยู่แล้ว ทั้งนี้อาจมีการพิจารณาแก้ไข

⁹ คู่มือฉบับกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 แก้ไขตามพระราชบัญญัติฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535
ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528
กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม
(Thailand Charter on Cultural Heritage Sites Management)

ปรับปรุง ตีความกฎหมายบางฉบับที่ยังมีปัญหาในการปฏิบัติ แก้ไขความซ้ำซ้อน หรือความไม่ชัดเจน ต่างๆเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ

ดำเนินการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ ออกแบบอนุรักษ์ ออกแบบก่อสร้างอาคารใหม่ ตามความเหมาะสมของการเป็นศาสนสถาน ด้วยคณะทำงานที่ประกอบด้วยผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทาง วิชาชีพที่รับผิดชอบโดยตรงอย่างครบถ้วน อาทิ สถาปนิก ภูมิสถาปนิก วิศวกร นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ศิลปะ ช่างศิลปกรรม เป็นต้น

การปรับทัศนคติของเจ้าหน้าที่ กรมศิลปากร ลดบทบาทในเชิงลบในการใช้กฎหมาย ให้เพิ่มการทำความเข้าใจในเชิงรุก สร้างทัศนคติที่ดีให้กับการอนุรักษ์

เร่งรัดให้ภาคส่วนต่างๆปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของตนอย่างแข็งขัน เอาจริงเอาจังในการรักษาระเบียบในแต่ละส่วน

หน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลโบราณสถานและศาสนสถานควรเป็นหน่วยงานเดียวกัน หรืออยู่ในสังกัดเดียวกัน เพื่อความเป็นเอกภาพ แก้ปัญหาการใช้งบประมาณ ลดขั้นตอนความล่าช้าในการขออนุญาต และไม่ให้มีประเด็นเรื่องผลประโยชน์ในการจัดซื้อจัดจ้าง

จัดทำคู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ความรู้ คุณค่า กฎหมาย กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง ให้สาธารณชนได้รับทราบ

2. เมื่อวัดประกอบด้วยผู้คนหลายฝ่ายมาอยู่ร่วมกัน จำเป็นจะต้องมีมาตรการในการควบคุมดูแล มีกฎระเบียบการอยู่ร่วมกันที่เข้มงวด มีการวางแผนการจัดการ จัดทำแผนแม่บท หรือแผนการจัดการ จัดตั้งหน่วยงาน ที่จะสามารถควบคุมดูแล รับผิดชอบเรื่องต่างๆได้อย่างเป็นระบบ รวมทั้งการดูแลรักษาความสะอาดเรียบร้อย ก็ต้องมีผู้รับผิดชอบโดยตรงโดยมีฝ่ายฆราวาสเข้ามาช่วยเหลือ ไม่ปล่อยให้เป็นการละเลยของคณะสงฆ์

3. ต้องไม่ให้มีการประกอบกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นในพื้นที่แห่งความเจริญศรัทธา ทั้งการอาศัยประโยชน์จากความเลื่อมใสศรัทธาอย่างสุดโต่ง และกิจกรรมอื่นๆที่มาพร้อมกับการสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว จะต้องสร้างสมดุลระหว่างศรัทธาและการท่องเที่ยว สร้างวินัย กฎเกณฑ์ ไม่ให้การท่องเที่ยวรบกวนความสงบของวัด และไม่เบี่ยงเบนเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ให้ไปสู่การหารายได้ในลักษณะพาณิชย์กรรม

4. การแก้ไขปัญหาที่มาจากปัจจัยภายนอกพื้นที่วัด จำเป็นต้องมีการประสานกันของเครือข่าย ด้านการอนุรักษ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของกฎหมาย ระเบียบ มาตรการ จากคณะกรรมการฯ หน่วยงานต่างๆ เพื่อดูแลพื้นที่ที่อาจมีผลสืบเนื่องมายังภายในพื้นที่วัดได้ เช่น การควบคุม การก่อสร้างที่อาจมีผลกระทบ อย่างอาคารสูงในพื้นที่โดยรอบวัด

5. ในการดูแลรักษาโบราณวัตถุ รูปเคารพในพระพุทธศาสนา และศิลปวัตถุ เครื่องประดับของมีค่าทั้งหลายที่นำมาถวายเป็นพุทธบูชา ต้องมีการเตรียมความพร้อมของทางวัด และผู้ที่รับผิดชอบ หน่วยงาน องค์กรในทุกระดับที่มีความเกี่ยวข้อง ตลอดจนในเรื่องของการนำเสนอ จัดแสดง สื่อสารให้ผู้ที่มาเยี่ยมชมมีความเข้าใจในคุณค่าและประวัติความเป็นมา และประการสุดท้ายคือการเก็บรักษา อนุรักษ์ให้คงสภาพที่สมบูรณ์ คอยซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดเสียหาย โดยความพร้อมดังกล่าวประกอบด้วย งบประมาณ และบุคลากร

6. วัดไทยจะต้องเป็นแบบอย่างขององค์กรที่มีธรรมาภิบาล การดำเนินการต่างๆต้องมีการจัดการด้วยความโปร่งใส เนื่องจากมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานเป็นสมบัติของชาติ การกระทำใดใดของผู้ใช้พื้นที่ ควรได้รับการยอมรับจากภาคประชาสังคมและความมีมนุษยธรรม และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของคนบางคนหรือคนบางกลุ่ม ควรสนับสนุนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น และให้มีการประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจร่วมกันของทุกภาคส่วนด้วย

การจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทย

จากข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาดังที่สรุปได้เป็น 6 ประเด็นข้างต้น จะเห็นได้ว่าการจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาวัดไทยมีความจำเป็น ในการศึกษาสภาพทางกายภาพและความเป็นสถานที่แห่งความเจริญศรัทธา ให้คงอยู่อย่างมีคุณค่าและใช้ประโยชน์จริงได้ โดยมีองค์ประกอบของการอนุรักษ์และพัฒนาวัดเบื้องต้น ประกอบด้วย การระบุคุณค่าความสำคัญ การรักษาคุณค่าความสำคัญ องค์กรและกฎหมายข้อบังคับ และการจัดทำแผนบูรณาการ

- การระบุคุณค่าความสำคัญ

การระบุคุณค่าความสำคัญมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายว่าวัดและศาสนสถาน อาคารและสิ่งปลูกสร้าง ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุภายในพื้นที่นั้นมีคุณค่ามากน้อย

เพียงใด โดยการระบุคุณค่าความสำคัญควรเป็นกระบวนการที่มาจากความร่วมมือร่วมใจของเจ้าของ บุคคล กลุ่มบุคคล องค์กรและหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ ทำให้ได้ข้อมูลที่สามารถใช้อ้างอิงร่วมกันในการระบุนุรักษ์และสิ่งปลูกสร้าง ศาสนวัตถุและศิลปวัตถุที่มีคุณค่าของวัดและศาสนสถานซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องจะได้นำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนาด้วยเทคนิคและวิธีการที่เหมาะสมต่อไป สำหรับการสำรวจ ระบุ และบันทึกคุณค่าในด้านต่างๆ มีดังนี้ คือ

- ด้านประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาระดับความเป็นมาของวัดและศาสนสถานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และการประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์
- ด้านสถาปัตยกรรม เป็นการศึกษาพัฒนาการของอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ในด้านสภาพปัจจุบัน รูปแบบ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง อายุ กิจกรรมภายในอาคาร และการประเมินคุณค่าทางสถาปัตยกรรม
- ด้านโบราณคดี เป็นการขุดค้นและศึกษาทางโบราณคดีเพื่อหาหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับวัดและศาสนสถาน
- ด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน เป็นการศึกษาถึงการสัญจรและการเข้าถึงระบบสาธารณูปโภค และสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของวัดและศาสนสถาน

การจัดทำบัญชีอาคารและสิ่งปลูกสร้างศาสนวัตถุและศิลปวัตถุภายในพื้นที่วัด เป็นการจัดทำเอกสารอ้างอิงร่วมกันสำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อให้รู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรได้รับการอนุรักษ์โดยจัดทำเป็นรายการในรูปแบบฟอร์มซึ่งประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐาน เช่น ชื่ออาคาร กลุ่มอาคาร หรือวัตถุ ที่ตั้ง เจ้าของหรือผู้ครอบครอง อายุสมัยหรือปีที่สร้าง ประวัติความเป็นมา รูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุหลัก สภาพปัจจุบัน และคุณค่าความสำคัญ เป็นต้น

- การรักษาคุณค่าความสำคัญ

การรักษาคุณค่าความสำคัญเป็นการกำหนดวิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับคุณค่าความสำคัญ โดยการพิจารณาด้านการประเมินบูรณภาพ (assessment of integrity) เพื่อพิจารณาว่าองค์ประกอบดั้งเดิมของพื้นที่วัดและศาสนสถาน อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่านั้นอยู่ครบเพียงใด และการทดสอบความแท้ (test of authenticity) เพื่อหาหลักฐานที่พิสูจน์ได้ว่าลักษณะและคุณภาพดั้งเดิมของอาคาร

และสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่านั้นเป็นอย่างไรโดยเฉพาะทางกายภาพ ข้อสรุปที่ได้จากการประเมินนั้นจะใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการตัดสินใจเลือกวิธีการอนุรักษ์ที่เหมาะสม

สำหรับเทคนิคและวิธีการอนุรักษ์อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่านั้นสามารถแบ่งระดับของการอนุรักษ์ตั้งแต่น้อยไปมากออกเป็น 7 ระดับ ดังนี้ คือ

- การปกป้องคุ้มครอง (protection) หมายถึง การดำเนินการที่ไม่รบกวนสภาพปัจจุบันของอาคารเก่า แต่จะต้องปกป้องมิให้เสื่อมสภาพลงไปมากกว่าที่เป็นอยู่
- การสงวนรักษา (preservation) หมายถึง การรักษาให้คงสภาพโดยไม่มี การต่อเติมใดๆ แต่อาจทำการเสริมความมั่นคงได้
- การบูรณะ (restoration) หมายถึง การทำให้อาคารเก่ากลับคืนสู่สภาพเดิม อย่างที่เคยเป็นในอดีตในสมัยหนึ่งสมัยใดตามที่ได้มีการกำหนดไว้ ซึ่งสามารถเพิ่มเติมส่วนที่ขาดหายไปได้หากมีหลักฐานที่ชัดเจน การบูรณะ จะต้องอาศัยการค้นคว้า วิจัย และข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่แท้จริง เพื่อให้ได้รูปลักษณะที่เหมือนอาคารเดิมมากที่สุด
- การฟื้นฟู (rehabilitation) หมายถึง การรักษาส่วนของอาคารเก่าที่มีคุณค่าไว้โดยการทำความสะอาด การเสริมความแข็งแรง การเพิ่มเติม ส่วนประกอบใหม่ หรือวิธีการอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกันเพื่อประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน หรือบางทีก็เรียกว่าการประยุกต์การใช้สอย (adaptive re-use) วิธีการฟื้นฟูยังรวมถึงการรักษาอาคารเก่าให้มีอายุยืนยาวโดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาคารเดิมน้อยที่สุด
- การปฏิสังขรณ์ (reconstruction) หมายถึง การก่อสร้างอาคารขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยเอกสารหรือหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งส่วนมากเป็นการก่อสร้างในพื้นที่เดิมโดยที่อาคารเดิมนั้นได้พังทลายลงหมดแล้ว
- การย้ายที่ตั้ง (relocation) หมายถึง การขนย้าย เคลื่อนย้ายอาคารจากที่ตั้งเดิมไปสู่ที่ตั้งใหม่ เหตุผลของการย้ายที่ตั้ง อาจด้วยมาจากการที่สภาพแวดล้อมในที่ตั้งเดิมมีการเปลี่ยนแปลงไปมากจนกระทั่งไม่เหมาะสมแก่การสงวนรักษาอาคารนั้น จึงต้องย้ายไปสู่สิ่งแวดล้อมใหม่ อาคารที่หลังจากการย้ายที่ตั้งแล้วอาจใช้วิธีการฟื้นฟูเพื่อการสงวนรักษาก็ได้

- การสื่อความหมาย (interpretation) หมายถึง การสื่อความหมายด้วยโครงสร้างใหม่ที่แตกต่างจากเดิม ตามกฎบัตรอิโคโมสว่าด้วยการสื่อความหมายและการนำเสนอแหล่งมรดกวัฒนธรรม (The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites) วิธีการสื่อความหมายสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ เช่น การสร้างโครงสร้างใหม่ การจัดทำป้ายสื่อความหมาย หรือการจัดนิทรรศการ เป็นต้น
- องค์การและกฎหมายข้อบังคับ
  - การอนุรักษ์และพัฒนาวัดนั้นควรมีองค์กรที่รับผิดชอบที่เป็นรูปธรรมทั้งในระดับชุมชน ระดับเมือง และระดับชาติ มีระเบียบปฏิบัติด้านการอนุรักษ์อย่างชัดเจนและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ควรมีกลไกการตัดสินใจในการอนุรักษ์และพัฒนาวัดและศาสนสถาน โดยอยู่ในรูปแบบคณะกรรมการกลั่นกรองที่มีความเป็นวิชาการสูงเพื่อให้มีข้อมูลที่ถูกต้อง หรือสามารถแทรกแซงการตัดสินใจของผู้บริหารได้ โดยรูปแบบของคณะกรรมการกลั่นกรองมีข้อดี คือ ความยืดหยุ่นของการปฏิบัติตามแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่มีมากกว่าการใช้กฎหมาย อีกทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะชุมชนโดยรอบวัดได้นำเสนอความคิดเห็นและความต้องการในการอนุรักษ์และพัฒนาวัด โดยการดำเนินการให้เป็นไปตามมติของคณะกรรมการ ทั้งนี้หากมีกฎหมายอื่นมีข้อบัญญัติอยู่ มตินั้นต้องไม่ขัดต่อบทบัญญัติอื่นๆ
  - การจัดทำแผนบูรณาการ
    - การอนุรักษ์และพัฒนาวัดและศาสนสถานควรได้รับการบรรจุให้เป็นส่วนหนึ่งในวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาชุมชนหรือเมือง รวมทั้งมีการจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาวัดที่มีประสิทธิภาพและได้รับความเห็นชอบจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งจากผู้ครอบครอง ภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชนในพื้นที่ และนักวิชาการในการปรึกษาหารือและทำงานร่วมกัน เพื่อให้มีทรัพยากรเพียงพอทั้งในด้านบุคลากร แนวทาง แผนงาน และงบประมาณในการดำเนินงาน ซึ่งจะมีส่วนช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติเอาไว้ได้อีกทางหนึ่งด้วย

แนวทางการจัดทำแผนอนุรักษ์และพัฒนาวัด

การจัดทำแผนงานอนุรักษ์และพัฒนาวัดนั้น ควรเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเพื่อให้แผนงานที่วางไว้สามารถปฏิบัติได้จริง สำหรับแผนอนุรักษ์และพัฒนาประกอบด้วยแผนงานระยะสั้น แผนงานระยะกลาง และแผนงานระยะยาวดังนี้ คือ

- แผนงานระยะสั้น

- การเปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทางเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และเป็นผู้ปฏิบัติการอย่างเป็นมืออาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาชีพสถาปนิก นักวางผัง และภูมิสถาปนิก
- การสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ โดยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในสังคม ทั้งภาคประชาชน นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ ผู้ปฏิบัติวิชาชีพ
- การลดทอนหน้าที่และอำนาจของพระสงฆ์ ให้มีบทบาทที่ควรจะทำคือ สอนธรรมะ การจัดกิจกรรมทางการเผยแพร่ธรรมะ และมอบหน้าที่ให้ฆราวาสบริหารจัดการในเรื่องทางโลกอย่างมีประสิทธิภาพ
- การสร้างความโปร่งใสทางการเงินในศาสนสถาน หากยังถือว่าวัดเป็นนิติบุคคล วัดก็ควรจะต้องมีการจัดทำระบบบัญชีที่มีการตรวจสอบได้ หากถือว่าวัดก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ก็ควรจะต้องมีการเสียภาษีอากร โดยอาจมีการได้รับการยกเว้นในบางกรณี
- การสร้างความโปร่งใสในการจัดซื้อจัดจ้างตามระเบียบราชการภายใต้การบริหารจัดการด้วยความโปร่งใส
- ปฏิบัติตามกฎหมายภายใต้พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุอย่างเคร่งครัด หากฝ่าฝืนโทษควรต้องมากกว่าปกติ
- การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม
- ให้มีการจัดพื้นที่สาธารณะให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องมรดกวัฒนธรรม
- การให้ความรู้เรื่องคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมแก่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานศักดิ์สิทธิ์
- ให้มีการปรับปรุงพัฒนาฝีมือช่าง และบุคลากรทางด้านอนุรักษ์ และให้มีการจ้างงานผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเข้าไปปฏิบัติการในศาสนสถานและสถานศักดิ์สิทธิ์
- ให้มีการส่งเสริมให้เกิดระบบเครือข่ายการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างแพร่หลาย โดยการใช้สื่อสารสนเทศแบบสมัยใหม่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

- การเพิ่มแรงจูงใจในการอนุรักษ์ โดยการจัดสรรงบประมาณจากทางภาครัฐ และจากองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น
- สร้างศรัทธาแก่ประชาชน โดยการที่พระสงฆ์ปฏิบัติงานตามครรลองพระพุทธศาสนา มีความสว่าง สะอาด สงบ และพัฒนาศาสนสถานไปในทางเป็นที่พึงทางจิตวิญญาณ ไม่นั่นทางวัตถุ
  - แผนงานระยะกลาง
    - สำรวจเพื่อจัดทำขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ของวัดที่ชัดเจนโดยพิจารณาจากองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของพื้นที่ ลักษณะเฉพาะทางกายภาพ กิจกรรมและการเชื่อมโยงกิจกรรมนั้นด้วยพื้นที่ลักษณะต่างๆ สภาพปัจจุบันของพื้นที่ที่ยังคงมีหลักฐานทางกายภาพหลงเหลืออยู่ และการเห็นชอบของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่
    - จัดทำบัญชีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของวัดทั้งที่เห็นรูปลักษณ์ จับต้องได้ (tangible) เช่น อาคารและสิ่งปลูกสร้างสำคัญ และที่มีลักษณะเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ (intangible) เช่น กิจกรรม ประเพณี และวิถีชีวิต เพื่อจะได้ร่วมกันหาหนทางในการส่งเสริมให้เกิดการรักษา
    - ดำเนินการและเผยแพร่ผลงานการอนุรักษ์อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม ให้เป็นตัวอย่างและถูกต้องตามหลักวิชาการ
  - แผนงานระยะยาว
    - บูรณาการตำแหน่งอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่า และแหล่งมรดกวัฒนธรรมของของวัดกับฐานข้อมูลทางผังเมืองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากแผนที่ดิจิทัลที่ใช้ในการระบุตำแหน่งแหล่งมรดกวัฒนธรรมเป็นแผนที่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใช้อยู่เป็นประจำ การนำชั้นข้อมูลตำแหน่งอาคารและสถานที่ที่มีคุณค่ามรดกวัฒนธรรมมาเพิ่มเติมในฐานข้อมูลแผนที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถระบุอาคารหรือพื้นที่ที่จะต้องมีการดำเนินการเป็นพิเศษเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ของพื้นที่ได้
    - ควบคุมการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม โดยการสนับสนุนให้รักษาอาคาร สิ่งปลูกสร้างและภูมิทัศน์ ที่คงลักษณะเฉพาะของวัด ส่วนอาคารที่สร้างใหม่ควรมี

มาตรการควบคุมด้านความสูง รูปแบบและวัสดุเพื่อให้กลมกลืนกับลักษณะของวัดและศาสนสถาน โดยมีกฎข้อบังคับขององค์กรส่วนท้องถิ่น เป็นเครื่องมือ

- รักษาสภาพแวดล้อม โดยการกำหนดความสูงและขนาดของอาคารใหม่ไม่ให้ข่มหรือบดบังอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่า โดยใช้ข้อบัญญัติของท้องถิ่นเป็นเครื่องมือเช่นเดียวกัน
- จัดหาแหล่งเงินทุนภายนอกในการอนุรักษ์อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมโดยร่วมกับองค์กรภาคประชาชน อาจเป็นในรูปแบบของกองทุนพิเศษเพื่อการจัดการภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมของวัดไทยโดยเฉพาะ นอกจากการอนุรักษ์โบราณสถานโดยทั่วไป สนับสนุนในเรื่องการพัฒนาคณะความรู้เกี่ยวกับคุณค่า หลักการแนวคิด วัสดุ เทคนิค ฝีมือช่างอนุรักษ์
- ส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมเพื่อให้วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนซึ่งจะส่งผลดีสำหรับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดในอนาคต
- ส่งเสริมกิจกรรมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ภายในวัดเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนโดยรอบได้มีส่วนร่วมและมีรายได้จากกิจกรรมซึ่งจะส่งผลถึงคุณภาพชีวิตและการอยู่อาศัยรวมทั้งเข้ามาทำนุบำรุงอาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าภายในพื้นที่

แนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมโดยทั่วไป มีหลักขั้นตอนพื้นฐานในการบริหารจัดการดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากอดีต
2. การสำรวจและเก็บข้อมูลปัจจุบัน
3. การจัดระบบข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำมาเป็นโจทย์ในการบริหารจัดการในอนาคต
5. การจัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์และพัฒนา
6. การออกแบบเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา
7. การดำเนินการอนุรักษ์ พัฒนาตามแบบแผนที่กำหนด
8. การนำเสนอข้อมูลและการสื่อความหมาย
9. การบำรุงรักษา บริหารจัดการให้เกิดความยั่งยืน

การบริหารจัดการตามหลักการที่กล่าวมานี้จำเป็นต้องมีกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญ ในแต่ละด้านมาร่วมกันปฏิบัติงานและการตัดสินใจในการบริหารจัดการ ต้องเกิดจากกระบวนการ ร่วมกันคิดร่วมกันทำระหว่างภาคส่วนต่างๆ อันประกอบด้วย

1. ผู้ดูแลศาสนสถาน อันประกอบด้วยพระสงฆ์ หรือผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดูแลศาสนสถานนั้นๆ
2. ผู้ใช้สอยศาสนสถาน คือพระสงฆ์ ชาวชุมชน
3. องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น
4. ภาครัฐ สำนักพระพุทธศาสนา
5. ผู้มีความรู้ความชำนาญในเรื่องมรดกวัฒนธรรม การอนุรักษ์และการวางผัง รวมไปถึง นักวิชาการและปราชญ์ท้องถิ่น อันประกอบด้วยผู้ประกอบการวิชาชีพ สถาปนิกนักอนุรักษ์ ภูมิสถาปนิก นักอนุรักษ์ นักผังเมือง และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางต่างๆ เช่น นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ฯลฯ

กลุ่มบุคคลต่างๆเหล่านี้ ควรได้มีส่วนร่วมเป็นองค์ประกอบของคณะกรรมการของวัด หรือ จะตั้งเป็นกรรมการที่ปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะทาง ในชุดบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม ซึ่งยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ชุด ที่มีหน้าที่รับผิดชอบและความรู้ความสามารถต่างกัน โดยเฉพาะในกรณี วัดขนาดใหญ่ที่มีโบราณสถาน โบราณวัตถุที่สำคัญควรประกอบด้วยคณะกรรมการ หลายชุด ที่มาช่วยกันดูแลบริหารจัดการ

ชุดที่ 1 กรรมการบริหารจัดการมรดกสถาปัตยกรรม โบราณสถาน และภูมิทัศน์ ซึ่งในกรรมการชุดนี้ ควรประกอบด้วย สถาปนิก ภูมิสถาปนิก หรือนักผังเมือง เป็นผู้มีส่วนร่วมในการให้องค์ความรู้ในการ จัดทำผังแม่บทการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ของวัด

ชุดที่ 2 กรรมการบริหารจัดการมรดกศิลปกรรม และการพิพิธภัณฑน์ในกรรมการชุดนี้ ควร ประกอบด้วยผู้มีความรู้ความชำนาญในเรื่องศิลปกรรม เอกสารโบราณ และจดหมายเหตุ

ชุดที่ 3 กรรมการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม เพื่อการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ประเพณี และการปฏิบัติธรรม ซึ่งต้องทำควบคู่กันไป เพื่อเป็นการสืบสานบทบาทของวัดที่มีต่อชุมชน

กรรมการทั้ง 3 ชุดนี้ จะทำงานแยกส่วนกันในเรื่องการวางนโยบายบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม เฉพาะเรื่องที่ตนถนัด แต่ในการบริหารงานที่มีผลกระทบทางกายภาพของศาสนสถาน จะอยู่ภายใต้ แผนแม่บทของคณะกรรมการชุดบริหารจัดการมรดกสถาปัตยกรรม โบราณสถาน และภูมิทัศน์

งานของกรรมการชุดบริหารจัดการมรดกสถาปัตยกรรม โบราณสถาน และภูมิทัศน์ ต้องดูแลนั้นเน้นหนักไปในเรื่องการบริหารจัดการ อาคาร สถานที่ พื้นที่โล่ง สวน โดยคำนึงถึงความต่อเนื่องกับย่านและชุมชนเมือง ซึ่งมีความสำคัญต่อบทบาทที่ศาสนสถานมีต่อชุมชนเมืองโดยรวม รวมไปถึงการจัดวางผัง เพื่อให้เกิดสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่ดี พัฒนาพื้นที่ศาสนสถานให้กลับไปเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน และเป็นศูนย์รวมศิลปกรรมของเมืองดังเช่นในอดีต โดยมีบทบาทที่เพิ่มเติมมาในปัจจุบันคือ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้และหลายๆศาสนสถานกลายเป็นพื้นที่บริการสังคมในกิจการณาปนกิจด้วยการพัฒนาเชิงอนุรักษ์

การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมประเภทมรดกสถาปัตยกรรม โบราณสถาน และภูมิทัศน์ สามารถแยกขั้นตอนการดำเนินการได้เป็น 2 ส่วน คือ

1. ขั้นตอนการดำเนินการบริหารจัดการภูมิทัศน์และการวางแผนแม่บท (Master Plan)

1.1. ศึกษาข้อมูลจากอดีต

- ศึกษาตำนานหรือประวัติและสังคมในยุคที่ก่อสร้าง ตั้งแต่เริ่มต้นซึ่งปัจจุบันตามหลักฐานข้อมูลที่สามารถสืบค้นได้
- การศึกษารูปแบบแนวคิดในการวางผัง รูปแบบสถาปัตยกรรมจากผังเก่า รูปถ่ายเก่า
- การศึกษาตำแหน่งที่ตั้งตามสภาพภูมิศาสตร์และความสัมพันธ์กับพื้นที่โดยรวม ตั้งแต่ระดับย่านและเมือง เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงโครงข่ายของเมืองและความสำคัญที่ศาสนสถานมีต่อเมือง

1.2. การสำรวจจริงวัด เก็บข้อมูลปัจจุบันในพื้นที่

- การสำรวจทำผังสภาพปัจจุบันของสิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบภูมิทัศน์
- การทำรูปตัด เพื่อศึกษาระดับ
- การทำผังระดับ
- การทำผังพืชพันธุ์เดิม
- การทำผังบริเวณโดยรอบของวัด เพื่อดูความเชื่อมต่อกับเมือง
- การทำผังระบบสาธารณูปโภค

1.3. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์และปรับปรุงภูมิทัศน์

- การวิเคราะห์เปรียบเทียบผังปัจจุบันกับผังเก่า เพื่อหาแนวทางอนุรักษ์

- การวิเคราะห์กิจกรรมและประโยชน์ใช้สอยใหม่ที่จะมาปรับใช้กับพื้นที่เดิม เพื่อหาแนวทางการเป็นไปได้ เพื่อให้มีความกลมกลืนทั้งการวางผังและรูปแบบศิลปกรรม

1.4. ออกแบบเพื่อการปรับปรุง อนุรักษ์ และพัฒนา

- วางแนวความคิด
- การกำหนดพื้นที่อนุรักษ์และการใช้สอยประโยชน์ของพื้นที่
- การวางแผนแม่บทควบคุมการใช้พื้นที่
- การทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา
- การทำแบบรายละเอียดเพื่อการปรับปรุงและการอนุรักษ์
- การทำแบบก่อสร้าง สิ่งก่อสร้าง สาธารณูปโภค พื้นผิว และการปลูกพืชพันธุ์
- การทำแบบงานระบบสาธารณูปโภค การระบายน้ำ ฯลฯ

บุคลากรผู้ดำเนินการ : ภูมิสถาปนิกอนุรักษ์ สถาปนิกนักอนุรักษ์ นักผังเมือง โดยควรทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางในแต่ละกรณี เช่น นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ นักพฤกษศาสตร์ นักชีววิทยา นักธรณีวิทยา ในเรื่องการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล และวิศวกรในกรณีที่เป็นงานระบบ ในการจัดทำแบบต่างๆเพื่อการปรับปรุง อนุรักษ์ และพัฒนา หากศาสนสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานจากกรมศิลปากร จะต้องได้รับการอนุมัติจากกรมศิลปากรเสียก่อน ในกรณีที่ทางศาสนสถานต้องการให้กรมศิลปากรเป็นผู้ทำแบบย่อทำได้ แต่กรมศิลปากรมีข้อจำกัดในเรื่องบุคลากรและงบประมาณ อาจต้องรอนานและมักจะมีความเข้าใจผิด คิดว่าเป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรจะต้องทำ แต่ในความเป็นจริงทางศาสนสถานสามารถดำเนินการเองได้ โดยจัดจ้างผู้มีความรู้ความชำนาญและเป็นที่ยอมรับจากกรมศิลปากร ได้ทำแบบเพื่อขอรับการอนุมัติจากกรมศิลปากรได้โดยไม่ต้องรอแบบจากกรมศิลปากร

1.5. การจัดจ้างผู้รับเหมาในการดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์

เมื่อมีการจัดทำแบบรายละเอียดการปรับปรุงพร้อมรายการประกอบแบบเรียบร้อยแล้ว (ในกรณีที่ศาสนสถานขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของกรมศิลปากรอย่างเคร่งครัด) ควรมีการประกวดราคาเพื่อจัดจ้างผู้รับเหมา โดยมีภูมิสถาปนิกหรือสถาปนิกผู้ทำแบบเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการคัดเลือกผู้รับเหมาและการเซ็นเอกสารสัญญาควรดำเนินการโดยกรมการดูแลเรื่องการจัดการมรดกสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ ไม่ควรเซ็นเอกสารโดยพระองค์เอง เพราะมักจะถูกเอาเปรียบจากผู้รับเหมาและเกิดปัญหาในภายหลัง การทำเอกสารสัญญาและการเบิกจ่ายเงินตามงวดงานควรให้ความโปร่งใส การจัดทำแบบและรายละเอียดประกอบแบบ โดยผู้ปฏิบัติวิชาชีพที่ได้รับการรับรองจาก

สภาวิชาชีพ จะเป็นหลักประกันหนึ่งที่จะช่วยให้การบริหารจัดการในเรื่องการจัดจ้างเป็นไปด้วยความโปร่งใสมายใต้ราคากลางที่สามารถตรวจสอบได้ มาตรฐานการประกอบวิชาชีพ และการจัดจ้างเหล่านี้สามารถหาได้จากเอกสารประกอบวิชาชีพ ซึ่งจัดทำโดยสมาคมสถาปนิกสยามฯ

1.6. การนำเสนอข้อมูลและการสื่อความหมาย

ในบริเวณที่ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา องค์ประกอบต่างๆที่ประกอบกันเป็นภูมิทัศน์ของศาสนสถาน ควรได้รับการติดป้ายเพื่อนำเสนอข้อมูลและสื่อความหมาย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเห็นคุณค่าร่วมกัน รวมถึงต้นไม้และบริเวณลานต่างๆ ซึ่งในศาสนสถานล้วนประกอบด้วยอาคารออกแบบจัดวางผังที่มีคตินิยมที่สื่อถึงวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อที่มีสืบต่อกันมาจากอดีต

1.7. การบำรุงรักษาเป็นเรื่องสำคัญในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่เป็นสวน จะต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษให้เกิดความร่มรื่นและมีความสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อย

1.8. การควบคุมไม่ให้เกิดการจัดให้มีองค์ประกอบที่ขัดกันกับศิลปะในยุคต่างๆ และความรกรุงรังดูไม่เป็นระเบียบขององค์ประกอบการจัดสวนในปัจจุบัน เช่น ตุ๊กตาดินเผา หรือของตกแต่งร่วมสมัย และการใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสมหรือเกิดการลดคุณค่าของภูมิทัศน์โดยรวมของวัดที่มีคุณค่าสูงทางมรดกวัฒนธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ควรมีการปรึกษากับภูมิสถาปนิกหรือสถาปนิกกอนุรักษ์ ในเรื่องความเหมาะสมด้วยก่อนที่จะนำมาจัดวาง

2. ขั้นตอนการดำเนินการบริหารจัดการมรดกสถาปัตยกรรมและโบราณสถาน ในกรณีที่เป็นโบราณสถานที่สำคัญระดับชาติ จะได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร และกรมศิลปากรจะมีการรวบรวมข้อมูลต่างๆไว้แล้ว ก่อนประกาศขึ้นทะเบียน การดำเนินการใดใด ต้องได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรก่อนเท่านั้น ควรมีการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด

มรดกสถาปัตยกรรมอื่นๆที่ทางกรมศิลปากรยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ไม่ได้หมายความว่ามรดกสถาปัตยกรรมนั้นไม่มีคุณค่า อาจมีคุณค่าในระดับท้องถิ่นหรือมีคุณค่ากับทางศาสนสถานเองสมควรได้รับการดูแลเอาใจใส่และบริหารจัดการอย่างดีเช่นกัน โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1. ศึกษาข้อมูลในอดีต

- รวบรวมประวัติและภาพถ่ายเก่าของมรดกสถาปัตยกรรมนั้นๆ

2.2. การสำรวจ รังวัด

- ในกรณีที่ไม่มีแบบแปลนเดิมอยู่ ให้ทำแบบแปลนไว้เป็นหลักฐาน

2.3. การออกแบบอนุรักษ์ปรับปรุง ซ่อมแซม ต่อเติม หรือสร้างใหม่ให้ปฏิบัติตามแผนแม่บทนี้ จะดำเนินการอนุรักษ์ ปรับปรุง ซ่อมแซม หรือดัดแปลงมรดกสถาปัตยกรรมนั้นๆให้ถูกต้องตามหลัก

วิชาการ และวิชาชีพสถาปัตยกรรม และการอนุรักษ์ โดยใช้ผู้รู้ผู้ชำนาญมาทำการออกแบบ ทำแบบรายละเอียดในการอนุรักษ์ ปรับปรุง ซ่อมแซม หรือต่อเติม เพื่อให้มีความสวยงามควบคู่กับประโยชน์ใช้สอย และไม่ไปทำลายคุณค่ามรดกสถาปัตยกรรมนั้นๆ

บุคลากรผู้ดำเนินการในขั้นตอนนี้ : ในกรณีที่เป็นโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร ทางศาสนสถานสามารถขอความร่วมมือจากกรมศิลปากรให้ออกแบบอนุรักษ์ ปรับปรุง หรือซ่อมแซมได้ หากไม่ต้องการรอให้ทางกรมศิลปากรดำเนินการ สามารถจัดหาจัดจ้างสถาปนิก ผู้มีความรู้ความชำนาญในการอนุรักษ์ จัดทำแบบอนุรักษ์ และสั่งให้กรมศิลปากรอนุมัติแบบได้

ในกรณีที่เป็นโบราณสถานที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน แต่เข้าข่ายเป็นโบราณสถาน หรือมรดกสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า ก็สามารถปฏิบัติได้เช่นเดียวกัน แต่การที่กรมศิลปากรอาจมีงานในหน้าที่รับผิดชอบเกินกำลังบุคลากรและงบประมาณ หากทางศาสนสถานต้องการจัดจ้างหรือจัดหาสถาปนิกนักอนุรักษ์มาทำแบบได้เอง ก็จะดำเนินการได้โดยไม่ต้องรอการทำให้แบบจากกรมศิลปากร

การสร้างอาคารใหม่ในวัด ถือเป็นมรดกสถาปัตยกรรมชิ้นหนึ่งที่อาจเรียกว่า มรดกสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ซึ่งหากเป็นอาคารที่สำคัญ และสร้างสรรค์ด้วยสุนทรียภาพและอัจฉริยภาพทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในความร่วมมือ เหมาะสมกับสภาพสังคม ประโยชน์ใช้สอย ค่านิยม และเทคโนโลยีการก่อสร้างในสมัยปัจจุบัน จึงควรถูกสร้างสรรค์ด้วยผู้ชำนาญการในการออกแบบที่เหมาะสมกับยุคสมัย เกิดเป็นวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมที่ไม่หยุดนิ่ง เป็นการสืบสานวัฒนธรรมจากอดีตสู่ปัจจุบัน และกลายเป็นมรดกอันทรงคุณค่าในอนาคต เป็นตัวแทนของนวัตกรรมของยุคสมัย ซึ่งผู้ปฏิบัติวิชาชีพในยุคนี ควรได้ร่วมกันเป็นผู้สร้างสรรค์ ไม่ใช่การลอกเลียนแบบและการสร้างซ้ำๆกันด้วยแบบมาตรฐานเพียงเพราะอ้างว่าไม่มีงบประมาณในการจ้างผู้ออกแบบ อย่างที่ศาสนสถานทั่วไปมักกล่าวอ้าง

2.4. การจัดจ้างผู้ดำเนินการอนุรักษ์ ปรับปรุง ซ่อมแซม ต่อเติม หรือสร้างใหม่ หรือที่เรียกกันว่าผู้รับเหมาก่อสร้าง เมื่อได้แบบก่อสร้าง อนุรักษ์ ปรับปรุง ซ่อมแซม หรือต่อเติม ซึ่งได้รับการออกแบบอย่างดีจากสถาปนิก นักอนุรักษ์ หรือสถาปนิกที่ออกแบบมรดกสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เพื่อให้เกิดความโปร่งใสในการจัดจ้าง จัดให้มีการประกวดราคา โดยอิงจากแบบและรายการประกอบแบบอย่างละเอียดดังกล่าว เพื่อลดปัญหาเรื่องการถูกโกงราคา

ในขั้นตอนนี้สถาปนิกผู้ออกแบบสามารถเป็นผู้ให้ความเห็นและช่วยหารือในการคัดเลือกผู้เข้าประกวดราคา การคัดเลือกผู้รับเหมา หากเป็นการอนุรักษ์โบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานจากกรมศิลปากร ให้ทำตามระเบียบของกรมศิลปากรอย่างเคร่งครัด แต่ถ้าเป็นมรดกสถาปัตยกรรมอื่นๆที่ไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน ก็ให้สถาปนิกผู้ออกแบบเป็นผู้ช่วยพิจารณาคัดเลือกผู้รับเหมาจากการประกวดราคา แต่ไม่จำเป็นต้องเลือกผู้ที่เสนอราคาถูกที่สุดเป็นหลัก แต่ควรพิจารณาถึงเรื่องอื่นๆประกอบกันไป

สำหรับเอกสารสัญญา ควรมีกรรมการผู้ดูแลเรื่องการบริหารจัดการมรดกสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ เป็นผู้เซ็นสัญญากับผู้รับเหมา ไม่ควรให้พระสงฆ์เซ็น เพราะมักจะถูกเอาเปรียบ เอกสารสัญญาควรมีที่ปรึกษากฎหมายร่วมในการดูแลให้

2.5. การนำเสนอข้อมูลและการสื่อความหมาย

ควรมีการจัดทำแผ่นป้ายเพื่อนำเสนอข้อมูลและสื่อความหมายถึงคุณค่าของมรดกสถาปัตยกรรมหรือโบราณสถานนั้นๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเห็นคุณค่าร่วมกัน

2.6. การบำรุงรักษาบริหารจัดการให้เกิดความยั่งยืน

เมื่อมีการอนุรักษ์ ปรับปรุง ซ่อมแซม ต่อเติม หรือสร้างใหม่ อาคารสถานที่ใดในศาสนสถาน ควรจัดให้มีการบำรุงรักษา ทำความสะอาด และจัดระเบียบเป็นประจำ ให้เกิดความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย

3. ขั้นตอนการดำเนินการบริหารจัดการ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ

3.1. การจัดทำบัญชี ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และเอกสารโบราณ

3.2. การจัดระบบข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ จัดทำฐานข้อมูล แยกประเภท และจัดระบบสารสนเทศที่โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

3.3. หากเป็นโบราณวัตถุที่ขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร ควรปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด หากจำเป็นต้องนำไปแสดงในพิพิธภัณฑ์ส่วนกลาง ควรมีการเก็บหลักฐาน ประวัติ เพื่อนำเสนอในรูปแบบของข้อมูล หรือทำแบบจำลอง หรือจัดแสดงในศาสนสถานนั้นๆด้วย

3.4. หากต้องมีการซ่อมแซม ควรได้รับการซ่อมแซมจากผู้ชำนาญการ

3.5. จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ เพื่อจัดแสดงให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ตามความเหมาะสมในเรื่องสถานที่ โดยวางแผนให้อยู่ในแผนแม่บทของการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ของศาสนสถาน

บุคลากรผู้ดำเนินการ : นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักวิชาการ ประชาชนท้องถิ่น

4. ขั้นตอนการดำเนินการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในรูปการละเล่นพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมประเพณี

4.1. สืบค้นข้อมูลในอดีต จากจดหมายเหตุ เอกสารโบราณ ภาพถ่ายโบราณ ตำนาน หรือคำบอกเล่าของชุมชน

4.2. บันทึกเรื่องราวเหล่านี้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

4.3. นำเสนอข้อมูลในรูปแบบของนิทรรศการ การแสดง การละเล่น ขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อเป็นการสืบสานวัฒนธรรมอันดี และประเพณีที่อาจสูญหายไปแล้ว หรือกำลังจะสูญหายไป

บุคลากรผู้ดำเนินการ : นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักวิชาการ ประชาชนท้องถิ่น

แนวทางสำหรับการก่อสร้างอาคารใหม่ภายในวัด

นอกจากการอนุรักษ์อาคารและสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าแล้ว อาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่ควรได้รับการออกแบบที่คำนึงถึงการเคารพอาคารเดิมและสภาพแวดล้อมโดยรวม โดยอันดับแรกในการรวบรวม ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการออกแบบ จะต้องทำความเข้าใจบริบทของคุณค่าในด้านต่างๆของสถานที่ตามที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอย่างถี่ถ้วนเสียก่อน รู้ว่ามีคุณค่าอยู่ที่ใด อะไรคือสิ่งสำคัญที่จะต้องรักษาไว้ ตรวจสอบในเรื่องระเบียบ ข้อกฎหมายต่างๆ ในพื้นที่ที่จะต้องปฏิบัติตาม สำหรับแนวทางในการพัฒนาหรือออกแบบอาคารใหม่สามารถแบ่งได้เป็น 5 รูปแบบ โดยมีข้อดีและข้อเสียที่จะต้องพิจารณานำมาเลือกใช้ให้เหมาะสมกับแต่ละกรณีไป ทั้งในแง่ของการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ บรรยากาศและการใช้สอยเพื่อความเจริญศรัทธาในปัจจุบัน ดังนี้ คือ

- รูปแบบที่ 1 ใช้รูปแบบอาคารดั้งเดิม หมายถึง การพัฒนาอาคารใหม่โดยการลอกเลียนแบบรูปร่างลักษณะของของอาคารดั้งเดิม อาคารโบราณสถานที่มียู่หรือเคยมีอยู่ ซึ่งมีข้อดี คือ สามารถรักษาบรรยากาศของวัดและศาสนสถานได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เป็นอาคารที่เคยมีอยู่มาแต่ดั้งเดิมแต่ได้สูญหาย หรือถูกแก้ไขตัดแปลงไปแล้ว การศึกษาข้อมูลในอดีตเพื่อรู้พื้นที่ให้กลับคืนมาเพื่อตอบสนองกับการใช้สอยใหม่ในปัจจุบัน จะช่วยให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับความเลื่อมใสศรัทธากลับคืนมาอย่างสมบูรณ์ด้วย จะทำให้ถือว่าการก่อสร้างใหม่เป็นการอนุรักษ์ด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์ (Reconstruction) ได้ แต่ข้อเสีย คือ อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าอาคารที่สร้างขึ้นใหม่นั้นเป็นอาคารเก่าดั้งเดิม และมียุคคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เช่น กรณีที่สร้างอาคารขึ้นใหม่ จากรูปแบบอาคารเก่าที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน จะกลายเป็นอาคารฝาแฝดที่ทำให้สับสนได้ว่า อาคารไหนเป็นอาคารเก่าดั้งเดิม อาคารไหนคืออาคารที่สร้างขึ้นใหม่
- รูปแบบที่ 2 ใช้รูปแบบอาคารข้างเคียง หมายถึง การสร้างอาคารใหม่ให้มีรูปแบบหรือรายละเอียดเหมือนอาคารที่อยู่ข้างเคียง โดยไม่จำเป็นว่าอาคารนั้นจะเป็นอาคารโบราณที่มีมาตั้งแต่ยุคดั้งเดิมหรือไม่ แต่เป็นอาคาร

ที่มีอยู่ในพื้นที่มานานจนเป็นความคุ้นเคยและกลายเป็นส่วนหนึ่งของความเจริญศรัทธาไปแล้ว ซึ่งมีข้อดี คือ ทำให้การก่อสร้างใหม่ในครั้งนี้ช่วยส่งเสริมบรรยากาศของวัดและศาสนสถานให้มีความกลมกลืนกันมากขึ้น ไม่เสี่ยงกับการมีสิ่งใหม่ที่ดูขัดตาแปลกปลอมไปจากภาพที่เคยชิน แต่ยังคงเกิดความเข้าใจผิดว่าอาคารที่สร้างใหม่นั้นเป็นหนึ่งในอาคารประวัติศาสตร์ หรือเข้าใจผิดว่าสร้างขึ้นร่วมสมัยกับอาคารใดอาคารหนึ่งที่เป็นประวัติศาสตร์ของการก่อสร้างในบริเวณนี้ได้ ในการตัดสินใจจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาข้อมูลก่อนเป็นอย่างดีถึงประวัติการก่อสร้างในพื้นที่ และมีการวิเคราะห์หามุมมองว่าการสร้างอาคารขึ้นเพิ่มเติมในรูปแบบที่กลมกลืนนี้จะมีผลกระทบอย่างไรบ้างหรือไม่

- รูปแบบที่ 3 การเคารพองค์ประกอบของอาคารสำคัญ หมายถึง การนำองค์ประกอบที่เด่นชัดของอาคารสำคัญ ที่เป็นจุดเด่นของพื้นที่ เช่น รูปทรง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคาร องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นรูปโฉมที่สำคัญของอาคาร เช่น ลักษณะของผนัง ช่องเปิด ซุ้มประตู หน้าต่าง หลังคา ลวดลายการตกแต่งลวดบัวต่างๆ รวมทั้งสี ผิวสัมผัส และวัสดุ มากำหนดเป็นแนวทางในการออกแบบอาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่ โดยไม่ใช้การลอกเลียนแบบของดั้งเดิมมาทุกประการ หรือเป็นเพียงการเพิ่มความสูงของอาคารในรูปแบบดั้งเดิมให้มากขึ้นเท่านั้น เป็นแนวทางที่มีข้อดีที่ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งกับอาคารประวัติศาสตร์ดั้งเดิมและสภาพแวดล้อม สามารถแยกแยะได้ว่าอาคารใดเป็นอาคารสำคัญดั้งเดิม หรืออาคารที่สร้างขึ้นใหม่ ทั้งนี้ในการออกแบบจะต้องมีการคำนึงถึงสัดส่วนและขนาดของอาคารที่มีความเหมาะสมกับรูปแบบที่นำมาใช้ และบริบทของพื้นที่ที่จะทำการก่อสร้างด้วย ไม่ใช่ว่าต้องการอาคารที่มีรูปแบบเป็นงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี แต่เป็นอาคารขนาดใหญ่อาคารเดียวด้วยความต้องการพื้นที่ใช้สอยจำนวนมาก เลยคิดแค่การใช้องค์ประกอบแบบไทยของอาคารที่ไม่ใหญ่โต นำหลังคาจั่วซ้อนชั้นอย่างไทยมาคลุมเข้าไปเฉยๆ ก็อาจเสี่ยงต่อการสร้างอาคารยักษ์ที่ขาดความงดงาม กลายเป็นสิ่งแปลกปลอมที่ทำลายบรรยากาศความเลื่อมใสศรัทธาดั้งเดิมไปได้ การออกแบบจำเป็นจะต้องอาศัยความสามารถของสถาปนิกผู้ออกแบบ ที่จะช่วยทอนสเกล ลดมวลขนาดใหญ่ของความต้องการใหม่ลง ให้แบบที่

ออกมามีความเหมาะสม สวยงามโดยได้พื้นที่เพียงพอต่อความต้องการใหม่ ด้วย ดิกริชขององค์ประกอบดั้งเดิมที่จะนำมาใช้ก็สามารถมีระดับมากน้อยที่แตกต่างกันไปในแต่ละกรณีได้ โดยแนวทางที่นิยมที่สุดคือการนำเอา ลักษณะขององค์ประกอบดั้งเดิมมาลดทอนรายละเอียดลง แต่ยังรักษา ความต่อเนื่องของเส้นสาย สีสัณ และวัสดุ ให้เกิดความกลมกลืน

- รูปแบบที่ 4 การใช้บริบทของอาคารสำคัญ หมายถึง การทำความเข้าใจกับ แนวคิดการก่อสร้างอาคารสำคัญและนำมาเป็นเกณฑ์ในการออกแบบ อาคารใหม่ ในแบบนี้ถือว่าเป็นการนำความรู้สึกที่เป็นลักษณะทาง นามธรรมที่เราารู้สึกได้จากอาคารและบริบทของอาคารที่มีมาแต่เดิมมาใช้ เช่น ความเบา ความสว่าง ความโล่ง ความสงบ ซึ่งอาจมีรูปแบบที่กลมกลืน กับพื้นที่ ทั้งที่ทั้งที่ไม่มีองค์ประกอบใดที่เหมือนกับอาคารดั้งเดิมเลย เป็นการ เสริมคุณค่าทางนามธรรมของอาคารดั้งเดิมให้มีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้นไป อีกด้วย วิธีการนี้จะต้องใช้สถาปนิกที่มีความเข้าใจในพื้นที่อย่างถ่องแท้และ ไม่ควรสร้างซ้ำในพื้นที่อื่น แต่มีข้อเสียอยู่ที่เป็นารออกแบบที่ไม่ง่ายนัก สถาปนิกต้องมีความสามารถอย่างสูงจึงจะจับลักษณะที่เป็นนามธรรมมาใช้ ในการออกแบบได้สำเร็จ การกล่าวอ้างแนวความคิดทางนามธรรมอย่าง เลื่อนลอย ทั้งที่ไม่สามารถสื่อออกมาได้อย่างแท้จริง อาจเป็นความเสี่ยงที่ จะส่งผลกระทบต่อบรรยากาศของความเจริญศรัทธาได้เช่นเดียวกัน
- รูปแบบที่ 5 การสร้างความแตกต่าง หมายถึง การออกแบบอาคารใหม่ให้มี ความแตกต่างจากอาคารสำคัญดั้งเดิมโดยสิ้นเชิง เพื่อไม่ให้มีความสับสนว่า ส่วนใดเป็นอาคารเก่า ส่วนใดเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ วิธีการนี้มีข้อดี คือ สามารถแยกแยะอาคารเก่าและอาคารใหม่ได้อย่างชัดเจนที่สุด แต่ใน ขณะเดียวกันความต่างนั้นก็อาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้งได้ โดยทั่วไป มักจะเลือกใช้ในเรื่องของความแตกต่างของวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่แสดง ถึงยุคสมัยในปัจจุบันที่ทำการก่อสร้าง เช่น ในบริเวณศาสนสถานที่เป็น อาคารไม้ หรือก่ออิฐถือปูน อาคารที่สร้างใหม่นี้อาจเป็นอาคารโครงสร้าง เหล็ก ผนังกระจก หรือโครงสร้างเสาและคานคอนกรีต ผนังคอนกรีต เปลือยสมัยใหม่ หรือที่นิยมล่าสุดอาจเป็นผนังปลูกต้นไม้ หลังคา Roof Garden หลักการที่นำมาใช้ไม่ควรคิดเฉพาะในเรื่องของความแตกต่างจาก ของดั้งเดิม แต่จะต้องคำนึงถึงการรักษาคุณค่าหรือเน้นย้ำให้องค์ประ

ประกอบดั้งเดิมมีความโดดเด่นยิ่งขึ้นไปด้วย จึงมักใช้ความโปร่งใส บางเบาที่จะไม่บดบัง เด่นชมสิ่งที่มีอยู่มาแต่ดั้งเดิม ไม่ให้กระทบกับความเลื่อมใสศรัทธาแต่อย่างใด ในขณะที่ส่วนใหม่ก็ดูทันสมัยตามยุคที่เป็นปัจจุบัน ดังนั้นข้อเสียจึงอาจจะมีได้หากความสามารถในการออกแบบไม่ดีพอ ก็จะทำลายสภาพแวดล้อมของวัดและศาสนสถานได้ อย่างไรก็ตามอย่างน้อยการออกแบบใหม่ก็ควรรักษาขนาดและความสูงของอาคารไว้ไม่ให้ความใหญ่โตจนกระทบกับคุณค่าของสถาปัตยกรรมดั้งเดิม และทำลายสภาพแวดล้อมโดยรวม

ข้อเสนอแนะทางด้านงานภูมิทัศน์

การเลือกใช้พรรณไม้ในวัด

การเลือกใช้พรรณไม้ในวัดเป็นเรื่องที่ควรได้รับการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เนื่องจากพรรณไม้แต่ละชนิดมีคุณสมบัติและลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างกัน ดังนั้นพรรณไม้ที่จะนำมาปลูกในพื้นที่วัดจึงควรคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ความสวยงาม และการดูแลรักษาเป็นสำคัญ

หลักการเลือกใช้พรรณไม้ให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

หลักการออกแบบพืชพรรณในงานภูมิสถาปัตยกรรม คือ การเลือกใช้พรรณไม้ให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยของพื้นที่ และการใช้พรรณไม้ประกอบกับองค์ประกอบอื่นๆ ในธรรมชาติในการสร้างกำหนดที่ว่าง โดยพรรณไม้แต่ละชนิดมีความแตกต่างกันทั้งในด้านรูปทรง สี ผิวสัมผัสของใบ ขนาด การทิ้งใบ การออกดอก และการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ซึ่งส่งผลต่อความรู้สึกของผู้ใช้พื้นที่สำหรับพรรณไม้ที่พบมากในประเทศไทยและเป็นประโยชน์กับการจัดภูมิทัศน์ภายในพื้นที่วัดมีดังนี้คือ

- ต้นไม้ทรงแผ่กว้างหรือทรงร่ม คือ ต้นไม้ขนาดใหญ่ เช่น จามจุรี หางนกยูงฝรั่ง และประดู่อังสนา เป็นต้น ถือว่าเป็นต้นไม้ที่ให้ร่มเงาได้ดี ให้ความรู้สึกสงบ สง่างามเหมาะสำหรับปลูกในพื้นที่ลานศาลาแดง ลานดิน หรือลานทรายที่มีบริเวณกว้าง 10 - 20 เมตรขึ้นไป โดยต้องเปิดพื้นที่บริเวณโคนต้นให้เป็นดินให้กว้างที่สุดเท่าที่จะทำได้ (ไม่ควรแคบกว่า 2 x 2 ตารางเมตร) เพื่อให้รากได้สัมผัสอากาศเต็มที่

- ต้นไม้ทรงเสา คือ ต้นไม้ขนาดใหญ่ เช่น โอศกอินเดีย และสนประดิพัทธ์ เป็นต้น นิยมปลูกเรียงเป็นแถวแทนกำแพง เป็นฉากหลัง เป็นฉากกั้น หรืออำพรางสายตา เพื่อช่วยกรองเสียงและฝุ่น สามารถปลูกในพื้นที่แคบ (กว้างอย่างน้อย 1 เมตร) ระหว่างอาคารกับรั้วได้ เมื่อต้นไม้มีอายุและขนาดใหญ่มากขึ้นต้องได้รับการตัดแต่งอย่างเหมาะสม
- ต้นไม้ทรงประติมากรรม คือ ต้นไม้ที่มีรูปร่างโดดเด่นแปลกตาคล้ายภาพวาด เช่น ทรงห้อยย้อยจำพวกหลิว หรือไทรย้อยใบแหลม ทรงแจกันจำพวกลีลาวดี หรือตีนเป็ดฝรั่ง ต้นไม้ประเภทนี้สามารถดึงดูดความรู้สึกของผู้พบเห็น นิยมปลูกเป็นไม้เด่นในสวน หรือปลูกเป็นกลุ่มเพื่อสร้างความประทับใจ
- ต้นไม้ทิ้งใบ - ให้ดอก มีลักษณะเด่น คือ จะผลัดใบเขียวจนหมดต้นพร้อมออกดอกสะพรั่งเมื่อถึงฤดูของมัน เช่น ราชพฤกษ์ เสลา ตะแบก กาฬพฤกษ์ กัลปพฤกษ์ และแคสแต เป็นต้น นิยมปลูกเป็นกลุ่ม หรือปลูกขนานสองข้างทางเดิน ข้อควรระวังของการเลือกใช้ต้นไม้ในกลุ่มนี้ คือ การจัดการพื้นที่ปลูกเมื่อครั้งต้นไม้ทิ้งใบ หรือทิ้งดอก หากเป็นทางเดินหรือลานลาดแข็งต้องหมั่นเก็บกวาดทำความสะอาดเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายแก่ผู้ผ่านไปมา

ไม้ที่ควรปลูกในวัด

วัดในประเทศไทยควรเลือกปลูกต้นไม้เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยเฉพาะต้นไม้พุทธประวัติ พุทธชาดก หรือวรรณคดีไทยที่สื่อถึงดินแดนอันเป็นสรวงสวรรค์ เช่น โพธิ์ มุจลินทร์ และสาละ เป็นต้น นอกจากนี้ควรปลูกต้นไม้และพรรณไม้ท้องถิ่นที่ต้องการการดูแลรักษาง่ายเพื่อไม่ให้เป็นภาระหนักแก่พระภิกษุสงฆ์ในการดูแลรักษา รวมทั้งพืชสมุนไพรต่างๆ ที่เป็นที่รู้จักและใช้งานง่าย เหมาะแก่การปลูกในวัด เช่น

- ต้นมะตูม ลูกมะตูมอ่อนช่วยบำรุงธาตุ เจริญอาหาร และขับผายลม ส่วนลูกมะตูมแก่ใช้แก้เสมหะ บำรุงธาตุไฟ และย่อยอาหารให้ละเอียด สำหรับลูกมะตูมสุกสามารถแก้ลมเสียดแทงในท้อง แก้มูกเลือด บำรุงธาตุไฟ ช่วยย่อยอาหาร แก้กะหายน้ำ และขับผายลม
- ต้นมะยม รากมะยมตัวผู้แก้โรคผิวหนัง แก้ประดงเม็ดผื่นคัน ขับน้ำเหลืองเสียให้แห้ง สำหรับใบมะยมตัวผู้ทำยาเขียว
- ต้นมะละกอ ก้านและรากมะละกอขับปัสสาวะ ต้นมะละกอขับระดูขาว ส่วนรากมะละกออ่อนบำรุงน้ำนม

- ต้นมะลิ ต้นมะลิแก้วคู่ทวารวดี ชับเสมหะและโลหิต ส่วนใบมะลิแก้แผลพุพอง ฝีดาษ ฝี ตานชาน สำหรับบรากลมะลิแก้วร้อน และแก้เสียดแทงในท้อง

ไม้ที่ควรเพิ่มความระมัดระวังในการปลูกในวัด

เนื่องจากวัดเป็นศาสนสถานที่มีพระภิกษุสงฆ์และฆราวาสเข้าออกตลอดเวลา ดังนั้น พรรณไม้ปลูกที่ไม่ควรปลูก คือ ไม้ที่มีพิษที่ยาง ดอก หรือผล ไม้ที่มีหนามแหลมตามกิ่งก้านหรือลำต้นและไม้ที่ส่งกลิ่นเหม็นเป็นที่รำคาญ เช่น ต้นพญาสัตบรรณ หรือต้นเป็ด หากจำเป็นต้องปลูกต้นไม้ประเภทนี้ ควรปลูกไว้ในที่ที่ยากแก่การเข้าถึงและไม่เป็นพื้นที่ที่ผู้คนพลุกพล่านหรือต้องสัญจรไปมา

การปลูกต้นไม้ใหญ่อย่างถูกวิธี

การปลูกต้นไม้ใหญ่อย่างถูกวิธีมีข้อควรคำนึงสำคัญ 2 ประการ ดังนี้ คือ

ตำแหน่งปลูก

ก่อนการปลูกต้นไม้ใหญ่ควรศึกษาถึงขนาดของต้นไม้เมื่อโตเต็มที่ เนื่องจากระยะรัศมีพุ่มใบของต้นไม้จะสัมพันธ์กับรัศมีของรากฝอยที่แผ่ออกใต้ดิน หากปลูกในบริเวณที่รากไม่สามารถแผ่ออกได้อย่างเหมาะสมก็จะส่งผลให้พุ่มใบไม่เจริญงอกงามได้เต็มที่ตามที่ควรจะเป็น หรือต้นไม้ใหญ่ที่มีรากชอนไชแข็งแรง เช่น ไทร หางนกยูงฝรั่ง เมื่อปลูกในตำแหน่งที่ใกล้กับรั้วหรือกำแพง พระอุโบสถ พระวิหาร หรือเจดีย์ ก็อาจเป็นผลให้รากต้นไม้กัดทำลายโครงสร้างฐานรากของสิ่งปลูกสร้างเหล่านั้นได้

อายุของพืชที่นำมาลงปลูก

ควรปลูกจากกล้าหรือต้นอ่อนที่ได้จากการเพาะเมล็ด เนื่องจากต้นไม้ใหญ่จะหยั่งรากแก้วลงลึกและแผ่ขยายระบบรากเพื่อยึดลำต้นให้เติบโตอย่างแข็งแรง การขุดล้อมต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่มาแล้วมาปลูกในพื้นที่จะทำให้ได้ทัศนียภาพที่สวยงามทันใจ แต่เนื่องจากวิธีการขุดล้อมต้นไม้จำเป็นต้องมีการตัดรากแก้วของต้นไม้เพื่อความสะดวกในการขนย้าย และโดยธรรมชาติของรากแก้วเมื่อเจริญเต็มที่แล้วถูกตัดจะไม่สามารถงอกยาวขึ้นมาทดแทนได้อีก ดังนั้นต้นไม้ที่ปลูกด้วยวิธีขุดล้อมมักจะมีรากแก้วที่สั้นกว่าที่ควรจะเป็นและไม่เจริญเติบโตแข็งแรงเท่าไม้ที่ลงปลูกด้วยกล้าหรือเพาะเมล็ด

ตัวอย่างการดูแลรักษาภูมิทัศน์ในวัด

- วัดปทุมวนาราม – สวนป่าในวัดเมือง

ท่ามกลางป่าคอนกรีตที่แวดล้อมด้วยห้างสรรพสินค้า และอาคารสำนักงานของย่านราชประสงค์ ยังมีความสงบของวัดป่าปทุมวนารามที่ให้ผู้คนที่ได้พักสงบจิตใจ พื้นที่ภายในวัดมีความร่มรื่นด้วยต้นไม้ใหญ่นานาชนิด ที่นับวันจะมีแต่ปลูกเพิ่มให้สูงขึ้น จนแทบมองไม่เห็นตึกสูงที่ล้อมรอบวัด เว้นแต่ทางด้านพระอุโบสถเท่านั้น ที่มองเห็นตึกศูนย์การค้าเป็นฉากหลังอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นับเป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้สวนป่าเข้ากับวัดในเขตเมืองได้อย่างน่าประทับใจ

- วัดประยุรวงศาวาส – อุทยานเขามอ (เขาเต่า)

อุทยานเขามอ (เขาเต่า) เป็นภูเขาจำลองขนาดเล็ก ก่อด้วยศิลาตั้งอยู่กลางสระน้ำบริเวณหน้าวัดประยุรวงศาวาส สมเด็จพระเจ้าบรมมหาพระยุรวงศ์สร้างภูเขาจำลองนี้ขึ้นด้วยแนวคิดเกี่ยวกับเค้าโครงของภูเขาจำลองมาจาก "หยดเทียนขี้ผึ้ง" ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแก่สมเด็จพระยาบรมมหาพระยุรวงศ์ โดยการนำเค้าโครงของหยดเทียนขี้ผึ้งนี้มาเป็นแบบสำหรับสร้างภูเขาจำลอง สระน้ำที่ล้อมรอบภูเขาจำลองเต็มไปด้วยเต่า และตะพานน้ำ ที่มีผู้นามาปล่อยไว้แต่นานมาแล้ว จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในชื่อว่า "ภูเขาเต่า" เนื้อที่ทั้งหมดของบริเวณภูเขาจำลองมีความยาว 48 เมตร กว้าง 42 เมตร กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนภูเขาจำลองไว้ในฐานะเป็นถาวรวัตถุสำคัญของชาติ เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2522

ต่อมาในวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2556 มีพิธีสมโภชอุทยานเขามอ หลังจากการปรับปรุงภูมิทัศน์ที่แต่เดิมที่มีต้นไม้ขึ้นรก ค่อนข้างอับทึบเป็นที่น่าหวาดระแวงของผู้ใช้งาน ภายหลังจากปรับปรุงโดยการขจัดต้นไม้ที่รกทึบ ปรับย้ายสลูปลูกเจดีย์รายบนตัวเกาะภูเขา ปรับแต่งด้วยพรรณชนิดใหม่ ปรับขอบบ่อและขอบฐานของเกาะภูเขาให้เรียบร้อยสะอาดตาขึ้น แต่ยังคงกลมกลืนเป็นธรรมชาติ นับเป็นตัวอย่างของการปรับปรุงภูมิทัศน์ด้วยการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ซึ่งถือเป็นโบราณสถานด้วยได้อย่างน่าชื่นชม

- วัดป่าไทรงาม – การปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติของสวนป่าในวัดเมือง

วัดป่าไทรงาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ห่างจากสถานีขนส่งอำเภอเดชอุดมประมาณ 1 กิโลเมตร เริ่มก่อตั้งเป็นสำนักสงฆ์เมื่อพุทธศักราช 2515 อาศัยเนื้อที่ป่าสาธารณะ (ป่าช้า) บ้านตลาด จำนวน 25 ไร่ ไม่มีต้นไม้ใหญ่ แห่งแล้ง และกันดาร ภายหลังได้คำชี้แนะแนวทางปฏิบัติจากหลวงปู่ชา สุภัทโร วัดหนองป่าพง ในการออกแบบภูมิทัศน์อย่างฉลาดแบบเนียนและน้อมตนเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับธรรมชาติ

วัดแห่งนี้ได้กลายเป็นวัดสมบูรณเมื่อกษัตริย์ราช 2545 ปัจจุบันมีเนื้อที่ 130 ไร่ มีการขุดคลองกว้าง 8 เมตร ลึก 4 เมตร แล้วนำดินที่ขุดขึ้นมาทำคันดินให้เป็นกำแพงวัด ปลุกต้นไม้แพนรื้อ ทำให้เสียงจากภายนอกเข้ามารบกวนได้ยากเพราะกำแพงดิน กำแพงต้นไม้ ช่วยลดปริมาณความดังของเสียงลง และได้ประโยชน์จากน้ำ เป็นการกักเก็บน้ำอย่างชาญฉลาด ให้ความชุ่มชื้นแก่ต้นไม้ ให้ความเย็นแก่พื้นวัด และเป็นแหล่งเพาะขยายพันธุ์สัตว์น้ำได้อย่างดี มีการปลูกบัวนานาชนิด ความร่มรื่นของต้นไม้ภายในวัดช่วยลดอุณหภูมิอากาศในฤดูร้อนได้มากที่สุด

- วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ – การอนุรักษ์ต้นไม้เก่าแก่โบราณ

วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ ตั้งอยู่ที่ตำบลโคกปึก อำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ภายในวัด มีต้นโพธิ์ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย สันนิษฐานว่าเป็นหน่อจากต้นพระศรีมหาโพธิ สถานที่ที่ตรัสรู้จากพุทธศาสนาประเทศอินเดีย มีอายุกว่า 2,000 ปี ลำต้นวัดโดยรอบประมาณ 20 เมตร สูงประมาณ 30 เมตร มีเส้นผ่าศูนย์กลางตรงพุ่มประมาณ 25 เมตร เป็นต้นไม้เพียงต้นเดียวที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติ

มีภาพเก่าของต้นโพธิ์ต้นนี้ถ่ายไว้ในพุทธศักราช 2511 แสดงให้เห็นวิหารคดรอบต้นโพธิ์สร้างด้วยไม้ทั้งหมด และมีการสร้างลานขนาดใหญ่ขึ้นคล้ายเป็นกระบะยักษ์ปิดล้อมโคนต้นไว้ ปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์ดูแลอย่างชาญฉลาด โดยวิหารคดไม้เดิมที่ชำรุดเสียหายได้ถูกทดแทนด้วยระเบียงคดก่ออิฐฉาบปูน ทั้งระยะสนามหญ้ากว้างโดยรอบต้นโพธิ์ไว้ตามเดิม ซึ่งมากเพียงพอให้ระบปรากและกิ่งก้านของต้นโพธิ์แผ่ขยายอย่างสมบูรณ์ ทั้งยังมีการรื้อลานขนาดใหญ่ที่ยกขึ้นรอบโคนต้นเพื่อเปิดเป็นลานดิน กั้นไว้เพียงรั้วโปร่งเตี้ยๆเพื่อไม่ให้คนเข้าไปขูดขีดขอเลขทำความเสียหายลำต้นได้ และมีเพียงทางเท้าและลานขนาดเล็กประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ด้านหนึ่งของต้นโพธิ์เท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการดูแลระบตัดแต่งและทำค้ำยันกิ่งที่โน้มต่ำไม่ให้เกิดการหักฉีก เป็นตัวอย่างการอนุรักษ์ต้นไม้เก่าแก่โบราณที่สมควรแก่การปฏิบัติตาม

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร และมูลนิธิซิเมนต์ไทย. **วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2539. (จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชสยามินทราธิราช ในวโรกาสทรงครองสิริราชสมบัติเป็นปีที่ 50 พุทธศักราช 2539).

กรมศิลปากร. **วัดและศาสนสถานสำคัญ โบราณสถาน โบราณวัตถุ**. กรมศิลปากร, 2549.

_____. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. **ข้อมูลแหล่งโบราณคดี : วัดวังตะวันตก** [Online]. แหล่งที่มา : <http://www.fad14.go.th/olddata.php> [2553]

_____. สำนักโบราณคดี. **พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี, 2555.

_____. ฝ่ายเผยแพร่ประชาสัมพันธ์. **อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท**. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี, 2535.

_____. **คู่มือดูแลรักษาโบราณสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี, 2550.

กระทรวงมหาดไทย. กรมการปกครอง. **เอกสารประกอบการขอขมาพระประธานในพระอุโบสถวัดเพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี**. [เอกสารราชการ]

กองพุทธศาสนสถาน. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กองพุทธสถาน, 2525.

_____. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 5**. กรุงเทพฯ: กองพุทธสถาน, 2525.

คณะกรรมการอนุรักษ์ ด้านสถาปัตยกรรมไทยประเพณี. **โครงการอนุรักษ์หอพระไตรปิฎก วัดเทพธิดารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร**. สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์: 2551 – 2553. (เอกสารสมาคม)

โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ. **คู่มือการบริหารจัดการทางวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์**. เอกสารประกอบรายงานการวิจัย. ม.ป.ท. 2553.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **เที่ยวตามทางรถไฟ และรวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช**. พระนคร: เอกศิลปการพิมพ์, 2505. (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์ตรี พระพลราชภู่บำรุง (แสง อุเทนสุด) ณ เมรุสมานมิตร จังหวัดนครศรีธรรมราช วันที่ 21 เมษายน 2505).

ที่ว่า การอำเภอเมืองเพชรบุรี. อำเภอเมืองเพชรบุรี [Online]. 2552. แหล่งที่มา:
<http://www.muangphettravel.org/index.php/2009-08-17-13-38-32> [2553]

เบิร์ด อายวิว, บริษัท. **ธ. ทรงเป็นองค์อาคารสถาปัตยกรรม**. [บทสารคดี].

ประยูร อุสุชาฐะ (น. ณ ปากน้ำ). **เที่ยวชมศิลปะ**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ม.ป.ป..

_____. **สีมากถา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. 2540.

พิทยา บุณนาค. **เสมา สีมา หลักสีมาในศิลปะไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. **วัดสุวรรณาราม** [Computer File]. แหล่งที่มา : <http://arcbs.bsru.ac.th/local/pdf/bn.pdf> [2553]

สำนักศิลปวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. **ฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดลอม** [Online]. แหล่งที่มา: <http://www.culture.nstru.ac.th/~culturedb/search.php> [2553]

แหล่งที่มา : <http://www.ratch.co.th>

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ฯ. **คู่มือการดูแลรักษาศาสนสถาน**. กรุงเทพฯ: บ.บานาน่าสตูดิโอ จำกัด , 2557.

สำนักโบราณคดี, กรมศิลปากร. **โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัดและศาสนสถานสำคัญ ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี**. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี, 2550.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือการดูแลและจัดการศาสนสมบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาสนสมบัติ, 2551.

ไอโคโมสไทย. **2 ทศวรรษไอโคโมสไทย: การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เส้นทางสู่กฎบัตรประเทศไทย**. Proceedings “2 Decades of ICOMOS Thailand: Cultural Heritage Conservation”. กรุงเทพฯ: ไอโคโมสไทย, 2549.

_____. **การอนุรักษ์และการจัดการปูชนียสถาน**. Proceedings “Conservation and Management of Sacred Places”. กรุงเทพฯ: ไอโคโมสไทย, 2554.

_____. **กฎบัตรประเทศไทยเพื่อการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม**. แหล่งที่มา : <http://www.icomosthai.org>.

ภาคผนวก

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504
แก้ไขตามพระราชบัญญัติฯ ฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 แก้ไขตามพระราชบัญญัติฯ ฉบับที่ 2 พุทธศักราช 2535 นั้นเป็นข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับการดูแลและรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุอันเป็นสมบัติและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งทางศาสนสถานนั้นก็มีส่วนที่เกี่ยวข้องไม่น้อยด้วยที่เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน อันมีเนื้อความดังนี้

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504”

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับเมื่อพ้นกำหนดสามสิบวันนับแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา 3 ให้ยกเลิก

1. พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2477 และ
2. พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486

บรรดาบทกฎหมาย กฎ และข้อบังคับอื่นในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้หรือซึ่งขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้แทน

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้

“โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

“โบราณวัตถุ” หมายความว่า สंहาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

“ศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ

“สิ่งเทียมโบราณวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำเทียมโบราณวัตถุหรือส่วนของโบราณวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

“สิ่งเทียมศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำเทียมศิลปวัตถุหรือส่วนของศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

“ทำเทียม” หมายความว่า เลียนแบบ จำลอง หรือทำเอาอย่างด้วยวิธีการใดๆ ให้เหมือนหรือคล้ายของจริง ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมิขนาด รูปลักษณะ และวัสดุอย่างเดิมหรือไม่

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“อธิบดี” หมายความว่า อธิบดีกรมศิลปากร

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 5 การออกหนังสืออนุญาตและการออกใบอนุญาตซึ่งอธิบดีต้องกระทำตามพระราชบัญญัตินี้ อธิบดีจะมอบหมายให้ข้าราชการในกรมศิลปากรซึ่งมีตำแหน่งตั้งแต่ผู้อำนวยการกองหรือเทียบเท่าขึ้นไปกระทำแทน หรือผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งท้องที่ใดเป็นผู้กระทำแทนสำหรับท้องที่นั้นก็ได้ การมอบหมายให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อได้มีประกาศมอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งท้องที่ใดกระทำการแทนอธิบดีตามความในวรรคหนึ่งแล้ว คำขอรับหนังสืออนุญาตและใบอนุญาตให้ยื่นต่อผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งท้องที่นั้น

มาตรา 6 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่กับออกกฎกระทรวงกำหนดค่าธรรมเนียมไม่เกินอัตราในบัญชีท้ายพระราชบัญญัตินี้ ยกเว้นค่าธรรมเนียมและกำหนดกิจการอื่นเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

หมวด 1 โบราณสถาน

มาตรา 7 เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถานโดยให้

ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ให้กระทำได้ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือมีผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

มาตรา 7 ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้างและให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวันนับแต่วันได้รับคำสั่งผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันรื้อถอนเสร็จ ให้อธิบดีจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้นเงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้วเหลือเท่าใดให้คืนให้เจ้าของสัมภาระนั้น

มาตรา 8 บรรดาโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีและประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและการพิพิธภัณฑสถานแล้วก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย

มาตรา 9 โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ชำรุด หักพังหรือเสียหายไม่ว่าด้วยประการใดๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น แจ้งการชำรุดหักพังหรือเสียหายเป็นหนังสือ ไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่เกิดชำรุดหักพังหรือเสียหายนั้น

มาตรา 9 ทวิ โบราณสถานตามมาตรา 9 ที่ได้จัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระ หรือจัดเก็บผลประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากโบราณสถานนั้น ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทั้งหมด หรือบางส่วนตามที่อธิบดีกำหนด

การกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโบราณสถานตามวรรคหนึ่ง ให้อธิบดีแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วย

มาตรา 10 ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติมทำลายเคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา 10 ทวิ พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจเข้าไปในโบราณสถานเพื่อตรวจดูว่าได้มีการซ่อมแซมแก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลายเคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือมีการขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถานหรือไม่ ในการนี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดหรืออายัดวัตถุที่มีเหตุอันสมควรสงสัยว่าจะเป็นวัตถุที่ได้มาจากการขุดค้นในบริเวณโบราณสถานได้ การตรวจ ยึดหรืออายัดตามความในวรรคหนึ่ง ให้กระทำได้ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตกและเมื่อดำเนินการตรวจ ยึดหรืออายัดแล้วในเขตกรุงเทพมหานครให้รายงานต่ออธิบดี ในเขตจังหวัดอื่นให้รายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีเพื่อทราบ

มาตรา 11 โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น แม้ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใดๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ แต่ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบก่อน

มาตรา 12 ในกรณีที่มีการโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อ และที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันโอนผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันได้รับกรรมสิทธิ์ ในกรณีที่มิได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกันหลายคนเมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

มาตรา 13 เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพ ความปลอดภัย ความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้และจะกำหนดให้ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นด้วยก็ได้ การจัดให้เข้าชมโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายโดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีทราบก่อนและต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดใน ราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 13 ทวิ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม อธิบดีมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลใดเข้าไปดำเนินกิจการใดๆ เพื่อหาผลประโยชน์ในบริเวณโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วและมีใช้เป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยให้ผู้รับอนุญาตออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการทั้งสิ้นและผู้รับอนุญาตต้องจ่ายเงินค่าสิทธิค่าตอบแทน และค่าธรรมเนียมอื่นให้แก่กรมศิลปากรเพื่อสมทบกองทุนโบราณคดี ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

หมวด 2 โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ

มาตรา 14 เมื่ออธิบดีเห็นว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดที่มีได้อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุนั้น ในกรณีที่อธิบดีเห็นว่าโบราณวัตถุใดไม่ว่าจะได้ขึ้นทะเบียนแล้วหรือไม่หรือศิลปวัตถุใดที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว สมควรสงวนไว้เป็นสมบัติของชาติ อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ห้ามทำการค้า และหากเห็นสมควรเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ ให้อธิบดีมีอำนาจจัดซื้อโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นไว้ได้

มาตรา 14 ทวิ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และการจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาขึ้นไป ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้เขตท้องที่ใดเป็นเขตสำรวจโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองแจ้งปริมาณ รูปพรรณ และสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุนั้นต่ออธิบดีตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดเมื่อได้มีประกาศตามวรรคหนึ่งแล้ว อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจเข้าไปในเคหะสถานของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง หรือสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตกหรือระหว่างเวลาทำการเพื่อประโยชน์ในการจัดทำทะเบียน และในกรณีที่เห็นว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุใดมีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ ให้อธิบดีมีอำนาจดำเนินการตามมาตรา 14 ได้

มาตรา 15 โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข หรือเปลี่ยนแปลงเว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีและถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา 16 ในกรณีที่โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วชำรุดหักพัง เสียหาย สูญหาย หรือมีการย้ายสถานที่เก็บรักษา ให้ผู้ครอบครองโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นแจ้งเป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันชำรุด หักพังเสียหาย สูญหาย หรือมีการย้ายนั้น

มาตรา 17 ในกรณีที่มีการโอนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวัน นับแต่วันโอนผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรม ต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันได้รับกรรมสิทธิ์ ในกรณีที่มีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติตามแจ้งนั้น ภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติตามแจ้งนั้นแล้วด้วย

มาตรา 18 โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน และอยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากรจะโอนกันมิได้ เว้นแต่อาศัยอำนาจแห่งบทกฎหมาย แต่ถ้าโบราณวัตถุและศิลปวัตถุใดมีเหมือนกันอยู่มากเกินต้องการอธิบดีจะอนุญาตให้โอนโดยวิธีขายหรือแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์แห่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือให้เป็นรางวัลหรือเป็นค่าแรงงานแก่ผู้ขุดค้นก็ได้ ทั้งนี้ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 18 ทวิ โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร หรือที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้และมีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ รัฐมนตรีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมเมื่อได้มีประกาศตามวรรคหนึ่งแล้ว การผลิต การค้า หรือมีไว้ในสถานที่ทำการค้าซึ่งสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมนั้น ให้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษาและให้ผู้ประสงค์จะผลิตสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมแจ้งรายการสิ่งที่ตนจะผลิตต่ออธิบดี พร้อมทั้งต้องแสดงให้ปรากฏที่สิ่งที่ตนผลิตนั้นด้วยว่าเป็นสิ่งที่ได้ทำเทียมขึ้นเมื่อได้รับแจ้งตามวรรคสองแล้ว ให้อธิบดีแจ้งรายชื่อผู้ผลิตและรายการสิ่งเทียมโบราณวัตถุและสิ่งเทียมศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียมที่จะผลิตนั้นต่ออธิบดีกรมศุลกากรเพื่อประโยชน์ในการส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรด้วย

มาตรา 19 ผู้ใดประสงค์จะทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีได้ห้ามทำการค้าตามมาตรา 14วรรคสอง ต้องได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีการขอรับใบอนุญาตและการอนุญาต ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวงในกรณีที่อธิบดีอนุญาต ให้อธิบดีประกาศรายชื่อผู้ได้รับใบอนุญาตในราชกิจจานุเบกษาในกรณีที่อธิบดีไม่อนุญาต ผู้ขอรับใบอนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์เป็นหนังสือต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้ทราบคำสั่งคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

มาตรา 19 ทวิ ผู้ใดจะแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุโดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีทราบก่อน และต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดี ประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 19 ทริ โบนัสตามมาตรา 19 ให้มีอายุใช้ได้จนถึงวันที่ 31 ธันวาคมของปีที่ยื่น โบนัส ถ้าผู้รับโบนัสประสงค์จะขอต่ออายุโบนัสให้ยื่นคำขอต่ออายุโบนัสต่ออธิบดี ก่อนในโบนัสสิ้นอายุ เมื่อได้ยื่นคำขอแล้วให้ประกอบกิจการต่อไปได้จนกว่าอธิบดีจะสั่งไม่อนุญาตให้ ต่ออายุโบนัสนั้นการขอต่ออายุโบนัสและการอนุญาตให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการและ เงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวงในกรณีที่ยื่นขอต่ออายุ โบนัสให้อธิบดีประกาศรายชื่อผู้ได้รับโบนัสใน ราชกิจจานุเบกษาในกรณีที่ยื่นขอต่ออายุโบนัส ผู้ขอต่ออายุโบนัสมีสิทธิอุทธรณ์ เป็นหนังสือต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้ทราบคำสั่งคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด ถ้ามีการอุทธรณ์การต่ออายุโบนัสตามวรรคสามก่อนที่รัฐมนตรีจะมีคำวินิจฉัยรัฐมนตรีจะสั่ง อนุญาตให้ประกอบกิจการไปพลางก่อนเมื่อมีคำขอของผู้อุทธรณ์ก็ได้

มาตรา 20 ผู้รับโบนัสตามมาตรา 19 ต้องแสดงโบนัสไว้ในที่เปิดเผยและเห็นได้ง่าย ณ สถานที่ทำการค้า และให้ผู้รับโบนัสทำบัญชีรายการโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือสิ่งเทียบ โบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุที่ควบคุมการทำเทียบที่อยู่ในความครอบครองของตนและรักษา บัญชีนั้นไว้ ณ สถานที่ดังกล่าว ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 21 ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจเข้าไปในสถานที่ผลิต สถานที่ทำการค้า สถานที่ แสดง หรือสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุ ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตกหรือระหว่างเวลาทำการ เพื่อตรวจว่าได้มีการปฏิบัติถูกต้อง ตามพระราชบัญญัตินี้หรือไม่ หรือเพื่อตรวจว่ามีโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุ หรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุที่ได้มาโดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือมีสิ่งเทียบโบราณวัตถุ หรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุ ที่มีได้ปฏิบัติตามประกาศที่อธิบดีกำหนดตามมาตรา 18 ทวิ อยู่ในสถานที่นั้นหรือไม่และในกรณีที่มี เหตุอันควรสงสัยว่าได้มีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัตินี้ หรือมีโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุที่ได้มาโดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุ หรือสิ่งเทียบศิลปวัตถุที่มีได้ปฏิบัติตามประกาศที่อธิบดีกำหนดตามมาตรา 18 ทวิ ให้พนักงาน เจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดหรืออายัดโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุหรือสิ่งเทียบโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียบ ศิลปวัตถุนั้น เพื่อประโยชน์ในการดำเนินคดีได้

มาตรา 21 ทวิ ในการปฏิบัติหน้าที่ อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ แล้วแต่กรณี ต้องแสดงบัตรประจำตัวต่อเจ้าของ ผู้ครอบครองผู้รับโบนัสหรือผู้ที่เกี่ยวข้องใน สถานที่ที่ทำการตรวจสอบตามมาตรา 14 ทวิ หรือมาตรา 21 และให้เจ้าของผู้ครอบครอง ผู้รับ

ใบอนุญาต หรือผู้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวอำนวยความสะดวกตามสมควรบัตรประจำตัวพนักงานเจ้าหน้าที่ ให้เป็นไปตามแบบที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 21 ตรี ในการปฏิบัติหน้าที่ให้อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา 22 ห้ามมิให้ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไม่ว่าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น จะเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วหรือไม่ ออกนอกราชอาณาจักร เว้นแต่จะได้รับ อนุญาตจากอธิบดีการขอรับใบอนุญาตและการอนุญาตตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวงความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่ศิลปวัตถุที่มีอายุไม่เกินห้าปี และไม่ได้ขึ้นทะเบียน และการนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุผ่านราชอาณาจักร

มาตรา 23 บุคคลใดประสงค์จะส่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการ ชั่วคราวให้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตต่ออธิบดี ในกรณีที่มีคำสั่งไม่อนุญาต ผู้ขอมีสិทธิอุทธรณ์คำสั่ง ของอธิบดีต่อรัฐมนตรีภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันทราบคำสั่งคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็น ที่สุดในกรณีอธิบดีเห็นสมควรหรือรัฐมนตรีวินิจฉัยให้ออกใบอนุญาตให้ผู้ยื่นคำขอส่งโบราณวัตถุหรือ ศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราว และเมื่อผู้ยื่นคำขอได้ยินยอมปฏิบัติตามเงื่อนไข วิธีการและข้อกำหนดว่าด้วยการวางเงินประกัน และหรือการชำระค่าปรับตามที่กำหนดใน กฎกระทรวงเกี่ยวกับการส่งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวแล้วก็ให้ อธิบดีออกใบอนุญาตให้ผู้ยื่นเรื่องราวส่งหรือนำวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวได้

มาตรา 23 ทวิ กรณีที่มีความจำเป็นที่ต้องส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือชิ้นส่วน ของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากรออกนอกราชอาณาจักร เพื่อ การศึกษา การวิเคราะห์การวิจัยการซ่อมแซม หรือประกอบ ให้อธิบดีมีอำนาจส่งหรือนำโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุหรือชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกนอกราชอาณาจักรเป็นการชั่วคราวได้เว้น แต่เป็นชิ้นส่วนของโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ต้องนำไปแปรสภาพหรือทำลายไปโดยกระบวนการ วิเคราะห์หรือการวิจัยนั้น อธิบดีจะส่งหรือนำออกนอกราชอาณาจักรโดยไม่ต้องนำกลับก็ได้

มาตรา 24 โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งไว้ในราชอาณาจักรหรือใน บริเวณเขตเศรษฐกิจจำเพาะโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ ไม่ว่าที่ที่ซ่อนหรือ ฝังหรือทอดทิ้งจะอยู่ในกรรมสิทธิ์หรือความครอบครองของบุคคลใดหรือไม่ ให้ตกเป็นทรัพย์สินของ แผ่นดิน ผู้เก็บได้ต้องส่งมอบแก่พนักงานเจ้าหน้าที่หรือพนักงานฝ่ายปกครอง หรือตำรวจ ตาม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา แล้วมีสิทธิจะได้รับรางวัลไม่เกินหนึ่งในสามแห่งค่าของ ทรัพย์สินนั้นอธิบดีตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคนเป็นผู้พิจารณากำหนดค่าของ

ทรัพย์สินและเงินรางวัลตามวรรคหนึ่ง ผู้เก็บได้มีสิทธิอุทธรณ์การกำหนดของคณะกรรมการเป็นหนังสือต่ออธิบดีภายในสิบห้าวันนับแต่วันทราบการกำหนด คำวินิจฉัยของอธิบดีให้เป็นที่สุด

มาตรา 24 ทวิ ในกรณีที่ใบอนุญาตที่ออกตามพระราชบัญญัตินี้สูญหายหรือถูกทำลายในสาระสำคัญ ให้ผู้รับใบอนุญาตยื่นคำขอรับใบแทนใบอนุญาตต่ออธิบดีภายในสิบห้าวันนับแต่วันทราบการสูญหายหรือถูกทำลายการขอรับใบแทนใบอนุญาตและการออกใบแทนใบอนุญาต ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 25 ให้มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเป็นที่เก็บรักษาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจะจัดตั้งขึ้น ณ ที่ใด หรือจะให้สถานที่ใดเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตลอดถึงการถนอมสภาพพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ให้รัฐมนตรีประกาศในราชกิจจานุเบกษาให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่มีอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้

หมวด 3 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

มาตรา 26 โบราณวัตถุและศิลปวัตถุซึ่งเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินและอยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากรนั้น จะเก็บรักษาไว้ ณ สถานที่อื่นใดนอกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมิได้ แต่ในกรณีที่ไม่ว่าจะหรือไม่สมควรจะนำมาเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและได้รับอนุญาตจากอธิบดีแล้วจะเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑสถานอื่น วัด หรือ สถานที่ของทางราชการก็ได้ ความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่กรณีที่อธิบดีอนุญาตให้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุไปแสดง ณ ที่ใดๆ เป็นการชั่วคราวหรือในกรณีที่อธิบดี มีคำสั่งให้นำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุออกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพื่อประโยชน์ในการซ่อมแซมหรือบูรณะในกรณีที่โบราณวัตถุและศิลปวัตถุใดมีเหมือนกันหลายชิ้น อธิบดีจะอนุญาตให้กระทรวง ทบวง กรมใดเป็นผู้เก็บรักษาโบราณวัตถุและศิลปวัตถุนั้นบางชิ้นก็ได้

มาตรา 27 เพื่อประโยชน์ในการรักษาความปลอดภัย ความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้และจะกำหนดให้ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นด้วยก็ได้

หมวด 4 กองทุนโบราณคดี

มาตรา 28 ให้จัดให้มีกองทุนขึ้น เรียกว่า “กองทุนโบราณคดี” เพื่อใช้จ่ายในกิจการอันเป็นประโยชน์แก่โบราณสถานหรือการพิพิธภัณฑ

มาตรา 29 กองทุนโบราณคดีประกอบด้วย

1. เงินที่ได้มาตามบทแห่งพระราชบัญญัตินี้

2. เงินผลประโยชน์อันเกิดจากโบราณสถาน
3. เงินหรือทรัพย์สินที่มีผู้อุทิศให้
4. เงินทุนกองกลางและเงินทุนตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุโบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งกรมศิลปากรมีอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

มาตรา 30 การเก็บรักษาและการจ่ายเงินกองทุนโบราณคดี ให้เป็นไปตามระเบียบที่รัฐมนตรีกำหนด

หมวด 4 ทวิ การพักใช้และการเพิกถอนใบอนุญาต

มาตรา 30 ทวิ ผู้รับใบอนุญาตผู้ใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้กฎกระทรวงประกาศหรือระเบียบที่ออกตามพระราชบัญญัตินี้ หรือเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดอธิบดีมีอำนาจสั่งพักใช้ใบอนุญาตได้มีกำหนดครั้งละไม่เกินหกสิบวันแต่ในกรณีที่มีการฟ้องผู้รับใบอนุญาตต่อศาลว่าได้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้อธิบดีจะสั่งพักใช้ใบอนุญาตไว้จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดก็ได้ผู้ถูกสั่งพักใช้ใบอนุญาตจะขอรับใบอนุญาตใดๆ ตามพระราชบัญญัตินี้ในระหว่างถูกสั่งพักใช้ใบอนุญาตนั้นไม่ได้

มาตรา 30 ทรี เมื่อปรากฏว่าผู้รับใบอนุญาตผู้ใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดว่ากระทำการฝ่าฝืนพระราชบัญญัตินี้หรือฝ่าฝืนคำสั่งพักใช้ใบอนุญาต อธิบดีมีอำนาจสั่งเพิกถอนใบอนุญาตได้ผู้ถูกสั่งเพิกถอนใบอนุญาตจะขอรับใบอนุญาตใดๆ ตามพระราชบัญญัตินี้ก็ไม่ได้จนกว่าจะพ้นสองปีนับตั้งแต่วันที่ถูกเพิกถอนใบอนุญาต

มาตรา 30 จัตวา คำสั่งพักใช้และคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตให้ทำเป็นหนังสือแจ้งให้ผู้รับใบอนุญาตทราบ ในกรณีที่ไม่มีพบตัวหรือบุคคลดังกล่าวไม่ยอมรับคำสั่ง ให้ปิดคำสั่งไว้ ณ ที่เปิดเผยเห็นได้ง่าย ที่สถานที่ที่ระบุไว้ในใบอนุญาตหรือภูมิสำเนาของผู้รับใบอนุญาตนั้น และให้ถือว่าบุคคลดังกล่าวได้ทราบคำสั่งนั้นแล้วตั้งแต่วันที่ปิดคำสั่งคำสั่งพักใช้และคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตตามวรรคหนึ่งให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาและจะโฆษณาในหนังสือพิมพ์หรือโดยวิธีอื่นด้วยก็ได้

มาตรา 30 เบญจ ผู้ถูกสั่งพักใช้หรือเพิกถอนใบอนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์เป็นหนังสือต่อรัฐมนตรีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ทราบคำสั่งคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุดการอุทธรณ์ตามวรรคหนึ่งไม่เป็นการทุเลาการบังคับตามคำสั่งพักใช้หรือคำสั่งเพิกถอนใบอนุญาตนั้น

หมวด 5 บทกำหนดโทษ

มาตรา 31 ผู้ใดเก็บได้ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ซ่อนหรือฝังหรือทอดทิ้งโดยพฤติการณ์ซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถอ้างว่าเป็นเจ้าของได้ และเบียดบังเอาโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นของตนหรือของผู้อื่น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 31 ทวิ ผู้ใดซ่อนเร้น จำหน่าย เอาไปเสีย หรือรับซื้อรับจํานำ หรือรับไว้โดยประการใดๆ ซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุอันได้มาโดยการกระทำความผิดตามมาตรา 31 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปีหรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งได้กระทำไปเพื่อการค้า ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปีหรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 32 ผู้ใดบุกรุกโบราณสถาน หรือทำให้เสียหาย ทำลายทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 33 ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า ทำให้ไร้ประโยชน์หรือทำให้สูญหายซึ่งโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 34 ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 9 มาตรา 12 มาตรา 13 วรรคสอง มาตรา 14 ทวิ มาตรา 16 มาตรา 17 หรือมาตรา 20 หรือไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวงที่ออกตามมาตรา 13 หรือมาตรา 27 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 35 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 10 หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดไว้ในหนังสืออนุญาตตามมาตรา 10 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินสามแสนบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 36 ผู้ใดทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ห้ามทำการค้าตามประกาศที่ออกตามมาตรา 14 วรรคสอง หรือฝ่าฝืนมาตรา 15 หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดไว้ในหนังสืออนุญาตตามมาตรา 15 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 36 ทวิ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามประกาศที่ออกตามมาตรา 18 ทวิ วรรคสอง หรือไม่แจ้งรายการสิ่งที่ตนผลิตต่ออธิบดี หรือไม่แสดงให้ปรากฏที่สิ่งที่ตนผลิตว่าเป็นสิ่งที่ได้ทำเทียมขึ้นตามมาตรา 18 ทวิ วรรคสอง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 37 ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 19 วรรคหนึ่ง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 37 ทวิ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 19 ทวิ หรือประกาศที่ออกตามมาตรา 19 ทวิ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินห้าหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 37 ตริ ผู้ใดขัดขวางหรือไม่อำนวยความสะดวกตามสมควรแก่อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมาย หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 38 ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนออกนอกราชอาณาจักร อันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 22 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปีหรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา 39 ผู้ใดส่งหรือนำโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วออกนอกราชอาณาจักรอันเป็นการฝ่าฝืนมาตรา 22 ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี และปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท

บทเฉพาะกาล

มาตรา 40 ให้ผู้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชมโดยเรียกเก็บค่าชมเป็นปกติธุระอยู่แล้วในวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ยื่นคำขอรับใบอนุญาตจากอธิบดีให้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชมภายในสามสิบวันนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับความในมาตรา 19 และมาตรา 20 มิให้ใช้บังคับแก่ผู้ทำการค้าโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ หรือแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุให้บุคคลชม โดยเรียกเก็บค่าชมเป็นปกติธุระ ซึ่งได้ยื่นคำขอรับใบอนุญาตโดยถูกต้องตามความในวรรคก่อน ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับจนถึงวันที่ได้รับใบอนุญาต

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ส. ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ : เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เนื่องจากกฎหมายว่าด้วยโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ นอกจากมีบทกำหนดโทษผู้กระทำความผิดต่ำกว่าที่ควรอยู่มากเป็นเหตุให้มีการลักลอบนำโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ

ออกนอกประเทศซึ่งเป็นภัยต่อการสงวนวัตถุเช่นนั้นแล้ว ยังมีบทบัญญัติที่ไม่เหมาะสมแก่การปฏิบัติจัดการเกี่ยวแก่การพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและการโบราณคดีให้เป็นไปได้ด้วยดีอีกหลายประการ จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่เกี่ยวข้องแก่การนี้เสียใหม่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

ข้อสังเกต

คำว่า “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ” ได้แก้ไขเป็น “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม” ตามพระราชกฤษฎีกาแก้ไขบทบัญญัติให้สอดคล้องกับการโอนอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช 2545

ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528

เนื่องด้วยกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ควบคุม ดูแล รักษา โบราณสถาน อันเป็นสมบัติและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ ดังนี้ เพื่อให้การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นไปด้วยความถูกต้องทั้งทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 และมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 จึงออกระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528”

ข้อ 2 ระเบียบนี้ใช้บังคับตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ 3 ในระเบียบนี้

(1) “การอนุรักษ์” หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์และการบูรณะด้วย

ก. การสงวนรักษา หมายความว่า การดูแล รักษา ไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข. การปฏิสังขรณ์ หมายความว่า การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

ค. การบูรณะ หมายความว่า การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะ กลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

(2) “โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้หมายรวมถึง ศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำที่อสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย

(3) “คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่พิจารณา ควบคุม ดูแลการอนุรักษ์โบราณสถาน

ข้อ 4 ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ใดๆ ต้องปฏิบัติดังนี้

(4.1) ทำการสำรวจศึกษาสภาพเดิม และสภาพปัจจุบันของโบราณสถานทั้งทางด้าน ประวัติการก่อสร้างและการอนุรักษ์ซึ่งรวมถึงรูปทรงสถาปัตยกรรม การใช้วัสดุ และสภาพความเสียหายที่ปรากฏอยู่ โดยการทำเป็นเอกสาร บันทึกภาพ และทำแผนผังเขียนรูปแบบไว้โดยละเอียด เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำมาประกอบการพิจารณาทำโครงการอนุรักษ์ และเป็นเอกสารสำคัญทาง ประวัติศาสตร์ต่อไป

(4.2) ทำโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยพิจารณาว่าโบราณสถานนั้นมีคุณค่าและ ลักษณะความเด่นในด้านใดบ้าง อาทิ ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี จิตรกรรม ประติมากรรม หรือ สถาปัตยกรรม ฯลฯ เป็นต้น แล้ววางแผนรักษาคุณค่าความสำคัญที่เด่นที่สุดเป็นหลักไว้ แต่ทั้งนี้ต้อง คำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญในด้านที่รองลงมาด้วย

(4.3) พิจารณาก่อนว่าโบราณสถานนั้นๆ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาแล้วหรือไม่เพียงใด หากได้ถูกแก้ไขและส่วนแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นทำให้คุณค่าของเดิมเสียไปควรพิจารณาส่วนที่แก้ไข เพิ่มเติมออก และบูรณะให้เหมือนเดิม

ข้อ 5 การอนุรักษ์โบราณสถานใดๆก็ตาม จะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบ โบราณสถานนั้นด้วย สิ่งใดที่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสม ด้วย

ข้อ 6 โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์โดยมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณา ศึกษาให้ละเอียดว่าได้บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาานเท่าใด การอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้พิจารณารูปแบบที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลักใน การอนุรักษ์ เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้ จะต้องทำเป็นหลักฐาน แสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขจะด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสาร เขียนแบบไว้ ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้

ข้อ 7 โบราณสถานที่มีคุณค่าความสำคัญเยี่ยมยอด ควรทำแต่เพียงเพิ่มความมั่นคงแข็งแรง หรือสงวนรักษาไว้เท่านั้น

ข้อ 8 การนำวิธีการและเทคนิคฉบับใหม่มาใช้ในงานอนุรักษ์ เพื่อความมั่นคงแข็งแรงจะต้องมี การศึกษาและทดลองจนได้ผลเป็นที่พอใจแล้ว จึงจะนำมาใช้ได้ โดยไม่ทำให้โบราณสถานนั้นเสื่อม คุณค่าไป

ข้อ 9 การต่อเติมเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน การทำเท่าที่จำเป็นให้ดูเรียบง่าย และมีลักษณะกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ 10 ในกรณีที่จำเป็นจะต้องทำชิ้นส่วนของโบราณสถาน ที่ขาดหายไปชิ้นใหม่ เพื่อรักษาคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม และให้การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นดำเนินการต่อไปได้ การทำชิ้นส่วนชิ้นใหม่นั้นอาจทำได้โดยวิธีการออกแบบที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นการทำชิ้นใหม่ จะด้วยวิธีการใช้วัสดุต่างๆ กัน การใช้สีต่างกัน หรือการทำพื้นผิวให้ต่างกับของเดิมก็ได้ แต่ต้องเป็นไปในลักษณะที่มีความผสมกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ 11 การอนุรักษ์ชิ้นส่วนที่มีคุณค่าเยี่ยมยอดทางจิตรกรรม ประติมากรรมและโบราณวัตถุ ซึ่งติดหรืออยู่ประจำโบราณสถานนั้น ทำได้แต่เพียงการสงวนรักษา พร้อมเพิ่มความความมั่นคงแข็งแรงขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อคงคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ยกเว้นปูชนียวัตถุที่มีการเคารพบูชาสืบเนื่องมาโดยตลอด และได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้ว

ข้อ 12 ซากโบราณสถานควรอนุรักษ์โดยการรวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ ที่มีผู้มาประกอบขึ้นไว้ให้เหมือนเดิม หรืออาจจะเป็นเพียงการรวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ มาประกอบขึ้นไว้เป็นบางส่วน สำหรับชิ้นส่วนที่ขาดหายไปซึ่งจำเป็นในการสงวนรักษานั้น ก็อาจทำเพิ่มขึ้นใหม่ได้

ข้อ 13 การอนุรักษ์ซากโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีนั้น ทำได้โดยการรักษาไว้ตามสภาพเดิมหลังการขุดแต่ง แต่ต้องป้องกันมิให้เสียหายต่อไปด้วยวิธีที่ไม่ทำให้โบราณสถานเสียคุณค่า

ข้อ 14 โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไปจะต้องบูรณะไว้โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลง ลักษณะสี และทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป

ข้อ 15 เพื่อป้องกันมิให้ชิ้นส่วนของโบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งรวมถึงประติมากรรม จิตรกรรม และศิลปกรรม เกิดการชำรุดเสียหาย หรือถูกโจรกรรม จะต้องนำชิ้นส่วนนั้นมาเก็บรักษาไว้ในสถานที่อันปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมทั้งทำแบบจำลองให้เหมือนของเดิมไปประกอบไว้ที่โบราณสถานนั้นแทน ซึ่งวิธีการนี้จะปฏิบัติได้ก็เมื่อไม่สามารถรักษาไว้โดยวิธีอื่นแล้ว

ข้อ 16 โบราณสถานใดที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ จะกระทำการอนุรักษ์โดยการเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งจำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้เพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้เหมือนของเดิมทีเดียว แต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นจะต้องมีลักษณะกลมกลืนและไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ

ข้อ 17 โบราณสถานต่างๆ ทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียน จะต้องมีการบำรุงรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอ

ข้อ 18 กรณีที่โบราณสถานใดมีสภาพชำรุดทรุดโทรม อาจจะเป็นอันตราย การดำเนินการในเบื้องต้น ควรใช้มาตรการอันเหมาะสม ทำการเสริมความมั่นคงแข็งแรงไว้ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ เพื่อป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข้อ 19 ในบางกรณีจะต้องดำเนินการติดต่อขอความร่วมมือกับหน่วยราชการอื่นหรือสถาบันเอกชนซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ

ข้อ 20 งานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หรือการขุดค้น จะต้องทำรายงานในรูปของการวิเคราะห์วิจัยโดยมีภาพประกอบซึ่งเป็นภาพลายเส้นและภาพถ่าย และต้องรายงานสิ่งที่ได้ปฏิบัติทุกขั้นตอนโดยละเอียด เช่น งานแนวถาง การจัดบริเวณ งานเสริมความมั่นคงขึ้นส่วนต่างๆ ฯลฯ เป็นต้น และบันทึกรายงานนี้จะต้องเก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ข้อ 21 ให้อธิบดีกรมศิลปากร รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ประกาศ ณ วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2528

(ลงชื่อ) ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม

(Thailand Charter on Cultural Heritage Sites Management)

โดย สมาคมอิคอมอสไทย (ICOMOS Thailand)

หลักการและเหตุผล

ประเทศไทยมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานนับเนื่องมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ย้อนหลังไปหลายหมื่นปีมาแล้ว และมีพัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันปรากฏหลักฐานมรดกวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่ล้วนช่วยค้ำจุนจรรโลงสังคมไทยให้พัฒนาอย่างมั่นคงมาจนปัจจุบัน

มรดกวัฒนธรรมของไทยมีความหลากหลาย ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาบนพื้นฐานความเชื่อศรัทธาในศาสนา และวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกันมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มชนต่างๆ ที่กระจายอยู่ในภูมิภาคเอเชียสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมผสานกลมกลืน นำมาซึ่งเอกลักษณ์อารยธรรมของคนในชาติแต่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมเทคโนโลยีของโลกปัจจุบันทำให้แหล่งมรดกวัฒนธรรมของชาติอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกทำลายทั้งในด้านกายภาพและคุณค่าอันควรแก่การอนุรักษ์ดังนั้นการมีกฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการรักษาคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของไทยไว้ จึงเป็นความสำคัญระดับชาติ

ที่ผ่านมาคนทั่วไปเข้าใจว่างานด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเป็นเรื่องของราชการได้แก่กรมศิลปากรกรมการศาสนา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยมีสถาบันการศึกษาและกลุ่มผู้สนใจเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะในบางเรื่องแต่ก็ยังไม่สามารถอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมได้ครอบคลุมทั้งหมดอีกทั้งยังไม่มีมาตรการใดๆ ที่จะเป็แรงจูงใจให้ผู้ครอบครองมรดกวัฒนธรรมได้ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างจริงจังทำให้มรดกวัฒนธรรมหลายๆ แหล่งถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงให้ด้อยคุณค่าลงไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่แหล่งมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทยจะต้องมีแนวทางการอนุรักษ์และบริหารจัดการที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น จากความร่วมมือของทุกภาคส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคประชาชนที่อยู่ในแหล่งมรดกวัฒนธรรมนั้นๆ และเคารพถึงหลักสิทธิมนุษยชนที่เท่าเทียมกันคน

ในชาติต้องร่วมกันรับผิดชอบในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์สืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชาติเหล่านี้ไว้ เป็นแหล่งเรียนรู้สู่อนุชนรุ่นหลังสืบไปทั้งนี้จะเป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยตลอดจนนโยบายการถ่ายโอนภารกิจจากส่วนกลางสู่ส่วนท้องถิ่นรวมทั้งการขยายขอบเขตของมรดกวัฒนธรรมที่กว้างขวางออกไปในทุกรูปแบบ

หมวดที่ 1 กรอบความคิด

กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรมเป็นแนวทางการปฏิบัติในการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทยสำหรับทุกภาคส่วนโดยมีแนวความคิดดังต่อไปนี้

1.1 มุ่งให้ความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทยที่สร้างสรรค์ขึ้นมาบนพื้นฐานความเชื่อ ความศรัทธาในศาสนาและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันแต่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างผสมผสานกลมกลืนเป็นหลักการพื้นฐานในการบริหารจัดการโดยมีการศึกษาอดีตและปัจจุบันในทุกมิติ

1.2 เน้นที่กระบวนการการมีส่วนร่วมโดยให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ซึ่งแหล่งและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องตั้งอยู่โดยคำนึงถึงหลักสิทธิมนุษยชนทั้งนี้ควรจัดให้มีการประชุมสัมมนาร่วมกันเสมอ

1.3 พิจารณาในแนวทางของการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้แต่ทั้งนี้ก็ให้คำนึงถึงคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่เกี่ยวข้องด้วยเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆโดยดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายของอัตลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

1.4 ส่งเสริมเผยแพร่และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของมรดกวัฒนธรรมอย่างทั่วถึง

หมวดที่ 2 นิยามศัพท์ที่สำคัญ

2.1 มรดกวัฒนธรรม หมายถึง

ผลงานสร้างสรรค์ของชนในชาติ ที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่า ที่ตกทอดมาจากรุ่นก่อนเป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ หมายถึงรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น และระบบนิเวศซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า ไม่สามารถหาทดแทนได้ เป็นเครื่องหมายที่สะท้อนให้เห็นถึง

ความสำเร็จของผู้คนในอดีต แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่นและเอกลักษณ์ของพื้นที่ มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และควรค่าแก่การสืบสานต่อไปในอนาคต

มรดกวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ก) มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หมายถึง

มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ ได้แก่ โบราณสถาน อนุสาวรีย์ สถาปัตยกรรม อาคาร กลุ่มอาคาร ย่านชุมชนท้องถิ่น เมืองเก่า แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โบราณวัตถุและผลงานศิลปะแขนงต่างๆ เป็นต้น

ข) มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หมายถึง

มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องหรือแสดงออกมาทางกายภาพได้ ได้แก่ ภูมิปัญญา ความรู้ ความหมาย ความเชื่อความสามารถ ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีตที่บุคคลหรือชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่ และได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ แหล่งมรดกวัฒนธรรม คือมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้แยกไม่ออก

2.2 โบราณสถาน หมายถึง

อสังหาริมทรัพย์ทั้งที่เป็นสิ่งก่อสร้างและสถานที่ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น หรือเกี่ยวกับวัตถุที่พบอยู่ในอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ทางศิลปะ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี วิชาการ หรือสังคม

2.3 การอนุรักษ์ หมายถึง

การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้ โดยการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องแต่ละแห่งนั้นอาจทำได้ด้วย การป้องกัน การสงวนรักษา การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ หรือการประยุกต์การใช้สอย การอนุรักษ์มีวิธีการในระดับที่แตกต่างกัน แล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยอื่นๆในแต่ละกรณี โดยอาจจะใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งหรือหลายวิธีร่วมกัน และให้หมายรวมถึงการอนุรักษ์เพื่อรื้อฟื้นฟื้นฟูเพื่อให้สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ และการสืบสานให้ยังคงมีอยู่ต่อไปด้วย

2.4 ความแท้ หมายถึง

ความเป็นของแท้ซึ่งแสดงออกอย่างเป็นตัวของตัวเอง มีลักษณะเฉพาะตน เป็นปัจจัยเชิงคุณภาพที่ใช้เป็นตัวชี้วัดคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม แสดงความน่าเชื่อถือของข้อมูลทางวิชาการ โดยสามารถพิจารณาได้ในลักษณะ ความแท้ของการสร้างสรรค์ วัสดุ ฝีมือช่าง สภาพโดยรอบ และประโยชน์ใช้สอย

2.5 บุรณภาพ หมายถึง

ความครบถ้วนแห่งองค์ประกอบทั้งหมดของมรดกวัฒนธรรมที่ผสมกลมกลืนกัน ทั้งที่เป็นสิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบของสภาพโดยรอบ ที่มีความเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมรดกที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม

2.6 ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ หมายถึง

แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เป็นองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรม ได้แก่สวน ที่โล่ง ผืนน้ำ และพืชพันธุ์ที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ ในมุมมองด้านประวัติศาสตร์หรือศิลปะ มักประกอบด้วยพันธุ์ไม้มาแต่ดั้งเดิม จึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิต ซึ่งหมายความว่าสามารถที่จะเสื่อมสลายและฟื้นฟูขึ้นใหม่ได้ รูปลักษณะของภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์สะท้อนถึงความสมดุลอย่างยั่งยืน ระหว่างวัฏจักรแห่งฤดูกาลกับการเจริญเติบโตและเสื่อมสลายของธรรมชาติ และความปรารถนาของศิลปิน และช่างฝีมือในอันที่จะรักษาสภาพเดิมของภูมิทัศน์ให้คงไว้ตลอดไป ทั้งนี้สามารถใช้เรียกได้ทั้งสวนขนาดเล็กและสวนสาธารณะขนาดใหญ่ ไม่ว่าจะแหล่งที่มีระเบียบแบบแผนหรือเป็นสภาพภูมิทัศน์แบบธรรมชาติ ตลอดจนผลงานการออกแบบพื้นที่เปิดโล่งในลักษณะอื่นๆด้วย

2.7 ภูมิทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง

สภาพภูมิประเทศที่มนุษย์ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับสภาพภูมิประเทศที่เป็นธรรมชาติ แสดงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิต คติความเชื่อ ความศรัทธาในศาสนา จนเกิดความเป็นเอกลักษณ์ที่ข้ามกาลเวลา

2.8 มรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น หมายถึง

สิ่งก่อสร้างที่มีผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อและประโยชน์ใช้สอย ที่มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นหรือภูมิภาค แผงไปด้วยความงามที่แสดงออกทางวัฒนธรรมอันหลากหลายของชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับอาณาบริเวณที่ตั้งตามลักษณะของวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ตลอดจนสภาพดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน มีการก่อสร้างที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา มีการประยุกต์ใช้ระบบการก่อสร้างและงานฝีมือแบบดั้งเดิมอย่างมีประสิทธิภาพ

2.9 การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม หมายถึง

กระบวนการคุ้มครองและการจัดการองค์ประกอบที่หลากหลายของมรดกวัฒนธรรม ให้ดำรงคุณค่าไว้ เพื่อสร้างความเข้าใจ และทำให้เกิดความตระหนักในความสำเร็จทางวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงความสอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

หมวดที่ 3 คุณค่าและการประเมินคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม

3.1 มรดกวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ดังนั้นการประเมินคุณค่ามรดกวัฒนธรรมจึงเป็นขั้นตอนสำคัญ ในกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อนำมาจัดลำดับความสำคัญ และนำมาใช้พิจารณาเลือกใช้วิธีการในการอนุรักษ์และบริหารจัดการที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม

3.2 ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ต้องพิจารณาว่ามรดกวัฒนธรรมนั้นมีคุณค่าโดดเด่นในด้านใดบ้าง เช่น ด้านสุนทรียภาพ ด้านโบราณคดี ด้านประวัติศาสตร์ ด้านวิชาการ ด้านสังคม เพื่อวางแผนรักษาคุณค่าความสำคัญที่เด่นที่สุดเอาไว้ โดยยังคงคุณค่าความสำคัญในด้านที่รองลงมาด้วยตามความเหมาะสม

3.3 มรดกวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่มีความสำคัญ หรือที่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองตามกฎหมายโดยเคร่งครัด

3.4 มรดกวัฒนธรรมที่ได้รับการประเมินคุณค่าแล้วว่ามีคุณค่ายุทธศาสตร์ชาติ หรือระดับท้องถิ่น ควรได้รับการขึ้นทะเบียน หรือขึ้นบัญชี เพื่อให้ได้รับการปกป้องคุ้มครอง

หมวดที่ 4 การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม

4.1 หลักการทั่วไป

1. ให้นโยบายด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมมีความสำคัญในระดับนโยบายหลักของชาติ
2. ให้มีการวางแผนบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ
3. รัฐต้องมีมาตรการทางการเงินการคลังที่มีประสิทธิภาพ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในทุกๆระดับ

4. รัฐต้องมีมาตรการในการส่งเสริมให้รางวัล ยกย่อง เชิดชูบุคคล หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม
5. ให้บูรณาการแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างถูกต้อง ตลอดจนการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปไม่ได้
6. ให้มีการจัดการองค์ความรู้ด้านมรดกวัฒนธรรม
7. ให้มีการอนุรักษ์อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการอย่างมีประสิทธิภาพ
8. ให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนเพื่อความยั่งยืนของการอนุรักษ์

4.2 หลักการในการจัดทำแผน

ก) แผนแม่บท

1. ให้จัดทำแผนแม่บทไว้เป็นกรอบและแนวทางในการดำเนินการ โดยจะต้องดำเนินการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ทั้งนี้แผนแม่บทควรประกอบด้วย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย แนวทาง และวิธีการดำเนินการ ตลอดจนกำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบให้ชัดเจน มีแผนงานที่ครอบคลุมส่วนที่เกี่ยวข้องในภาพรวมทั้งหมด เช่น งานโบราณคดีประวัติศาสตร์ งานบูรณะ การใช้ประโยชน์ที่ดิน การสื่อความหมาย การให้การศึกษา การจัดทำองค์ความรู้ งบประมาณ การบริหารจัดการ ฯลฯ
2. การจัดทำแผนแม่บทควรกำหนดระยะเวลา ทั้งระยะสั้นและระยะยาว โดยให้มีการทบทวนและประเมินแผนแม่บทเป็นระยะ
3. ให้มีแผนแม่บทที่บูรณาการควบคู่ไปกับแผนพัฒนาเมืองหรือท้องถิ่น เพื่อกำหนดใช้ตามกระบวนการทางกฎหมาย แต่หากมีความบกพร่องในแผนพัฒนาเมืองหรือท้องถิ่น ให้กำหนดไว้เป็นข้อเสนอแนะในการทบทวนปรับแก้ไขแผนพัฒนานั้น
4. ในการจัดทำแผนแม่บทหรือระบบการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมทุกรูปแบบ ให้ยึดแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานควบคู่ไปด้วยเสมอ เพื่อให้มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข) แผนปฏิบัติการ

ต้องดำเนินการตามแผนแม่บท มีความชัดเจนครบถ้วนและเป็นไปได้ ทั้งนี้ต้องมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบันก่อนลงมือปฏิบัติจริง

4.3 หลักการในการจัดการองค์ความรู้

ก) การจัดทำข้อมูล

1. จัดทำฐานข้อมูลของแหล่งมรดกวัฒนธรรมในประเทศไทยด้วยวิธีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ทั้งนี้ต้องเป็นข้อมูลที่มีคุณภาพ โดยมีการตรวจสอบและรับรองจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว
2. สนับสนุนให้มีการรวบรวมเรียบเรียงองค์ความรู้เดิมอย่างเป็นระบบ ในลักษณะการจัดทำฐานข้อมูล การศึกษา การวิจัย โดยให้มีการเชื่อมโยงข้อมูล และมีการปรับปรุงข้อมูลให้ทันสมัยอยู่เสมอ
3. จัดการประเมินคุณค่าและจัดลำดับความสำคัญของแหล่งมรดกวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม โดยส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัย ฝึกอบรม และประเมินผลอย่างต่อเนื่อง
4. บันทึกหลักฐานแสดงการกระทำต่างๆที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ต่อมรดกวัฒนธรรม เช่น การบันทึกเป็นเอกสารภาพถ่าย การเขียนแบบ การทำหุ่นจำลอง เป็นต้น
5. ทำการศึกษาวิจัยในทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจมรดกวัฒนธรรมให้ถ่องแท้และกว้างขวาง โดยงานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเป็นงานในลักษณะสหวิชาการ ที่จะต้องบูรณาการมาตรฐานทางวิชาการของทุกวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง มาใช้ในการอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับมรดกวัฒนธรรมนั้น
6. จัดทำรายงานรวบรวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่ยังไม่มีการคุกคาม โดยการเก็บข้อมูลทางโบราณคดี ต้องไม่ทำลายหลักฐานมากเกินไปจนความจำเป็น ควรเหลือส่วนที่ไม่มีการรบกวนไว้เพื่อการศึกษาต่อไปในอนาคตเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายทางวิชาการ การขุดค้นอย่างเต็มพื้นที่ควรดำเนินการตามแผนงานที่ได้ไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน โดยผ่านขั้นตอนการประเมินความสำคัญเป็นอย่างดีแล้ว
7. จัดให้มีการศึกษาถึงผลกระทบที่จะมีต่อมรดกวัฒนธรรมและแหล่งโบราณคดี โดยให้ถือเป็นหน้าที่ของผู้ลงทุนในโครงการพัฒนาใดๆที่จะต้องรับผิดชอบดำเนินการ ทั้งนี้การพัฒนาจะต้องเป็นไปในแนวทางที่มีผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมน้อยที่สุด ในกรณีที่ต้องรื้อถอนรบกวนหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับมรดกวัฒนธรรม จะต้องมีการสำรวจขุดค้นเก็บข้อมูลทางโบราณคดี ศึกษาผลกระทบ และนำเสนอแนวทางลดผลกระทบอย่างเต็มรูปแบบ พร้อมทั้งจัดทำเป็นรายงานไว้้อย่างเรียบร้อยสมบูรณ์ก่อนดำเนินการพัฒนา
8. ให้มีมาตรการและกลไกการดูแลรักษา คุ้มครอง และพัฒนาองค์ความรู้

ข) การเผยแพร่ข้อมูลการสื่อความหมายและการนำเสนอ

1. จัดให้มีกระบวนการและช่องทางเผยแพร่ความรู้และองค์ความรู้อย่างมีประสิทธิภาพ แพร่หลาย และทั่วถึงในทุกกลุ่มเป้าหมาย ทุกระดับอายุ และระดับความเข้าใจ
2. จัดให้การเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้และแหล่งความรู้เป็นไปได้อย่างสะดวก
3. ผลักดันให้มีการสื่อความหมายและนำเสนอมรดกวัฒนธรรมในทุกแหล่ง โดยให้ถือเป็นกระบวนการหนึ่งในการจัดการมรดกวัฒนธรรม
4. เปิดโอกาสให้มีเวทีสาธารณะในการสัมมนาอภิปราย เพื่อสื่อความหมายและนำเสนอมรดกวัฒนธรรม

4.4 หลักการในการอนุรักษ์

1. การดำเนินการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าความสำคัญระดับสูงและหาได้ยาก พึงรักษาความแท้ไว้โดยแก้ไขน้อยที่สุด จึงควรอนุรักษ์ด้วยวิธีป้องกันการเสื่อมสภาพ วิธีการสงวนรักษา วิธีการเสริมความมั่นคงแข็งแรงเท่านั้น ทั้งนี้ให้หลีกเลี่ยงการรบกวนหลักฐานดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่และไม่ควรก่อสร้างทับลงบนซากสิ่งก่อสร้างเดิม
2. ให้ดำเนินการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา โดยไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงลักษณะ สี และทรวดทรง ซึ่งจะทำให้มรดกวัฒนธรรมนั้นด้อยคุณค่าหรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป
3. ในการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่อย่างต่อเนื่อง การเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งที่เป็นชิ้นใหม่สามารถทำได้เพื่อความเหมาะสมในการใช้งาน โดยไม่จำเป็นต้องสร้างให้เหมือนส่วนของเดิม แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นใหม่นั้นจะต้องกลมกลืน และไม่ทำให้มรดกวัฒนธรรมนั้นด้อยค่าลงไป
4. ดำเนินการศึกษาโดยละเอียดว่าแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่มีการอนุรักษ์โดยมีการแก้ไขมาก่อนแล้ว บुरณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาานเท่าไร การอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้มีกระบวนการพิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลัก เพื่อให้แหล่งมรดกวัฒนธรรมนั้นคงคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด
5. ไม่ควรเคลื่อนย้ายแหล่งมรดกวัฒนธรรมหรือชิ้นส่วนของมรดกวัฒนธรรมไปยังสถานที่ตั้งใหม่ซึ่งเป็นการฝ่าฝืนหลักการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ยกเว้นพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วเห็นว่าเป็นวิธีการสุดท้ายในการป้องกันการชำรุดเสียหาย หรือการโจรกรรม โดยจะต้องนำมรดกวัฒนธรรมหรือชิ้นส่วน

ของมรดกวัฒนธรรมนั้นมารักษาไว้ในสถานที่ปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย โดยต้องจำลองแบบขึ้นส่วนของมรดกวัฒนธรรมที่ถอยย้ายมานั้นไปประกอบไว้แทน ณ ที่ดั้งเดิม และต้องมีการสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง เนื่องจากจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมคือการใช้ประโยชน์ และการรักษาแหล่งมรดกวัฒนธรรมไว้ ณ บริเวณที่ค้นพบอย่างยั่งยืนและเหมาะสม

6. การก่อสร้างหรือฟื้นฟูแหล่งมรดกวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ตามความต้องการในปัจจุบัน จะต้องมาจากการออกแบบและการตัดสินใจที่มีกระบวนการศึกษาข้อมูลรูปแบบและที่ตั้งดั้งเดิมอย่างครบถ้วน ที่จะไม่ก่อให้เกิดการสื่อความหมายที่ผิดและบิดเบือนข้อมูลคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม

7. การดำเนินการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมโดยวิธีการปฏิสังขรณ์ เพื่อประโยชน์ในการอธิบายสื่อความหมาย ควรเป็นไปตามข้อมูลหลักฐานที่ได้ศึกษาวิเคราะห์หาคำอย่างมีเหตุผลและเป็นที่ยอมรับ โดยให้คำนึงถึงการที่จะสามารถปรับเปลี่ยนแก้ไขได้ในอนาคต

8. การดำเนินการอนุรักษ์มรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น ให้คำนึงถึงการพัฒนาหรือความเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาของชุมชน โดยงานที่ต่อเติมบนสิ่งก่อสร้างหรือในบริเวณชุมชนพื้นถิ่นนั้นควรเคารพคุณค่าทางวัฒนธรรมและลักษณะตามแบบดั้งเดิมที่ผสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ แนวทางในการปฏิบัติได้แก่การวิจัยบันทึกจัดเก็บข้อมูล ส่งเสริมให้มีการสืบสานระบบการก่อสร้างและทักษะฝีมือช่างพื้นถิ่นในทุกๆ ระดับ อาจใช้วัสดุใหม่ที่ไม่เปลี่ยนแปลงการแสดงออกของภาพลักษณ์ ผิวสัมผัส รูปทรง ไปจากโครงสร้างและวัสดุของเดิมที่สืบเนื่องมา

9. การดำเนินการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมประเภทย่าน ชุมชน และเมืองประวัติศาสตร์ มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาและปรับปรุงให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ควรบูรณาการนโยบายของรัฐและการวางผังเมืองในทุกๆ ระดับให้สอดคล้องกันด้วย

10. การรักษาความดั้งเดิมของแหล่งมรดกวัฒนธรรมประเภทย่านชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ ต้องไม่ละเลยการตรวจสอบด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของย่านชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์เช่นรูปแบบแผนผังของเมืองการแบ่งพื้นที่ดินและโครงข่ายการคมนาคมความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งก่อสร้างพื้นที่โล่งและพื้นที่สีเขียวทั้งที่เป็นธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นรูปลักษณ์ของสิ่งก่อสร้างและการใช้สอยเดิมที่มีความหลากหลาย

11. การดำเนินการอนุรักษ์แหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เป็นซากสิ่งก่อสร้าง ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ให้รักษาไว้ตามสภาพเดิมหลังการขุดแต่ง แต่ต้องป้องกันมิให้มีความเสียหายต่อไป

12. เนื่องจากภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่ยังประกอบด้วยพืชพันธุ์ ที่มีชีวิตการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง มีความสำคัญอย่างยิ่งควรรักษาสภาพไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงด้วยการปลูกทดแทนโดยเร็ว และวางแผนการดูแลในระยะยาวไว้ในการฟื้นฟูจะต้องมีการศึกษาวิจัยจากหลักฐานที่ยังหลงเหลืออยู่จากการตรวจสอบทางโบราณคดี หรือจากเอกสารหลักฐานที่เชื่อถือได้โดยผ่านการตรวจสอบรับรองผลจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว และเคารพต่อพัฒนาการในลำดับต่างๆที่ต่อเนื่องมาของแหล่งนั้นๆการฟื้นฟูอาจดำเนินการเฉพาะในบางส่วนที่อยู่ใกล้เคียงกับวัฒนธรรมในพื้นที่เพื่อเผยให้เห็นความตั้งใจของการออกแบบที่สัมพันธ์กันของภูมิทัศน์โดยรวมในพื้นที่นั้น

13. การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมใดๆก็ตามจะต้องคำนึงถึงวิถีชีวิตชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพโดยรอบ และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นส่วนประกอบสำคัญที่มีผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงในคุณค่าและลักษณะเฉพาะของมรดกวัฒนธรรม

14. การอนุรักษ์สภาพโดยรอบและภูมิทัศน์วัฒนธรรมควรดำเนินการตั้งแต่การจัดให้มีระเบียบกฎหมายและระเบียบเฉพาะ มีแผนการอนุรักษ์แผนการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ การกำหนดขอบเขตโบราณสถานต่อเนื่องและเขตกันชนรอบบริเวณแหล่งมรดกวัฒนธรรม หรือมาตรการอื่นๆ เพื่อรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมและลักษณะเฉพาะของแหล่งมรดกวัฒนธรรมนั้น ตลอดจนการจำกัดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาพื้นที่

15. มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ถือเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างคุณค่าและความหมายรวมทั้งเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ จึงต้องพิจารณาร่วมกันและคำนึงถึงมาตรการในการอนุรักษ์ไว้ด้วย

หมวดที่ 5 การมีส่วนร่วม

5.1 แหล่งมรดกวัฒนธรรมเป็นสมบัติของประชาชนทุกคนในชาติ ชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นจึงมีสิทธิและหน้าที่ในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเฝ้าระวังติดตามตรวจสอบมิให้แหล่งมรดกวัฒนธรรมถูกบุกรุกทำลาย ทำให้เสียหาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้ไร้ประโยชน์

5.2 หน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการกำหนดนโยบาย การเฝ้าระวัง การตัดสินใจ การตรวจสอบในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรม เช่น การพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้การสร้างความรู้ความเข้าใจการสร้างจิตสำนึกรับผิดชอบโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนับสนุนให้มีการขับเคลื่อนเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในทุกพื้นที่

5.3 กระบวนการการมีส่วนร่วมต้องเป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนและจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง

5.4 กลไกสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การจัดการองค์ความรู้และการสร้างความเข้าใจเพื่อสร้างความพร้อมในการมีส่วนร่วม โดยเคารพในภูมิปัญญาและความหลากหลายทางวัฒนธรรมเหล่านั้น